

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ ԱԼԲԵՐՏ ԱՐՄԵՆԻ

**ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԱՂՔԱՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐՃԱՏՄԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀՀ-ՈՒՄ**

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ը.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի համար

Գիտական ղեկավար՝

***Տնտեսագիտության թեկնածու, պրոֆեսոր
ՏԻԳՐԱՆՅԱՆ ԻՇԽԱՆ ՏԱՃԱՏԻ***

ԵՐԵՎԱՆ - 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԼՈՒԽ 1. «ԱՂՔԱՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԸՄԲՈՒՄԱՆ ԵՎ ԱՂՔԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱԶԵՑՄԱՆ ՏԵՍԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ	8
1.1. «Աղքատություն» հասկացության տնտեսագիտական բովանդակությունը և մեկնաբանումը	8
1.2. Աղքատության կրճատման քաղաքականության գործիքակազմը	29
1.3. Սոցիալական աջակցության վճարների դերը եկամուտների անհավասարության կրճատման, տնտեսական աճի և աղքատության հաղթահարման համարեքստում.....	41
ԳԼՈՒԽ 2. ԲՆԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԵՎ ԾԱԽՍԵՐԻ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՂՔԱՏ ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՏՐՎԱԾՔՈՎ.....	53
2.1. Աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման և աղքատության մակարդակի փոխառնչությունները ՀՀ-ում	53
2.2. Աղքատ տնային տնտեսությունների եկամուտների և աղքատության մակարդակի փոխառնչությունները ՀՀ-ում	84
ԳԼՈՒԽ 3. ԱՂՔԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԿՐՃԱՏՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	115
3.1. Աղքատության կրճատմանն ուղղված սոցիալական քաղաքականության ուղիները.....	115
3.2. Զբաղվածության ակտիվ քաղաքականությունը որպես աղքատության հաղթահարման գործիք.....	140
3.3. Սոցիալական աջակցությունը և գործազրկության նպաստը որպես աղքատության հաղթահարման գործիք.....	153
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	165
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	172
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ.....	185-226

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հեղազոտվող թեմայի արդիականությունը: Աղքատություն հասկացության սոցիալտնտեսական բովանդակության յուրահատկությունը կայանում է նրանում, որ այն բազմակողմ ու բազմաշերտ հիմնախնդիր է, որն գրեթե բոլոր երկրներում: Ուստի, դարեր շարունակ, այն եղել է բազմաթիվ հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում:

Աղքատությունը հասարակության զարգացման տարբեր ժամանակահատվածներում տնտեսագետների կողմից դիտարկվել է տարբեր տեսանկյուններից, որի արդյունքում հնարավոր չի եղել մատնանշել «աղքատություն» հասկացության սահմանման, դրա մակարդակի կրճատման կամ վերացման ուղիների, միասնական և ամբողջական մոտեցում: Չնայած այն հանգամանքին, որ ժամանակակից տնտեսագիտական գրականության մեջ առկա են աղքատության ուսումնասիրման բազմաթիվ հայեցակարգային մոտեցումներ, այնուամենայնիվ դեռևս առկա են ամբողջովին չբացահայտված ու չուսումնասիրված, ինչպես նաև շատ դեպքերում վիճելի մեթոդաբանական խնդիրներ, որոնց լուծումը խիստ անհրաժեշտություն է:

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ աղքատության մակարդակի կրճատմանն ուղղվող միջոցառումների իրականացման արդյունավետությունից է կախված երկրի ազգային անվտանգությունը, քանի որ աղքատության խորացումը կարող է բերել ազգային անվտանգության թուլացմանը, ժողովրդագրական իրավիճակի վատթարացմանը, տնտեսական զարգացման ու տնտեսական աճի կաշկանդմանը, կյանքի որակի անկմանը, արտագաղթի մեծացմանը, հասարակությունում սոցիալական հակասությունների սրմանը:

Այս առումով, ՀՀ տնտեսության համար աղքատության հիմնախնդրի լուծումն ունի առանձնահատուկ նշանակություն: Անկախությունից հետո մեր երկիրն ընտրեց շուկայական տնտեսության ձևավորման ու զարգացման ուղին՝ բախվելով այնպիսի հիմնախնդիրների, որոնց նախկինում չէր բախվել: Այդ հիմնախնդիրները պայմանավորված էին ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ պատճառներով: Արդյունքում ՀՀ տնտեսությունը 1990-ական թվականներին հայտնվեց խորը ճգնաժամային իրավիճակում, որը արդյունքում շարունակաբար աճեց գործազրկության մակարդակը, կտրուկ

նվազեց բնակչության կենսամակարդակը, տեղի ունեցավ հասարակության բևեռացում, որն էլ իր հերթին խորացրեց հասարակության տարբեր շերտերի կենսամակարդակների միջև առկա ճեղքվածքը: Արդյունքում ավելացավ բնակչության մեջ աղքատների, այդ թվում ծայրահեղ աղքատների տեսակարար կշիռը: Այդպիսի ճգնաժամային իրավիճակից ելք գտնելու նպատակով ՀՀ կառավարությունը իրականացրեց միջոցառումների համակարգ, որն ուղղված էր ոչ միայն երկրի տնտեսության կայունացմանը, այլև սոցիալական բարեփոխումների իրականացմանը, մասնավորապես աղքատության հաղթահարմանը: Տակավին, ՀՀ կառավարության կողմից իրականացված միջոցառումներն ունեցան որոշակի դրական տեղաշարժեր սոցիալ-տնտեսական ոլորտում: Սակայն իրականացված դրական քայլերը դեռևս բավարար չեն, քանի որ առկա են այնպիսի խնդիրներ ինչպիսիք են աղքատության ու ծայրահեղ աղքատության բարձր մակարդակը, աշխատող աղքատների մեծ տեսակարար կշիռ աղքատ բնակչության մեջ, հասարակության շերտերի խորացող բևեռացումը, սոցիալական լարվածությունը և այլն:

Հարկավ, վերոնկարագրյալ իրավիճակը չի կարելի պայմանավորել միայն 21-րդ դարի առաջին տասնամյակի վերջում ի հայտ եկած համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամով: Ի թիվս այլ պատճառների, այն կարելի է բացատրել օրինակ՝ վերջին տարիներին ՀՀ կառավարության կողմից վարվող սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության ոչ բավարար արդյունավետությամբ:

Բնակչության կենսամակարդակի բարձրացմանն ու աղքատությանը անդրադարձել են առանձին բազմաթիվ հայ և օտարազգի տնտեսագետներ՝ յուրովի մեկնաբանելով աղքատության հիմնախնդիրը և առաջարկելով հիմնախնդրի լուծման իրենց ուրույն մոտեցումները: Լինելով շատ արժեքավոր հետազոտություններ, դրանք փոխլրացնում են միմյանց: Սակայն դեռևս չկա այն համընդհանուր մոտեցումը, որը արդյունավետ կլինի ժամանակի յուրաքանչյուր պահին ու յուրաքանչյուր իրավիճակում աղքատության հաղթահարման կամ վերջինիս մակարդակի նվազեցման տեսանկյունից:

Մեր կողմից փորձ է արվել ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների մակարդակով վերլուծել, բացահայտել ու գնահատել աղքատության հիմնախնդրի հետ փոխառնչվող

գործոնները, սպառման ու եկամտի բաղադրիչների շարժընթացը, մշակել միջոցառումների համալիր փաթեթ՝ ուղղված աղքատության նվազեցման պետական քաղաքականության արդյունավետության բարձրացմանը:

Հեղազոտության նպատակը և խնդիրները: Ատենախոսության թեմայի նպատակն է բացահայտել ՀՀ-ում աղքատության կրճատման քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման ուղիները՝ սոցիալական ապահովության և զբաղվածության քաղաքականության գործիքակազմի ճիշտ, նպատակային և առավել արդյունավետ օգտագործմամբ: Ելնելով նպատակից՝ ատենախոսության մեջ առաջադրվել և լուծվել են հետևյալ հիմնախնդիրները.

- բացահայտել աղքատություն հասկացությունը բնութագրող հիմնական բնորոշումները,
- ուսումնասիրել աղքատության կրճատմանը միտված քաղաքականության գործիքակազմը,
- բացահայտել սոցիալական աջակցության վճարների դերը եկամուտների անհավասարության կրճատման, տնտեսական աճի և աղքատության հաղթահարման համատեքստում,
- վերլուծել ՀՀ բնակչության կենսամակարդակը բնութագրող ցուցանիշները,
- վերլուծել ՀՀ տնային տնտեսությունների ամբողջական եկամտի և ամբողջական սպառման, ինչպես նաև վերջիններիս առանձին բաղադրիչների շարժընթացը պայմանավորող գործոնները,
- հետազոտել աղքատության հաղթահարման միջազգային փորձը,
- ներկայացնել ՀՀ-ում աղքատ տնային տնտեսությունների աղքատության կրճատմանն ուղղված սոցիալական քաղաքականության ուղիները:

Հեղազոտության օբյեկտը և առարկան: Հետազոտության օբյեկտը ՀՀ աղքատ տնային տնտեսություններն են և վերջիններիս աղքատությունը բնութագրող ցուցանիշների գնահատման արդյունքները: Հետազոտության առարկան զբաղվածության ակտիվ և առավել արդյունավետ սոցիալական աջակցության քաղաքականությունների միջոցով ՀՀ-ում աղքատության կրճատմանն ուղղված քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման ուղիների բացահայտումն է:

Հեղազոտության մեթոդաբանական, տեսական և տեղեկատվական հիմքերը:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են արտակարգի, համեմատական վերլուծության, գործընթացների գրաֆիկական մեկնաբանման, և տնտեսաչափական մեթոդները: Հետազոտությունը հիմնված է աղքատության և եկամուտների բաշխվածությանը նվիրված արտասահմանյան առաջատար հեղինակների աշխատությունների, ինչպես նաև ՀՀ օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի, Համաշխարհային բանկի և ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության զեկույցների, ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության 2005-2015թթ.-ներին իրականացված տնային տնտեսությունների հարցման, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության ծրագրերի վրա: Տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության, ՀՀ զբաղվածության պետական գործակալության, Համաշխարհային բանկի պաշտոնական տեղեկագրերը, վիճակագրական տվյալների բազաները, պաշտոնական կայքերը:

Արենախոսության հիմնական արդյունքները և գիտական նորույթները՝

- տրվել է «աղքատություն» հասկացության նոր սահմանում՝ ընդհանրացնելով տնտեսագիտական գրականության մեջ գոյություն ունեցող տեսակետները,
- բացահայտվել են ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների՝ եկամուտների և ծախսերի առանձին բաղադրիչների շարժընթացը պայմանավորող իդիոսինկրատիկ և կովարիանտ գործոնները,
- տնտեսամաթեմատիկական մոդելների միջոցով գնահատվել է ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների ինչպես սպառման ընդհանուր մակարդակի, այնպես էլ դրա առանձին բաղադրիչների ավելացման գործում եկամտի հիմնական աղբյուրներից ստացվող գումարների ազդեցությունը,
- հիմք ընդունելով տնտեսաչափական գնահատումների արդյունքները, ներկայացվել են նոր մոտեցումներ ՀՀ-ում աղքատության կրճատման քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման նպատակով:

Հետազոտության գործնական նշանակությունը: Հետազոտության արդյունքները կարող են կիրառվել ինչպես զբաղվածության այնպես էլ սոցիալական ապահովության քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացում: Հետազոտության արդյունքները կարող են կիրառվել նաև աղքատության հիմնախնդիրներով զբաղվող մասնագետների, ասպիրանտների և ուսանողների կողմից: Ի լրումն,

հետազոտության մեջ ներկայացված նյութերը կարող են օգտագործվել ՀՀ բուհերում «սոցիալական ոլորտի տնտեսագիտություն» և հարակից դիսցիպլինների տեսական և գործնական դասընթացների ընթացքում:

Ատենախոսության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումը: Աշխատանքում հիմնական արդյունքները քննարկվել են Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի հետ, «Մակրոէկոնոմիկա» ամբիոնի կողմից կազմակերպված գիտական սեմինարներում և «Աշխատանքի և սոցիալական հետազոտությունների ազգային ինստիտուտ» ՊՈԱԿում: Առաջարկված մոտեցումների հիմնական բնութագրիչները փորձարկվել են «Աշխատանքի և սոցիալական հետազոտությունների ազգային ինստիտուտ» ՊՈԱԿում, որի ընթացքում ապացուցվել է դրանց կիրառելիությունը և ներդրման նպատակահարմարությունը:

Ատենախոսության հիմնական արդյունքներն ու բովանդակությունը արտացոլված են հեղինակի կողմից հրապարակված 10 (տաս) գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Ատենախոսությունը շարադրված է 183 էջի վրա՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը:

ԳԼՈՒԽ 1.

«ԱՂՔԱՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԸՄԲՈՆՄԱՆ ԵՎ ԱՂՔԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱԶԵՑՄԱՆ ՏԵՍԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

1.1. «Աղքատություն» հասկացության տնտեսագիտական բովանդակությունը և մեկնաբանումը

Պատմականորեն աղքատությունը դիտարկվել է որպես տնտեսական գործոններից ածանցվող երևույթ: Այս մոտեցումը խարսխված է այն համոզմունքի վրա, որ աղքատ մարդը չունի բավարար եկամուտ և ռեսուրսներ բարեկեցիկ կյանք վարելու համար: «Աղքատություն» երևույթի վերաբերյալ առաջին հետազոտությունները կատարվել են Մեծ Բրիտանիայում XVII դարում: Այնտեղ, 1601թ.-ին ընդունված «աղքատների մասին» օրենքը (հայտնի է նաև որպես «աղքատների մասին» էլիզաբեթյան օրենք) աղքատությունը սահմանում էր որպես անվերահսկելի տնտեսական անհաջողությունների հետևանք:¹ Օրենքում նաև նշված էր, որ պետությունը պարտավոր է հոգալ ընչազուրկ մարդկանց կարիքները:² Անգլիայում կիրառվելուց հետո, նշյալ օրենքը դարձավ եկամուտների վերաբաշխման հարացույց ողջ Եվրոպայում, իսկ ավելի ուշ՝ նաև Հյուսիսային Ամերիկայում և մնացյալ մայրցամաքներում:³

Մինչև 20-րդ դարի 60-ական թվականները արևմտյան տնտեսագիտական գրականության մեջ բնակչության բարեկեցությունը առավելապես ուսումնասիրվում էր «տնտեսական բարեկեցության և կյանքի որակի» չափանիշներից ելնելով: Տնտեսական բարեկեցության մակարդակի որոշման հիմքում դրված են նյութական գործոնները, ինչպիսիք են սնունդը, հագուստը, կացարանը և այլ անհրաժեշտ բարիքներ: Կ. Սիտրոն և Ռ. Միչելը գտնում են, որ աղքատ կարող են որակվել այն անձիք, ովքեր չունեն ռեսուրսներ սպառման համար անհրաժեշտ բարիքներ (օրինակ սնունդ, հագուստ կամ կացարան) գնելու համար:⁴ Այս մոտեցման հիմքում ռեսուրսների առկայությունն է,

¹ The Workhouse, Anno Xiii, An Act for the relief of the poor, X cause, available at <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/1601act.shtml>

² Նույն տեղում:

³ Trattner, W. From poor law to welfare state: A history of social welfare in America (6th ed.). The Free Press, New York, United States, p.309.

⁴ Citro, Constance F., and Robert T. Michael. "Measuring poverty: a new approach. panel on poverty and family assistance: concepts, information needs, and measurement methods." *National Research Council. Washington DC, United States*, 1995 pp. 97-98.

սակայն չի նշվում թե որքան ռեսուրս է անհրաժեշտ և բավարար աղքատ չլինելու համար: Մորիսը գտնում է, որ մարդու առողջական վիճակը կարող է լինել վերջինիս բարեկեցության չափման պատշաճ մոտեցում:⁵ Մեր գնահատմամբ, այս մոտեցումը ճիշտ չէ, նախ և առաջ էթիկայի տեսանկյունից, քանի որ համարվում է, որ աղքատները, որպես կանոն, հիվանդ են, իսկ հարուստները՝ ավելի առողջ: Սակայն, ժամանակի ընթացքում, փոխվեցին սոցիալական քաղաքականության գերակայությունները, նախապատվությունը տրվեց «աղքատություն» հասկացությանը, իսկ «կյանքի որակ» հասկացության օգտագործման ոլորտը էապես սահմանափակվեց:⁶

«Աղքատություն» հասկացության օգտագործումը արևմտյան տնտեսագետներին օգնեց լիարժեք պատկերացում կազմել բնակչության կյանքի իրական որակի մասին և ապահովեց անցումը տեսական ոլորտից դեպի մեծությունների գնահատման տեսամեթոդական հարթություն: Այն հնարավորություն տվեց առավել գործնական մոտեցում ցուցաբերել այնպիսի կարևոր խնդիրների լուծմանը, ինչպիսիք են աղքատության մակարդակի նվազեցումը և նյութապես անապահով խավին օգնության ցուցաբերումը: Աղքատությունը բարդ երևույթ է, որն իր մեջ ներառում է բազմաթիվ քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, իրավական և հոգեբանական բաղադրիչներ:

Աղքատությունը մշտապես կապված է եղել քաղաքական խնդիրների հետ: Որպես կանոն աղքատության այս կամ այն պաշտոնապես սահմանված գիծը քաղաքական որոշման արդյունք է, որը միևնույն ժամանակ պետք է լինի հասարակության համար ընդունելի և ընկալելի սոցիալական չափանիշ: Աղքատության գծերի հետ համեմատությունը թույլ է տալիս չափել սոցիալական խմբերի և անհատների բարեկեցությունը:⁷ Աղքատության հաղթահարումը նույնպես կապված է քաղաքական որոշումների հետ: Ի մասնավորի, աղքատության հաղթահարմանն ուղղվող ֆինանսական միջոցները, որոնք կբավարարեն որոշակի սոցիալական խմբերի հիմնական պահանջմունքները կամ դրանց մի մասը հիմնականում բաշխվում են քաղաքական որոշումների արդյունքում: Եվ ամենևին պատահական չէ, որ աղքատության խնդիրը հաճախ քաղաքական

⁵ Morris, M. D. (1979). *Measuring the conditions of the world's poor: The physical quality of life index*. Pergamon Press for the Overseas Development Council. New York, United States, p.35

⁶ Hagenaars, Aldi J.M., and Bernard M. S. Praag. 1985 "A Synthesis of Poverty Line Definitions", *Review of Income and Wealth* 31(2), Wiley-Blackwell, Hoboken, New Jersey, United States p. 149.

⁷ Goedhart, Theo, Victor Halberstadt, Arie Kapteyn, and Bernard Van Praag. "The poverty line: concept and measurement." *Journal of Human Resources*, Hoboken, New Jersey, United States, 1977, p. 505.

երանգ է ստանում, և օգտագործվում է քաղաքական ուժերի կողմից իշխանության համար պայքարում:⁸

Վերջին տասնամյակում աղքատության սահմանումը և դրա չափման միավորը դարձել են լուրջ քննարկումների առարկա: Աղքատության խնդիրները քննարկելիս և ուսումնասիրելիս, նախ և առաջ պետք է տարանջատել երկու խնդիր: Առաջին խնդիրը վերաբերում է աղքատների դասակարգմանը, իսկ երկրորդը՝ աղքատության մակարդակի տարանջատումն է մարդկանց տարբեր խմբերի մոտ: Հետևաբար, աղքատության բոլոր սահմանումները խարսխված են հետևյալ բնորոշումներից առնվազն մեկի վրա՝

- անհրաժեշտ բացարձակ նվազագույն շեմից ցածր շեմ,
- միջոցների համեմատություն, երբ հասարակության մի անդամն ունի ավելի քիչ միջոցներ, քան մյուսը,
- սուբյեկտիվ զգացողություն, երբ հասարակության անդամը չունի բավարար միջոցներ:

Ինչպես արդեն նշեցինք, աղքատության գծերը, որպես կանոն, քաղաքական որոշումների արդյունք են: Սակայն վերջիններիս հիմնավորումը վերապահված է հետազոտողներին: Հետազոտողները հաշվարկել են մի շարք այսպես կոչված աղքատության գծեր՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր հասարակության առանձնահատկությունները: Նմանապես, հստակեցվել են աղքատության գնահատման բացարձակ, հարաբերական և սուբյեկտիվ չափորոշիչները:

Աղքատության բացարձակ ցուցանիշը տնտեսական բարեկեցության չափման հիմնական մոտեցումն է, որից ներքև գտնվողները չունեն ապրելու համար անհրաժեշտ գոյամիջոցներ: Այս կտրվածքով, աղքատ չի համարվում այն անձը, ով բացարձակապես ընչազուրկ չէ և ունակ է հայթայթել անհրաժեշտ նվազագույնը, այսինքն՝ նվազագույն անհրաժեշտ կալորիականությամբ սնունդ կամ այլ կերպ ասած՝ նվազագույն պարենային զամբյուղ: Ըստ Համաշխարհային բանկի գնահատման, բացարձակ կամ ծայրահեղ աղքատությունը միջին օրեկան կտրվածքով 1.9 ԱՄՆ դոլարից

⁸ Watts, Harold W. "The iso-prop index: an approach to the determination of differential poverty income thresholds." *Journal of Human Resources*, Madison, Wisconsin, United States, 1967 pp. 3-5.

պակաս եկամուտ ունենալն է:⁹ Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը, սակայն աղքատության բացարձակ գիծը հաշվարկելիս հիմք է ընդունում այնպիսի գոյամիջոցների առկայությունը ինչպիսիք են սնունդը, կացարանը, հագուստը և մի շարք ծառայություններ ինչպիսիք են տրանսպորտը, սանիտարական պայմանների ապահովումը, առողջապահությունը, կրթությունը:¹⁰ Ի հեճուկս նշյալ մեկնաբանման՝ ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագիրը զանազանում է անհրաժեշտ նվազագույն սննդային և ոչ սննդային սպառումը՝ պնդելով, որ միմիայն անհրաժեշտ նվազագույն սննդային ծախսերի բացակայությունն է համարվում աղքատության բացարձակ ցուցանիշ:¹¹ Հարկ է նշել, որ եկամտի կամ սպառման մեծության հիման վրա հաշվարկվող աղքատության բացարձակ գծերը տարածված են բազմաթիվ երկրներում:

Բացարձակ աղքատության և անհավասարության աճը ցույց է տալիս, որ պետության կողմից իրականացվող քաղաքականությունը ապարդյուն է: Նմանատիպ իրավիճակից խուսափելու նպատակով զարգացած երկրների կառավարությունները աջակցում են կառուցվածքային բարեփոխումների ծրագրերին, որոնց նպատակը գլոբալ համակարգի տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական ոլորտների հավասարակշռությունն է: Այս փոխհամաձայնությունը հարուստ գերտերությունների միջև ձեռք է բերվել 1989թ.-ի Վաշինգթոնյան կոնսենսուսի արդյունքում և բաղկացած է 10 հիմնական կետերից. հարկային կարգապահություն, պետական ծախսերի առաջնահերթությունների վերանայում, հարկային բարեփոխումներ, տոկոսադրույքների ազատականացում, ֆոնդային մրցունակ դրույքներ, առևտրի ազատականացում, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների ազատականացում, մասնավորեցում, ապակարգավորում և սեփականության իրավունքներ:¹² Մեկ տասնամյակ անց տնտեսական քաղաքականության արդյունավետության առումով դեռևս առկա էին որոշակի բացթողումներ, որոնք ուղղակիորեն փոխադրկապված են սոցիալական գործընթացների

⁹ World Bank, “Ending Extreme Poverty”, 8 June, 2016,

<http://www.worldbank.org/en/news/feature/2016/06/08/ending-extreme-poverty>.

¹⁰ International Labour Office, Employment, Growth and Basic Needs: A One World Problem International Labour Office, Geneva, Switzerland, 1976, p. 7.

¹¹ UNDP, Human Rights and Human Development, Human Development Report 2000, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2000>.

¹² Williamson, John. "A short history of the Washington Consensus." *Paper commissioned by Fundación CIDOB for a conference "From the Washington Consensus towards a new Global Governance," Barcelona, 24–25, September 2004, pp.3–4* available online at <https://piie.com/publications/papers/williamson0904-2.pdf> .

հետ:¹³ Դարասկզբին Վաշինգթոնյան կոնսենսուսի առաջին վերանայումը նպատակ ուներ վերաշեշտադրելու սոցիալական քաղաքականության կարևորությունը:¹⁴ Այնուհանդերձ, մեր օրերում, նեոլիբերալիզմի քննադատները հակված են վերաիմաստավորելու պետության դերը տնտեսության մեջ: Պետության գործառույթները և վերջինիս փոխառնչությունը տնտեսական զարգացման հետ տնտեսագիտական և քաղաքագիտական գրականության մեջ բավականաչափ քննարկվել են, սակայն հետազոտողներին չի հաջողվել հասնել միաձայնության (կոնսենսուսի): Նոր աշխարհակարգի համատեքստում նշմարվում են միտումներ պետությունների տնտեսական և քաղաքական զարգացումները եռաչափ եղանակով սահմանելու ուղղությամբ:¹⁵ Այն տեղի է ունենում հետևյալ կերպ.

1. Ճանաչելով տնտեսական և սոցիալական քաղաքականության տարբեր ձևաչափերը, սակայն չընդունելով դասական տնտեսագիտական հիմնավորումները:
2. Վերաուղղորդելով որոշ հայեցակարգեր և զարգացումներ՝ փորձելով ինտեգրել իրականացվող տնտեսական և սոցիալական քաղաքականությունները: Սա նշանակում է զարգացման նոր հայեցակարգ առանց տնտեսական ոլորտի գերիշխման, որում ընդգրկված է մարդկային գործոնը և կարևորվում են կյանքի որակի վրա հիմնված կամ վերջինիս հետ փոխշաղկապված ցուցանիշները:¹⁶
3. Կախված տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական իրողությունից, յուրաքանչյուր երկիր հակված է մշակել զարգացման իր ուրույն մոդելը: Այս համատեքստում սոցիալական քաղաքականությունը առաջնահերթ է: Փորձելով նվազեցնել տնտեսական մոդելի հակասությունները, հասարակությունները ձգտում են պետությունից ստանալ գործողությունների համալիր ծրագրեր: Գործողությունների նման փաթեթները սերտորեն առնչվում են պետական քաղաքականությանը և մասնավորապես սոցիալական քաղաքականությանը, որը բոլոր հասարակություններում միտված է

¹³ Kuczynski, Pedro-Pablo, and John Williamson, eds. *After the Washington consensus: Restarting growth and reform in Latin America*. Columbia University Press, New York City, United States, 2003, p.49.

¹⁴ Նույն տեղում:

¹⁵ Valverde, K., & Salas-Porras, A. *La institucionalizacio'n del desarrollo*. Valverde, K. & Salas-Porras, A. (Editors). *El desarrollo. Diversas perspectivas: en las ciencias, las instituciones, el Estado, la democracia, la cultura y la sociedad civil*. Me'xico: Gernika, 2005, pp.6-7.

¹⁶ Nussbaum, Martha, and Amartya Sen. *The quality of life*. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom, 1993.

մարդու բարեկեցության ապահովմանը:¹⁷

Հարաբերական աղքատությունը, բարեկեցության չափման մեկ այլ մոտեցում է՝ հիմնված եկամտի կամ սպառման մեծության վրա: Ըստ այդմ, մարդիկ կամ տնային տնտեսությունները համարվում են աղքատ՝ կախված հասարակության մեջ ռեսուրսների համընդհանուր բաշխումից և այդ բաշխման արդյունքում իրենց տրամադրության տակ առկա ռեսուրսների քանակից: Ուստի աղքատության գծերը, դիտարկվում են իբրև չափորոշիչներ, որոնք կարող են փոփոխվել ժամանակի ընթացքում եկամտի և/կամ սպառման բաշխվածության փոփոխությամբ պայմանավորված: Ենթադրվում է, որ հասարակության հարուստ կեսի մեջ լինելը հնարավորություն է տալիս մարդկանց ունենալ կյանքի առավել բարձր որակ:¹⁸ Այս մոտեցումը լայնորեն տարածված է միջազգային պրակտիկայում՝ տնային տնտեսությունների կենսամակարդակը գնահատելիս:¹⁹ Եվրոպական երկրներում, օրինակ, 60%-ը օգտագործում են որպես չափանիշ, այսինքն՝ եթե տնային տնտեսությունը ամենաաղքատ 40%-ի մեջ չէ, ապա այն ունի բարեկեցության լավ կամ բավարար մակարդակ:

Այժմ ներկայացնենք աղքատության մակարդակի սահմանման երեք հիմնական մոտեցումները: Ներքոշարադրյալ առաջին սահմանման հիմքում բացարձակ աղքատությունն է, երկրորդի հիմքում՝ հարաբերական, իսկ երրորդի՝ թե՛ բացարձակ և թե՛ հարաբերական աղքատությունը: Նշված սահմանումների միջև տարբերությունն այն է, որ երրորդ սահմանումը աղքատությունը մեկնաբանում է անհատի կամ տնային տնտեսության սուբյեկտիվ տեսանկյունից, իսկ առաջին և երկրորդ սահմանումները՝ որպես օբյեկտիվ իրավիճակային խնդիր:

1. Աղքատությունը սահմանվում է որպես անհրաժեշտ բացարձակ նվազագույն շեմից ցածր շեմ: Աղքատության այս սահմանումը քննարկելիս անհրաժեշտ է դիտարկել հետևյալ մոտեցումները.

¹⁷ UNCTAD, Trade and Development Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva, 2011, p.89.

¹⁸ Fuchs, Victor. "Toward a theory of poverty." The concept of poverty, Chamber of Commerce of the United States, Washington DC, United States, pp. 82-83.

¹⁹ UNDP, Human Rights and Human Development, Human Development Report 2000, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2000>, Wong, Chack Kie. "Measuring third world poverty by the international poverty line: the case of reform China." Social Policy & Administration 29, no. 3, 1995, pp. 189-191.

- *Հիմնական պահանջմունքների մոտեցում:* Նորագույն ժամանակաշրջանում Ս. Ռոունտրին, առաջիններից էր, ով աղքատությունը դիտարկել է իբրև սոցիալ-տնտեսական երևույթ՝ սահմանելով որպես «անհնարինություն բավարարել մարդու հիմնական պահանջմունքները՝ սննդի, բնակարանի և հագուստի տեսքով»:²⁰ Նա քննարկում էր պահանջմունքների այն նվազագույն քանակությունը, որոնք անհրաժեշտ են անձի նվազագույն պահանջմունքները բավարարելու համար: Պահանջմունքների այս նվազագույն քանակությունը ձևավորվում է, որպեսզի հնարավոր լինի անցում կատարել և ուսումնասիրել աղքատությունը՝ եկամտի տեսանկյունից:²¹ «Աղքատություն» եզրույթը, այնուամենայնիվ այս կամ այն չափով ազատականացված է, քանի որ երբեք չենք կարող նշել ամենակարևոր պահանջմունքները և թե որքան պետք է լինի դրանց նվազագույն քանակությունը:
- *Սնունդ-եկամույր հարաբերակցություն:* Ըստ այդ մոտեցման աղքատությունը հիմնված է պարենային ծախսերի և եկամտի հարաբերակցության վրա: Ի մասնավորի, տնային տնտեսությունը, որն իր եկամտի 1/3-ից ավելին ծախսում է սնունդ ձեռք բերելու նպատակով, համարվում է աղքատ: Այս դասակարգումը, կարծես թե, հնարավորություն է տալիս համեմատել տնային տնտեսությունների կենսամակարդակը անկախ վերջիններիս անդամների քանակից:²² 1988թ.-ին Մ. Օրշանսկին օգտագործեց իր կողմից մշակված «Սննդի պլանավորման ծախսերի» մեթոդաբանությունը, որպես աղքատության գնահատման առանցք, որը հետագայում դարձավ ԱՄՆ-ի աղքատության գնահատման չափանիշ:²³ Նա իր ուսումնասիրությունները խարսխել է սննդի ծախսերի վրա: Ներկայումս նշյալ պլանը համարվում է նվազագույն կենցաղային չափանիշների հիմքը: Աղքատության մյուս հետազոտողները իրենց ուշադրությունը կենտրոնացրել են մարդու՝ որպես սոցիալական էակ լինելու գաղափարի վրա՝ առաջ քաշելով եկամտի բաշխվածության հարցը և այն դիտարկելով որպես աղքատության կրճատման քաղաքակա-

²⁰ Rowntree, Benjamin Seebohm. *Poverty: A study of town life*. Macmillan and co., Ltd., London, United Kingdom, 1901, Ch.4, p.86.

²¹ Hagenaars, Aldi, and Klaas De Vos. "The definition and measurement of poverty. " *Journal of Human Resources*, Madison, Wisconsin, United States, 1988, p.213.

²² Նույն տեղում:

²³ Orshansky, Mollie. "Counting the poor: Another look at the poverty profile." *Social Security Administration of the United States, Soc. Sec. Bull.*51, 1988, p. 7.

նության անկյունաքար:

- *Հասարակական ծախսեր-եկամուտ հարաբերակցություն:* Համակցված աղքատության համաթիվը այժմեական է դարձել Հոլանդիայի սոցիալական քաղաքականության մշակման գործընթացում: Նշյալ համաթվի հիմքում ընկած է տնային տնտեսությունների հաստատուն ծախսերի և եկամտի հարաբերակցությունը:²⁴ Այս սահմանման հիմնական գաղափարն այն է, որ շատ տնային տնտեսություններ, որոնք ունեն ցածր եկամուտ, ունեցել են հաստատուն ծախսերի աճ, մասնավորապես՝ էլեկտրաէներգիայի վճարների աճ, նույնիսկ այն դեպքում, երբ տնային տնտեսությունների ֆիքսված եկամուտը կամ պահանջմունքները նվազում են: Հոլանդիայում, օրինակ, հաստատուն ծախսերի և եկամտի հարաբերակցությունը 0.5 է:²⁵ Հաստատուն ծախսերի մեջ են մտնում տնային տնտեսությունների էլեկտրաէներգիայի, հանրային տրանսպորտի, կրթության և այլ ծախսերը:
- *Ամբողջական ծախսեր-եկամուտ հարաբերակցություն:* Այս սկզբունքը հիմնված է այն համոզմունքի վրա, որ տնային տնտեսությունը չունի բավարար միջոցներ և ստիպված է լինում, ծախսել խնայողությունները: Այս դեպքում ամբողջական ծախսերը գերազանցում են ամբողջական եկամուտը:²⁶

Այնուամենայնիվ, վերոշարադրյալ բոլոր սահմանումները հիմնված են ծախսերի և եկամտի հարաբերակցության վրա և կարող են դառնալ քննադատության առարկա, քանի որ չեն ներառում այն ծախսերը, որոնք կարող են պայմանավորված լինել տնային տնտեսությունների ճաշակների և ոչ թե ռեսուրսների փոփոխությամբ:

2. Աղքատությունը կարելի է սահմանել, որպես մի երևույթ, երբ հասարակության մի անդամն ունի ավելի քիչ միջոցներ, քան մյուսը: Ինչպես նշել են Աբել Սմիթը և Պ. Թոունսենդը, այս սահմանումը ներառում է աղքատության որոշման երկու մոտեցում:²⁷ Առաջին մոտեցումը որոշվում է եկամտի հետ հարաբերակցությամբ, իսկ երկրորդը՝

²⁴ Hagenaars, Aldi, and Klaas De Vos. "The definition and measurement of poverty." *Journal of Human Resources*, Madison, Wisconsin, United States 1988, p.213.

²⁵ Caminada, Koen, and Kees Goudswaard. "International trends in income inequality and social policy." *International Tax and Public Finance* 8, no. 4, Springer, New York, United States, 2001 p. 408.

²⁶ Hagenaars, Aldi, and Klaas De Vos. "The definition and measurement of poverty. " *Journal of Human Resources*, Madison, Wisconsin, United States, 1988, p.214.

²⁷ Abel-Smith, B., & Townsend, P. *The Poor and the Poorest: A new Analysis of the Ministry of Labour's Family Expenditure Surveys of 1953-54 and 1960* (No. 17), G. Bell & Sons London, United Kingdom, 1966.

տարբեր ապրանքների տեսանկյունից:²⁸

3. Աղքատություն եզրույթը մեկնաբանվում է այն հանգամանքով, որ տնային տնտեսությունը չունի բավարար միջոցներ: Այս մեկնաբանությունը, կարծես թե, միավորում է եկամուտ-սպառում սահմանումները: Այնուամենայնիվ, ի հայտ է գալիս սպառման և եկամտի սուբյեկտիվ նվազագույն մակարդակի սահմանման խնդիրը: Այսպես՝ եկամտի սահմանման սուբյեկտիվ նվազագույնը մեծությունը սահմանելիս խնդիրը եկամտի անհրաժեշտ չափի որոշումն է, որը տնային տնտեսությունները համարում են բավարար: Եթե տնային տնտեսությունների փաստացի եկամտի մակարդակը իջնում է այն սահմանից, որը նրանք համարում են բավարար, ապա այդպիսի տնային տնտեսությունները դառնում են աղքատ:²⁹ Այստեղ տարբերակվում են տնային տնտեսությունների երկու տարբեր եկամուտներ՝ բավարար և ոչ բավարար: Ելնելով այս հանգամանքից, փորձագետները որոշում են եկամտի սուբյեկտիվ նվազագույնը: Հետևաբար, այդ սուբյեկտիվ նվազագույնի հիման վրա էլ որոշվում է տնային տնտեսությունների աղքատ և ոչ աղքատ լինելը: Աղքատության նշյալ սահմանումը հիմնված է երկու կադապարների վրա՝ բավարար և ոչ բավարար: Տնային տնտեսությունները իրենք են որոշում այս կամ այն պահանջմունքի առաջնայնությունը: Համեմատելով սպառողական ապրանքների ձեռք բերման համար անհրաժեշտ միջոցները սուբյեկտիվ նվազագույնի հետ, կարելի է տնային տնտեսությունները դասակարգել երկու խմբի՝ աղքատ և ոչ աղքատ: Այնուամենայնիվ, յուրաքանչյուր տնային տնտեսություն ինքն է որոշում իր համար առաջնային պահանջմունքները, նվազագույնի շեմն ու դրա սահմանները: Աղքատության որոշման որոշ ցուցանիշներ տալիս են աղքատության առավել հստակ նկարագիր: Այստեղ հարկ է նշել մի կարևոր գործոն, որ մարդկային վարքագծի վրա հիմնված որոշ գործոններ ի զորու չեն տարանջատել աղքատության սահմանները և տալ երևույթի առավել ճշգրիտ մեկնաբանություն: Շարունակելով աղքատության սուբյեկտիվ գնահատման քննարկումը հարկ է նշել Պ. Ստրիտինի այն պնդումը, որ միևնույն գործոնները (ինչպես

²⁸ Abel-Smith, B., & Townsend, P. The Poor and the Poorest: A new Analysis of the Ministry of Labour's Family Expenditure Surveys of 1953-54 and 1960 (No. 17), G. Bell & Sons London, United Kingdom, 1966.

²⁹ Kapteyn, Arie, Sara van de Geer, and Huib van de Stadt. "The impact of changes in income and family composition on subjective measures of well-being." In Horizontal equity, uncertainty, and economic well-being, University of Chicago Press, 1985.p.51.

դրամական այնպես էլ ոչ դրամական), որոնք դրված են օբյեկտիվ ցուցանիշների հիմքում քննվում են անհատի սուբյեկտիվ ընկալումների տեսանկյունից:³⁰ Ըստ այս մոտեցման, աղքատությունը փորձ է արվել չափել տնային տնտեսությունների հարցումների միջոցով, որոնց ժամանակ հարցվողներին խնդրել են ներկայացնել տեղեկություններ: Հարցաթերթիկները կազմվում են հետևյալ մոտեցումներից մեկի հիման վրա. Առաջին մոտեցման դեպքում նշվում են նվազագույն սպառման/եկամտի վերաբերյալ հարցեր և ըստ ստացված պատասխանների կառուցվում են աղքատության գծերը, մինչդեռ երկրորդ մոտեցման դեպքում հարցվողներին խնդրում են գնահատել իրենց կենսամակարդակը, ըստ իրենց սուբյեկտիվ ընկալման՝ վատ, բավարար, լավ և շատ լավ:³¹

Աղքատության հիմնախնդիրը կարելի է դիտարկել նաև կախված մարդու բնույթից և էությունից: Գոյություն ունի մարդկային բնույթի երկակիության խնդիր: Մարդը, նախ և առաջ ընդունվում է որպես անձ, անհատականություն, ապա նոր որպես սոցիալական էակ: Չդիտարկելով ներկայիս տեխնոլոգիական հնարավորությունները, մարդը, նախ և առաջ անհատ է, ում գործողությունները հստակ պատկերացում են տալիս իր մասին և ով մոտիվացվում է տնտեսական խթաններով: Նմանապես մարդու սոցիալական էակ լինելու հանգամանքը ասոցացվում է խոսքի ու բանականության հետ, որն իր արտացոլումն է գտնում այլ մարդկանց խմբերում, ովքեր գիտակցում են, որ մեկ ամբողջություն լինելը մեծ նշանակություն ունի որոշակի խնդիրներ միասնաբար լուծելու համար: Այլ կերպ ասած, մարդկային բնույթի սոցիալական կողմը կարելի է ընդգծել ելնելով այն հանգամանքից, որ անհատը որոշակի գործողություններ է կատարում ելնելով խմբային գործողություններից, քանի որ այդպիսի գործողությունները անհատները ի զորու չեն միայնակ կատարել: Սույն ենթադրությունը, որը սոցիալական տնտեսագիտության մեջ ստացել է «կոոպերացիա» անվանումը, կարևոր նախապայման է տնտեսական գործունեության կազմակերպման համար: ԱՄՆ-ում, համագործակցությունն ավելի քիչ է արժևորվում, քան անհատի ազատությունը, սակայն չնայած դրան 20-րդ դարի սկզբին ամերիկյան հեղինակների կողմից

³⁰ Streeten, Paul. "Beyond the six veils: conceptualizing and measuring poverty." Journal of International Affairs City of New York, United States, 1998, pp. 20-22.

³¹ Hagenaars, Aldi, and Klaas De Vos. "The definition and measurement of poverty." Journal of Human Resources, University of Wisconsin press, Madison, Wisconsin, United States, 1988, pp.211-221.

շրջանառության մեջ դրվեց «կոոպերատիվ շարժում» կամ «Ռոչդալյան շարժում» եզրույթը, որի էությունն այն է, որ բարիքները ստեղծվում են հասարակության համատեղ ջանքերով, որտեղ անհատների մասնակցության աստիճանը որոշվում է սպառած ապրանքների ծավալով կամ դոլար քվեներով:³² Հետևաբար, կարող ենք նշել, որ մի կողմից մարդը սոցիալական էակ է և իր խնդիրների լուծմանը հասնում է հասարակության մնացյալ անդամների հետ համագործակցության միջոցով, սակայն մյուս կողմից ձգտում է ազատության և ինքնուրույնություն, որը ազատ մրցակցային հարաբերությունների կարևոր նախապայման է: Մատնանշելով նշյալ երկակիության խնդիրը հարկ է նշել, որ մարդու պահանջմունքները ևս ունեն երկակի բնույթ: Այստեղից կարելի է ենթադրել, որ աղքատությունը չի կարող ունենալ միայն բացարձակ կամ միայն հարաբերական բնույթ, այլ դրանք գոյություն ունեն միասին: Քննադատները, ովքեր ընդունում են աղքատության բացարձակ չափանիշները ժխտում են անհատական ազատության սոցիալական արժեքները՝ նախապատվություն տալով խմբային համագործակցությանը: Իսկ հարաբերական չափանիշների ջատագովները՝ հակառակը:

Այսպիսով, հանգում ենք այն եզրահանգմանը, որ թեպետ աղքատության վրա ազդող գործոնները շատ են, սակայն աղքատությունը գլխավորապես դիտարկվում է որպես սպառումից և եկամտից ածանցվող երևույթ: Ուստի, աղքատության մակարդակի կրճատումը հիմնականում տեղի է ունենում կամ եկամուտների բաշխվածության անհավասարության նվազեցման կամ տնտեսական աճի միջոցով, որը եկամուտների բաշխվածության անփոփոխության և այլ հավասար պայմաններում կնպաստի աղքատության մակարդակի կրճատմանը:

Վերոնշյալ բոլոր սահմանումները աղքատությունը դիտարկում են տարբեր դիտանկյուններից, սակայն բոլոր սահմանումների համար ընդհանրական է այն հանգամանքը, որ վերջիններս երևույթի հիմքում դրել են եկամուտներն ու սպառումը: Սակայն այսպիսի մոտեցումը ժամանակի ընթացքում կորցրել է իր կենսունակությունը և հետազոտողները՝ այլընտրանքային և առավել նորարարական մոտեցումների փնտրտուքներում, աղքատությունը ի թիվս այլ գործոնների դիտարկել են որպես

³² Parker, Florence E. "Cooperation." Monthly Labor Review 10, no. 3, Bureau of Labor Statistics, Washington DC, United States, 1920, p.138

ածանցյալ հնարավորությունից (capability) և սոցիալական ներգրավվածության (social inclusion) աստիճանից: Շատ հետազոտողներ սոցիալական ներգրավվածությունը ներկայացնում են որպես տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և նմանօրինակ այլ գործընթացներին մասնակցություն: Այս տեսանկյունից սոցիալական ներգրավվածությունը ինքնին նպատակ է և արժեք: Իրականում, սակայն սոցիալական ներգրավվածությունը կամ մասնակցությունը միտված է որևէ արդյունքի կամ նպատակի հասնելուն: Օկամպոն, օրինակ, պնդում է, որ մասնակցությունը գործիք է, որը հնարավորություն է տալիս գործընթացներից դուրս մնացածներին ավելի արդյունավետ կերպով լուծել իրենց առջև ծառացած խնդիրները:³³ Ընդամին, այս մոտեցումը շեշտը դնում է այնպիսի գործոնների վրա, որոնք դիտարկում են աղքատությունը նյութական հանգամանքներից անդին: Աղքատությունը որպես հնարավորությունից սերող երևույթ համարողները ընդգծում են ազատության կարևորությունը՝ մատնանշելով, որ անհրաժեշտ ազատության բացակայությունը խոչընդոտում է արժեքավոր գործառույթների և նպատակների իրականացմանը, այդ թվում և բարեկեցության պատշաճ մակարդակի հասնելուն: Մինչդեռ, սոցիալական ընդգրկվածությունը աղքատության հիմքում ընկած կարևորագույն գործոն համարողները պնդում են, որ մարդու աղքատ լինելը պայմանավորված է սոցիալական և ինստիտուցիոնալ այնպիսի գործոններով, որոնք վճռորոշ ազդեցություն ունեն անհատի կենսամակարդակի վրա:

Հնարավորությունների տեսությունը, որը լայն տարածում ստացավ 1980-ականներին աղքատությունը դիտարկում էր որպես առավել լայն երևույթ, քան լոկ որպես ածանցյալ մարդու բարեկեցությունից, ներառելով այնպիսի հասկացություններ ինչպիսիք են ազատությունը և բարօրությունը: Այս մոտեցման հիմքում այն փիլիսոփայությունն է, որ մարդու զարգացումը ազատության և ընտրության շրջանակների մեծացումն է: Ուստի աղքատությունը դիտարկվում է որպես անհրաժեշտ հնարավորությունների պակաս, որը թույլ չի տալիս հասնել ցանկալի բարօրության: Սակայն հնարավորությունը չէր դիտարկվում սոսկ որպես ինչ-որ բանի հասնելու ունակություն: Ըստ Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Ամարտյա Սենի համանման «հնարավորությունների մոտեցումը հիմնված է տարբեր լինելու և ուրիշներից տարբերվող

³³ Ocampo, Jose Antonio. "Beyond the Washington consensus: what do we mean?." *Journal of Post Keynesian Economics* 27, no. 2, Taylor & Francis, Oxfordshire, United Kingdom, 2004, pp. 293-314.

գործողություններ կատարելու համադրությունների վրա և կյանքի որակը գնահատվում է որպես որոշակի ապրելակերպի հասնելու և կենսագործունեություն ծավալելու հնարավորություն»:³⁴ Սենը գտնում է, որ հնարավորություններից զրկվելը հանգեցնում է աղքատության, որին մարդիկ առնչվում են ամեն օր:³⁵ Այսինքն, մոտեցման հիմքում բուն պատճառն է՝ հնարավորություն չունենալը, այլ ոչ թե եկամտի բացակայությունը, որը դիտվում է որպես հետևանք: Բացի այդ, հնարավորությունների բացակայությունը պայմանավորված է բազմաթիվ պատճառներով, որի չի սահմանափակվում սոսկ եկամտի անբավարար մակարդակով կամ բացակայությամբ: Եվ վերջապես, չնայած եկամուտը դիտարկվում է որպես հնարավորությունների հետևանք, սակայն կապը միշտ չէ, որ միակողմանի է և կախված է միջավայրից, ընտանիքից, անհատից և այլն: Թե որքան եկամուտ կգոյանա անհատի կարողություններից և հնարավորություններից, ի թիվս այլ գործոնների կախված է անհատի տարիքից, սեռից, բնակության վայրից, կրոնից և այլ գործոններից, որոնք դուրս են անհատի վերահսկողության տիրույթից: Այսպիսով, Սենի տեսությունը պնդում է, որ հնարավորությունները և կենսագործունեությունը երկու ինտեգրացված բաղադրիչներ են, որոնք որոշում են անհատի բարեկեցությունն ու կյանքի որակը:³⁶

Աղքատության մեկ այլ մոտեցում հիմնված է մարդկային բնավորության վրա: Այս իմաստով հետաքրքիր դատողություններ է արել Ուրուգվայի 40-րդ նախագահ Խ. Մուխիկան: Ի մասնավորի, նա ասել է հետևյալը. «Կամ դու [անհատը, Ա.Հ.] երջանիկ ես ունենալով քիչ միջոցներ, զերծ ամեն տեսակ ավելորդ զեխություններից, քանզի երջանկությունը քո ներսում է, կամ դու ոչ մի տեղ չես հասնի: Ես չեմ քարոզում աղքատություն, ես չափավորության կողմնակից եմ: Մենք ստեղծել ենք բազմապիսի ավելորդ պահանջմունքներ, որոնք մեզ ստիպում է գնել նորը և ազատվել հինից: Դա հանգեցնում է մեր կյանքի անիմաստ կորստի, քանզի եթե դու գնում ես մի բան դու չես վճարում դրա դիմաց փողով, այլ այն ժամանակով, որը դու ծախսել ես այդ փողը վա-

³⁴ Nussbaum, Martha, and Amartya Sen. The quality of life. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom, 1993. p.31.

³⁵ Sen, Amartya. "Freedom as development." Oxford University press, Oxford, United Kingdom, 1999, p.87.

³⁶ Sen, Amartya. Inequality reexamined. Clarendon Press, Oxford, United Kingdom 1992.

տակելու նպատակով: Այստեղ էականն այն է, որ փողով չես կարող գնել քո կյանքը»:³⁷ Այս մոտեցումը յուրահատուկ արձագանք է տնտեսագիտական գրականության մեջ տիրապետող այն համոզմունքին, որ աղքատության հիմնական չափորոշիչը անհատների կամ տնային տնտեսությունների հարստությունն է, սպառումը և եկամուտները: Այն նաև մարտահրավեր է նետում աղքատության սուբյեկտիվ ընկալմանը՝ այն դիտարկելով որպես հոգեվիճակ, քան որպես տնտեսական հասկացություն: Նման այլընտրանքային սահմանումները և մեկնաբանությունները հատկապես կարևոր են «աղքատություն» եզրույթը միջդիսցիպլինար գիտությունների (օրինակ վարքագծային տնտեսագիտության) ուսումնասիրության տեսանկյունից:

Շարունակելով աղքատության քննարկումը մարդկային բնույթի համատեքստում հարկ է նշել, որ Թ. Քալլոնը թվարկում է մարդկային 19 պահանջմունքներ: Դրանք այն պահանջմունքներն են, որոնք յուրաքանչյուր անհատի համար առաջնային են՝ հեռախոս, սառնարան, հեռուստացույց և այլն:³⁸ Հիմնվելով մարդկային պահանջմունքների 19 չափորոշիչների վրա, Թ. Քալլոնը և նրա հետևորդները տվեցին ութ հիմնական ցուցանիշների խմբեր, որոնք խմբավորում են նրանց առաջարկած 19 չափորոշիչները՝ սնունդ, հագուստ, կենցաղային պարագաներ և այլն:³⁹ 1987թ.-ին Իռլանդիայի տնային տնտեսությունների 33%-ը աղքատ էր համարվում այն իմաստով, որ բավարար չափով չէին սպառում այս ութ ցուցանիշներից և ոչ մեկը:⁴⁰

Աղքատության հիմնախնդիրը հետխորհրդային տարածքում ձևավորված անկախ պետությունների սոցիալական բնույթի հիմնախնդիրների մեջ առանցքայիններից է: Ընդհանրապես այն բնորոշ է անցումային շրջան մտած հասարակական-քաղաքական համակարգերին, և ամենևին պատահական չէ, որ «աղքատություն» երևույթը ուսումնասիրվել է նաև հայ տնտեսագետների և մտավորականների կողմից: Այս կտրվածքով, աղքատության ուսումնասիրությունն առավել արդիական և կարևոր է հայրենական տնտեսագետների և վերլուծաբանների աշխատություններում: Տարբեր հեղինակներ տարբեր կերպ են մեկնաբանել աղքատության՝ որպես տարբեր սոցիալ-տնտեսական

³⁷ Interview with Jose Mujica, 40th President of Uruguay, Excerpt from the film “Human”, available at <http://snapzu.com/Vera/joses-interview-uruguay>, last access 19 November 2016.

³⁸ Callan, Tim. Poverty in the 1990s: Evidence from the 1994 Living in Ireland Survey. Vol. 23. Combat Poverty Agency, Dublin, Ireland, 1996, p.102.

³⁹ Նույն տեղում, էջ 108-109:

⁴⁰ Նույն տեղում:

երևույթներից և գործընթացներից ածանցվող երևույթի էությունը:

Այսպես, օրինակ, Ա. Թադևոսյանն իր «Աղքատության հիմնախնդիրները պետականության զարգացման ու ամրապնդման դիտանկյունից» աշխատության մեջ նշում է, որ բացի տնտեսական պատճառներից, աղքատությունն ունի առավելապես հասարակական-քաղաքական պատճառներ, քանի որ աղքատների խավն այն խավն է, որն օտարված է քաղաքական կառավարման գործընթացներից և հատկապես զրկված՝ բաշխման ու վերաբաշխման ոլորտներում վճիռների կայացմանը ոչ միայն մասնակցությունից, այլև իրազեկվածության հնարավորություններից:⁴¹ Այսինքն՝ աղքատությունը հասարակություն-իշխանություններ բացակայության աստիճանի հասնող թույլ հետադարձ կապի հետևանք է: Նշվածը ձևավորում է նաև մեկ այլ առանձնահատկություն, խոսքը՝ հասարակության մեջ իշխանության հետ կապերի մատչելիությամբ օժտված «արտոնյալների» և դրա մատչելիությունից զուրկ՝ «ոչ արտոնյալների» խավերի ձևավորման մասին է⁴²:

Ա. Թադևոսյանը կարևոր ուսումնասիրություն է կատարել նաև աղքատություն-կրթություն-մշակույթ փոխադարձ կապի տեսանկյունից: Մասնավորապես նա նշում է, որ աղքատության բնորոշումներից առավել առանցքային պետք է համարել այն, ըստ որի աղքատությունը դիտվում է որպես մարդկային ունակությունների, սեփականության/եկամուտների վերարտադրության անկարողություն:⁴³

Կարելի է ասել, որ աղքատության հաղթահարման հիմնախնդիրը ուղղակիորեն կապված է մարդկային ռեսուրսների զարգացվածության, զարգացման հնարավորությունների ու հասարակական-քաղաքական կյանքում ներգրավվածության աստիճանից: Այս համատեքստում, պետականության զարգացման խնդիրների դիտանկյունից, աղքատության հաղթահարման անկյունաքարային գործոն է այնպիսի քաղաքականության իրագործումը, որն ուղղված է մարդու ունակությունների ու կարողությունների վերարտադրողականությանը նպաստելուն: Նման մոտեցման դեպքում առանցքային կարևորություն է ստանում կրթության հիմնահարցը, քանի որ

⁴¹ Թադևոսյան Ա., Աղքատության հիմնախնդիրները պետականության զարգացման ու ամրապնդման դիտանկյունից, Երևան 2002թ., էջ 62-63:

⁴² Նույն տեղում:

⁴³ Նույն տեղում, էջ 43:

այն մարդկային ունակություններ ու կարողություններ ձևավորող հիմնական օղակն է⁴⁴:

Է. Օրդյանն ու Հ. Մանուկյանը նշում են, որ աղքատությունը համապարփակ հիմնախնդիր է, որն ունի քաղաքական, իրավական, տնտեսական, սոցիալական, կազմակերպակառավարչական, հոգեբանական ասպեկտներ:⁴⁵ Այն առնչվում է մարդկանց կենսագործունեության բոլոր ոլորտներին, պետական իշխանության տարբեր թևերի միջև գործառույթների տարանջատմանը, պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման արդյունավետության աստիճանին, մարդկային զարգացման հիմնահարցին, հասարակական կյանքի ժողովրդավարացմանը, քաղաքացիական հասարակության ստեղծմանը և, ընդհանրապես, մարդու, ընտանիքի, համայնքի, պետության և հասարակության առջև կանգնած խնդիրների համալիրին:⁴⁶

Իրենց «Աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրները ՀՀ համայնքներում» աշխատության մեջ հեղինակները նկատում են, որ աղքատության հիմնախնդիրները պայմանավորված չեն զուտ տնտեսական և սոցիալական վիճակով. հանրությունը հիմնականում օտարված է բաշխման և վերաբաշխման ոլորտում որոշումներ ընդունելու գործընթացներից և իբրև հետևանք՝ սեփական կարողությունները զարգացնելու հնարավորություններից: Պատճառներն ակնհայտ են՝ մի կողմից հանրության մոտ ձևավորված չէ հասարակական պահանջ մասնակցելու և ներգրավված լինելու հասարակական - քաղաքական կյանքին, մյուս կողմից էլ բացակայում են դրա իրականացման հնարավորությունները ստեղծող մեխանիզմները:⁴⁷

Ի տարբերություն Աբել Սմիթի և Թոունսենդի, ՀՀ-ի ազգային վիճակագրական ծառայության վերլուծաբանները, որպես իրարից ածանցվող երևույթներ, դիտարկում են աղքատությունն ու սպառումը: Վերջիններս նշում են, որ սպառմանն ուղղված ծախսերն ավելի ճշգրիտ տեղեկատվություն են ներկայացնում բարեկեցության մակարդակի վերաբերյալ, քանի որ եկամուտների բացակայությունը դեռևս չի նշանակում բարեկեցության գրոյական մակարդակ այն դեպքերում, երբ տնային

⁴⁴ Թադևոսյան Ա., Աղքատության հիմնախնդիրները պետականության զարգացման ու ամրապնդման դիտանկյունից, Երևան 2002թ., էջ 43-44:

⁴⁵ Օրդյան Է., Հ. Մանուկյան, Աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրները ՀՀ համայնքներում, Երևան 2001թ., էջ 3:

⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 3:

⁴⁷ Նույն տեղում, էջ 11-12:

տնտեսություններն իրենց ապրուստը հոգում են սեփական արտադրության սննդամթերքի սպառման կամ վարկային շուկայից միջոցների ներգրավման եղանակով:⁴⁸

Հայաստանում, որտեղ աղքատության հիմնախնդիրը առավել քան հրատապ է, հաճախ են վերլուծություններ իրականացվում և ռազմավարական ծրագրեր մշակվում աղքատության մակարդակը կրճատելու և բնակչության բարեկեցությունը բարձրացնելու նպատակով: Այդպիսի վերլուծություններից մեկում, հեղինակները ընդգծել են, որ աղքատության մակարդակը զգալիորեն տատանվում է Երևանում, ՀՀ այլ քաղաքներում և գյուղական բնակավայրերում: Աղքատության մակարդակն առավել բարձր է սահմանամերձ, գյուղատնտեսության համար ոչ նպաստավոր պայմաններ ունեցող, ինչպես նաև քաղաքային բնակչության գերակշռություն ունեցող մարզերում: Այսինքն, կարող ենք ասել, որ աղքատության վրա, բացի տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական գործոններից ազդում են նաև աշխարհագրական դիրքը և ժողովրդագրական վիճակը:⁴⁹

Աղքատության վերաբերյալ հետաքրքիր մեկնաբանություններ է արել նաև ազգագրագետ Հ. Խառատյանը: Իր հոդվածներից մեկում նա նշում է, որ ոռոգման ջրի վերականգնումը, կամ ենթակառուցների շինարարությունը, անհրաժեշտ, սակայն բավարար չեն, քանի դեռ չի ձևավորված շուկայական տնտեսությանը համապատասխան հասարակական մշակույթը և քանի դեռ դրան միջամտում են վարչական լուծումները, նորմալ չի գործում դատաիրավական համակարգը, կոռուպցիան ունի մեծ ծավալներ, և զարգացող երկրների մեծ մասի նման Հայաստանում կառավարման համակարգի բարեփոխումները հետ են ընկնում տնտեսական փոփոխություններից:⁵⁰

Խառատյանը նաև նշում է, որ Համաշխարհային բանկի հովանավորությամբ տարբեր երկրներում մշակված «Աղքատության նվազեցման» ծրագրերը ունեն երկու հիմնական ուղղվածություն՝ տնտեսական աճի ապահովում և աղքատներին սոցիալական օգնության տրամադրում: Ըստ այդ տրամաբանության՝ տնտեսական աճն

⁴⁸ «Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը», Զեկույց, Երևան, 2015, էջ 1
<http://www.armstat.am/file/doc/99493318.pdf>:

⁴⁹ Նույն տեղում, էջ 1:

⁵⁰ Հ. Խառատյան, «Աղքատության դեմ պայքարը» հոդվածաշար, «Iragir.am» լրատվական կայք, 20 Հոկտեմբերի 2012, <http://www.Iragir.am/index/arm/0/comments/view/73294> :

ինքնին պետք է նպաստի աղքատության նվազմանը այն ակնկալիքով, որ երկրում տնտեսական աճը կհանգեցնի աշխատատեղերի ավելացմանը, որոնք ինքնին աղքատների համար գոյատևման հնարավորություն են տալիս: Երկրորդ՝ եթե նույնիսկ տնտեսական աճի հետևանքով աղքատներն ընդգրկված չեն տնտեսական ոլորտում, ապա մեծացող պետական բյուջեն կարող է աղքատներին տրամադրել ավելի մեծ հատկացումներ՝ նպաստների, սոցիալական ծառայությունների և այլ ձևերով, իսկ հարստացող անհատներն ավելի մեծ հնարավորություն ունեն բարեգործությամբ զբաղվելու: Իրականում, ըստ Խառատյանի, այս տարբերակով տարբեր երկրներում տարբեր մակարդակներով աղքատներին հնարավորություն է տրվում «գոյատևել»: Հարուստ երկրներում նրանց «գոյատևման» հնարավորություններն ավելի շատ են, ավելի բարեկիրթ, ավելի արժանապատիվ, աղքատ երկրներում՝ ավելի քիչ, ավելի կոպիտ, նվազ բարեկիրթ, բայց բոլոր դեպքերում դրանք ընդամենը գոյատևման ծրագրեր են:⁵¹ Այլ կերպ ասած, ազգագրագետը աղքատությունը դիտում է որպես ոչ միայն տնտեսական, քաղաքական, այլև սոցիալական գործոններից ածանցվող երևույթ:

Ամփոփելով հայ հեղինակների կարծիքները և ուսումնասիրությունները, հարկ է նշել, որ նրանք բոլորն էլ ընդունում են, որ տնտեսության կայուն զարգացման տեսանկյունից կարևորվում են հետևյալ երկու պայմանների առկայությունը.

1. զարգացած մարդկային ռեսուրսներ,
2. համապատասխան միջավայր զարգացած մարդկային ռեսուրսների արդյունավետ գործունեության համար:

Նշված երկու պայմաններից մեկի՝ զարգացած մարդկային ռեսուրսների, ձևավորման դաշտը կրթական համակարգն է, իսկ երկրորդինը՝ քաղաքական կառավարման համակարգն է: Ուստի պատահական չէ, որ սոցիալ-տնտեսական խնդիրները դիտվում են որպես հասարակական-քաղաքական և կրթական հիմնախնդիրներից ածանցվող հիմնախնդիրներ:

Ստորև ներկայացնենք բնակչության աղքատության վրա ազդող գործոնների հետաքրքիր դասակարգում, որոնցից յուրաքանչյուրը երկրում աղքատության մակար-

⁵¹ Հ. Խառատյան, «Աղքատության դեմ պայքարը» հոդվածաշար, «Iragir.am» լրատվական կայք, 20 հոկտեմբերի 2012, մաս 7-րդ <http://www.Iragir.am/index/arm/0/comments/view/73294>:

դակի յուրօրինակ ցուցիչ է: Այդ գործոններն են՝

- տնտեսական (աշխատանքի ցածր արտադրողականությունը, աշխատանքի ցածր վարձատրությունը և դրա բարձր բևեռացվածությունը, գործազրկությունը, տնտեսության մի շարք ճյուղերի ցածր մրցունակությունը, վարձու աշխատողների ցածր որակավորման մակարդակը և այլն),
- սոցիալ-առողջապահական (հաշմանդամությունը, ծերությունը, առողջական վատ վիճակը, հիվանդացությունների բարձր մակարդակը, ինչպես նաև անուշադրության մատնված երեխաների բարձր տոկոսը կարող է հանգեցնել աղքատության),
- ժողովրդագրական (ոչ լիարժեք ընտանիքները, խնամակալների, երիտասարդների բարձր ծանրաբեռնվածությամբ ընտանիքները, աշխատանքի շուկայում ավագ սերնդի ներկայացուցիչների ցածր դիրքերը),
- սոցիալ-տնտեսական (սոցիալական երաշխիքների և սոցիալական վճարների և նվազագույն աշխատավարձի հարաբերակցության ցածր մակարդակները),
- կրթական-որակավորման (կրթական ցածր ցենզը, մասնագիտական որակավորման ոչ բավարար մակարդակը, աշխատաշուկայի պահանջների և կրթական մակարդակի միջև առկա անհամապատասխանության բարձր աստիճանը),
- քաղաքական (պատերազմական իրավիճակը, հարկադրված արտագաղթը, երկրի տարբեր տարածաշրջանների միջև միջպետական թույլ կապերը),
- աշխարհագրական-տարածական (արտադրողական ուժերի անհամաչափ զարգացումը, տարբեր տարածաշրջանների միջև տնտեսական ներուժի անհավասար բաշխվածությունը և այլն)⁵²:

«Աղքատություն» երևույթի վերաբերյալ առկա տեսակետների այսպիսի բազմազանությունը դժվարացնում է վերջինիս միանշանակ սահմանումը: Աղքատության վերաբերյալ ձևավորված վերոշարադրյալ մոտեցումները, սակայն չեն դիտարկում երևույթը կոնկրետ ժամանակի և տարածության կտրվածքով: Մասնավորապես, կարող են առաջանալ այնպիսի հիպոթետիկ և ինչու չէ նաև հոետորական հարցեր ինչպիսիք են հետևյալները. 1. Արդյո՞ք միջնադարյան Մալիի միապետ Մասնա Մուսան, ով

⁵² Бобков В.Я., Зинин В.Г., Разумов А.А. Политика доходов и заработной платы. Доклад в рамках проекта МОТ «Преодоление бедности, содействие занятости и местное экономическое развитие в Северо-Западном федеральном округе РФ». – М., 2004., с 10.

համարվում է բոլոր ժամանակների ամենահարուստ մարդը առավել հարուստ (աղքատ) է, քան 21-րդ դարում ապրող ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տնային տնտեսության միջին վիճակագրական անդամը (այս համատեքստում պետք է հասկանալ, որ գիտատեխնիկական առաջընթացի շնորհիվ 21-րդ դարում ապրող թեկուզ աղքատ անհատին հասու են բազմապիսի ապրանքներ և տեխնոլոգիաներ, որոնք գոյություն չունեին միջնադարում): Կամ արդյո՞ք Նորվեգիայում կամ ԱՄՆ-ում բնակվող և աղքատ համարվող անհատի կամ տնային տնտեսության կենսամակարդակը համադրելի է ՀՀ-ում բնակվող և աղքատ համարվող անհատի կամ տնային տնտեսության կենսամակարդակի հետ: Նաև պետք է նշենք, որ վերոգրյալ մոտեցումներն ու սահմանումները դիտարկում են «աղքատություն» երևույթը տարբեր տեսանկյուններից: Այդ իսկ պատճառով հարկ ենք համարում տալ աղքատության մեր սահմանումը, որը միգուցե ինչպես և մնացյալ վերոշարադրյալ սահմանումները չլինի ամբողջական և համապարփակ, սակայն հավակնի դույզն-ինչ լրացնել վերոշարադրյալ սահմանումներում առկա բացը: Ըստ մեր սահմանման աղքատությունը կոնկրետ ժամանակի կտրվածքով կոնկրետ երկրում բնակվող տնային տնտեսությունների եկամտի հիմնական աղբյուրների բացակայությունը կամ կորուստն է կամ եկամտի սահմանափակությամբ պայմանավորված սպառման այնպիսի մակարդակը, որը ստեղծում է օբյեկտիվ նախադրյալներ տնային տնտեսությունների համար, որպեսզի վերջիններս իրենք իրենց դասակարգեն աղքատ՝ զրկված լինելով ինքնադրսևորման հնարավորություններից: Օբյեկտիվ նախադրյալներ առկայություն ասելով հասկանում ենք նյութական և ոչ նյութական այն բարիքների հանրագումարը, որն ըստ հարցման արդյունքների (պայմանով, որ ապահովվել է ընտրանքի ներկայացուցչականությունը) անհրաժեշտ է բարեկեցության միջին մակարդակ ապահովելու համար: Մեր կարծիքով, նվազագույն սպառողական զամբյուղից ցածր սպառման մակարդակը ոչ թե աղքատության, այլ ծայրահեղ աղքատության բնութագիր է: Ուստի, ելնելով մեր իսկ կողմից առաջարկված տարողունակ սահմանումից, բնակչության աղքատությանն ուղղված քաղաքականության բարելավման ուղիները առաջարկելիս, հաշվի կառնենք ոչ միայն այն անհատների և տնային տնտեսությունների շահերը, որոնք կոնկրետ պահի դրությամբ ՀՀ-ում համարվում են աղքատ, այլև այն անհատների և տնային տնտեսությունների

շահերը, որոնք եկամտի հիմնական աղբյուրների կորստով կամ բացակայությամբ պայմանավորված սպառումն իրականացում են կամ իրականացնելու են ներգրավված պարտքային միջոցների և/կամ խնայողությունների հաշվին(թեկուզև ոչ ավելի քիչ, քան աղքատ կամ ծայրահեղ աղքատ համարվող անհատները կամ տնային տնտեսությունները): Նման մոտեցումը թույլ կտա խուսափել ապագայում աղքատության մակարդակի աճից:

Այսպիսին են գոյություն ունեցող աղքատության հիմնական հայեցակարգերը: Ընդհանրացնելով կարող ենք նշել, որ նրանք բոլորն էլ ունեն միևնույն կառուցվածքը և հիմնվում են երեք տարրերի վրա՝ 1. անհրաժեշտ նվազագույն մեծություն, 2. բարեկեցության իրական մակարդակ կամ տրամադրված ռեսուրսներ, 3. անհրաժեշտ նվազագույն մեծության և իրականում առկա ռեսուրսների միջև տարբերություն: Նշված բոլոր հայեցակարգերում միանմանն այն է, որ աղքատությունը ունի նորմատիվային երանգ և արտահայտում է սպառման կամ եկամուտների անհամապատասխանությունը սահմանված որոշակի չափաքանակին: Աղքատության հայեցակարգերը միմյանցից տարբերվում են միայն մեկնաբանության այն գծերով, որոնք աղքատությանը տալիս են բացարձակ, հարաբերական կամ սուբյեկտիվ բնույթ: Իսկ ընդհանրապես կարելի է ասել, որ աղքատությունը շատ տարողունակ հասկացություն է, որը կախված է աղքատության չափանիշների օգտագործվող համակարգի մշակումներից և ճշգրտումներից:

1.2. Աղքատության կրճատման քաղաքականության գործիքակազմը

Աղքատության կրճատման քաղաքականության գործիքները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երեք ենթախմբի՝ սոցիալական ապահովագրության ծրագրեր, սոցիալական աջակցության ծրագրեր և զբաղվածության ակտիվ և պասիվ քաղաքականության ծրագրեր:⁵³ Սոցիալական ապահովության ծրագրերը ներառում են այնպիսի գործիքներ ինչպիսիք են օրինակ կենսաթոշակները, գործազրկության նպաստները, հիվանդության համար տրվող նպաստները և այլն:⁵⁴ Նշյալ գործիքների կիրառման նպատակը շահառուներին տարատեսակ շոկերից և ռիսկերից զերծ պահելն է կամ վերջիններիս ազդեցությունը մեղմելը: Օրինակ, երբ անհատը ազատվում է աշխատանքից, վերջինիս վճարվում է գործազրկության նպաստ, որպեսզի զերծ մնա եկամտի հիմնական աղբյուրի կորստով պայմանավորված նյութական վիճակի շեշտակի վատթարացումից: Մինչդեռ սոցիալական աջակցության ծրագրերի հիմնական նպատակը մարդկանց և տնային տնտեսությունների աղքատության հաղթահարումն է: Սոցիալական աջակցության գործիքի օրինակ է ընտանեկան նպաստը: Նշյալ գործիքի հիմքում ընկած է հետևյալ փիլիսոփայությունը՝ վերաբաշխել հասարակության հարստությունը՝ վերցնելով հարուստների եկամտի մի մասն ու այն աղքատներին փոխանցելով: Այդպիսի փոխանցումները կարող ունենալ դրամական կամ բնափրային բնույթ, փոխադրված լինել զանազան պայմանների կատարման հետ և տրվեն որոշակի ժամանակահատվածով: Եվ, վերջապես, զբաղվածության ակտիվ և պասիվ քաղաքականության նպատակն է աշխատանքի շուկայում առկա իրադրության բարելավումը, եկամուտների մակարդակի բարձրացումը և աշխատանքի շուկայի՝ որպես սոցիալ-տնտեսական ինստիտուտի ֆունկցիոնալ բարելավումը: Զբաղվածության պասիվ քաղաքականության օրինակ է աշխատանքի շուկան կարգավորող օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի բարելավումը: Զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության օրինակ է վարպետության դասընթացների (թրեյնինգների), կրթության մակարդակի բարձրացման, վարկավորման և զբաղվածության գործակալությունների միջոցով գործազրկության նվազումը և մարդկանց եկամուտների աճին միտված համալիր միջոցառումների իրականացումը:

⁵³ Robalino, David A., Laura Rawlings, and Ian Walker. "Building Social Protection and Labor Systems: Concepts and Operational Implications.", World Bank publications, New York, United States, 2012, p.6.

⁵⁴ Նույն տեղում:

Ինչպես արդեն նշեցինք, սոցիալական ապահովության գործիքների նպատակը տարատեսակ ռիսկերի և ֆորս մաժորային իրավիճակների մեղմումն է: Սակայն նշյալ գործիքների հիմնական թերությունը հասանելիությունն է: Օրինակ, ճգնաժամային իրավիճակներում նշյալ գործիքները թիրախավորում է միայն կոնկրետ ծրագրերում ընդգրկված անհատներին, հիմնականում միջին խավի տնային տնտեսություններին, այսինքն՝ այն շահառուներին, որոնք նախկինում ունեցել են աշխատանք կամ իրենց ավանդն են ունեցել պետական միջոցների ավելացման գործում:⁵⁵ Սոցիալական ապահովության գործիքները նվազ արդյունավետ են ցածր եկամուտ ունեցող երկրներում, որտեղ զբաղվածների մի ստվար հատվածը (տարբեր գնահատականներով մինչև 80%-ը) աշխատում է տնտեսության ստվերային հատվածում:⁵⁶ Ծածկույթի և հասանելիության խնդիրները, սակայն առկա են նաև միջին եկամուտ ունեցող երկրներում: Մասնավորապես, միջին եկամուտ ունեցող երկրներում կա ռիսկ, որը աշխատակիցները կնախընտրեն մնալ տնտեսության ստվերային հատվածում՝ խուսափելով վճարել տարատեսակ բարձր հարկեր և սոցիալական ապահովության վճարներ:

Օրինակ, Միջին Արևելքի և Հյուսիսային Աֆրիկայի երկրներում սոցիալական աջակցության գործիքները հասանելի են բնակչության ընդամենը 30%-ին և ներդրված չէ գործազրկության նպաստների վճարման հողաբաշխ համակարգ:⁵⁷ Ստորև ներկայացված գծապատկեր 1.2.1-ում ներկայացված է, թե տարբեր երկրներում գործազուրկների քանի տոկոսին են հասանելի գործազրկության նպաստները (գծապատկերում ի թիվս մի շարք պետությունների ցուցանիշների զետեղված է նաև Բոսնիա և Հերցեգովինայի կազմում գտնվող կանտոններից մեկի՝ Սերբական Հանրապետության (Republika Srpska) ցուցանիշը):

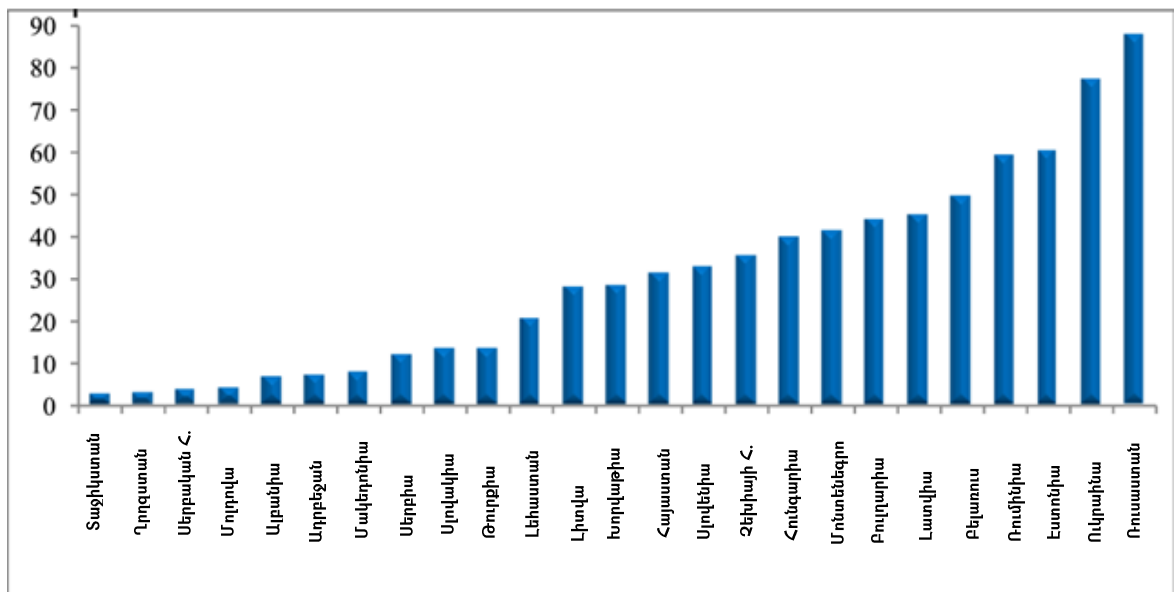
Գործազրկության նպաստների վճարումը զարգացած երկրներում կիրառվող հիմնական գործիքներից մեկն է, որի նպատակը, ինչպես նշեցինք աղքատության կրճատումն է և ճգնաժամի հետևանքների մեղմումը: Գործազրկության վճարների դրամական արտահայտությունը առնվազն պետք է լինի բավարարի սպառողական նվազագույն պահանջմունքները բավարարելու համար, ինչպես նաև լինի կոնկրետ երկրի տնտեսական իրավիճակին համահունչ: Այն նաև պետք է սահմանվի որոշակի

⁵⁵ Marzo, Federica, and Hideki Mori. "Crisis response in social protection." *Concept Note for the Background Paper prepared for the Social Protection and Labor Strategy 22*, World Bank Publications, New York, United States, 2012, p.36.

⁵⁶ Նույն տեղում:

⁵⁷ Նույն տեղում:

Ժամանակահատվածի համար, որպեսզի չառաջանան քաղաքական ցնցումներ և հասարակության կողմից լուրջ ընդդիմություն:

Գծապատկեր 1.2.1. Գործազրկության նպաստ ստացող գրանցված գործազուրկների տեսակարար կշիռը (%)⁵⁸

2009թ.-ին տեղի ունեցած ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում գործազրկության նպաստը կառավարությունների կողմից կիրառվող հիմնական հակաճգնաժամային գործիքն էր:

Թափլանդում օրինակ, երկարացվեց գործազրկության նպաստների վճարման ժամանակահատվածը, իսկ Մալազիայում՝ դադարեցվեց գործազրկության նպաստի հարկումը:⁵⁹ Հավելենք, որ համաձայն Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության C168 որոշման, գործազրկության նպաստ տրամադրելու որոշումը պետք է կայացվի գործազուրկի կողմից փաստաթղթերը ներկայացնելուց հետո առավելագույնը 7 օրվա ընթացքում:⁶⁰

Դիցուք կենսաթոշակների հիմնական առաքելությունը և նպատակը աղքատ-

⁵⁸ Գծապատկերը վերցված է Marzo, Federica, and Hideki Mori. "Crisis response in social protection." Concept Note for the Background Paper prepared for the Social Protection and Labor Strategy 22, World Bank Publications, New York, United States, 2012թ.-ի զեկույցից: Տես էջ 37: Հաշվարկները իրականացվել են 2010թ.-ի տվյալների հիման վրա:

⁵⁹ Նույն տեղում, էջ 38:

⁶⁰ Tabor, Steven R. "Assisting the poor with cash: Design and implementation of social transfer programs." *World Bank Social Protection Discussion Paper* 223, World Bank publications, New York, United States, 2002, p.9.

տության հաղթահարումը կամ կրճատումը չէ, սակայն այն կարող է դիտվել որպես աղքատության կրճատմանը միտված արդյունավետ գործիք, եթե առկա է մեծ ծածկույթ, այսինքն՝ հասարակության մի ստվար հատվածը կենսաթոշակառու է: Ուստի պատահական չէ, որ ճգնաժամային տարում՝ 2009թ.-ին Հայաստանում և մի շարք այլ երկրներում (Ռումինիա, Ռուսաստան, Թուրքիա) էականորեն բարձրացավ կենսաթոշակը: Ռումինիայում, օրինակ՝ կրթաթոշակի բարձրացմամբ է բացատրվում ճգնաժամային տարում գրանցված աղքատության կրճատումը, այն դեպքում, երբ ՀՆԱ-ն կրճատվել էր 7%-ով:⁶¹

Զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության ծրագրերը միտված են ոչ միայն աղքատության կրճատմանը, այլև տնտեսական աճին, գործազրկության մակարդակի կրճատմանը, աշխատանքի որակի և արդյունավետության բարձրացմանը: Ուստի վարչատնտեսության դասընթացները և վերջիններիս հետ փոխկապակցված խրախուսանքի մեխանիզմները կարող են դիտարկվել ոչ միայն գործազրկության և աղքատության կրճատման համատեքստում, այլև որպես ներդրում մարդկային կապիտալի մեջ: Այս գործիքը լայնորեն կիրառվել է Հարավաֆրիկյան Հանրապետությունում, Սինգապուրում, Հարավ-Արևելյան Ասիայի երկրներում որպես հիմնական հակաճգնաժամային «դեղամիջոց»: Թայվանում, օրինակ, գործազուրկներին և համալսարանների շրջանավարտներին կառավարությունը 2009 և 2010թթ.-ներին տալիս էր որոշակի դրամազուլիս, որպեսզի վերջիններս զբաղվեին ձեռնարկատիրական գործունեությամբ:⁶²

Առհասարակ, զբաղվածության կարգավորման ծրագրերը իրականացվում են երեք մակարդակներում: Ամենաբարձր մակարդակը ռազմավարական մակարդակն է: Հենց այս մակարդակում են նախանշվում զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության կարգավորման հիմնական մոտեցումները, նպատակները և սկզբունքները:⁶³ Այս մակարդակում են նաև պլանավորվում զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության ֆինանսավորման աղբյուրները, սահմանվում չափանիշներ: Օրինակ, Հայաստանում, զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության ռազմավարական ուղիները նախանշված

⁶¹ Marzo, Federica, and Hideki Mori. "Crisis response in social protection." *Concept Note for the Background Paper prepared for the Social Protection and Labor Strategy* 22, World Bank Publications, New York, United States, 2012, p. 38.

⁶² Նույն տեղում:

⁶³ Սուվարյան Յու.Մ., «Մենջմենթ», Դասագիրք բուհերի տնտեսագիտական մասնագիտությունների ուսանողների համար, Երևան, Հայաստան, «Տնտեսագետ», 2002թ, էջ 21-22:

են Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրում:⁶⁴

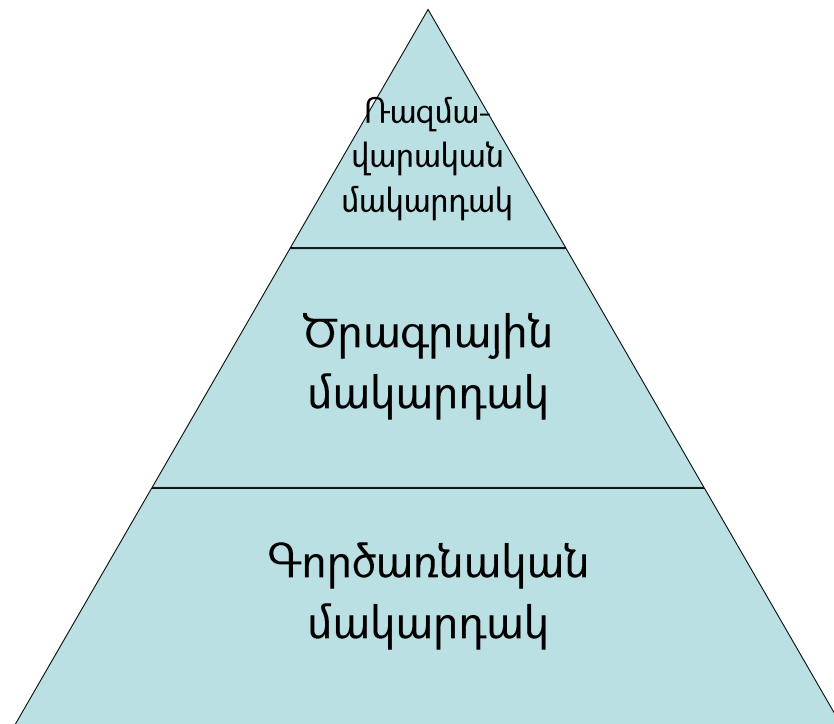
Երկրորդ մակարդակը ծրագրային մակարդակն է: Այս մակարդակում է ընտրվում այն գործիքակազմը, որն անհրաժեշտ է զբաղվածության քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման համար: Այս մակարդակում նաև ներդաշնակվում և համաձայնեցվում են միևնույն կամ նմանատիպ նպատակներին ծառայող ծրագրերը՝ ծրագրերի կրկնությունից խուսանավելու և շահառուների կողմից՝ օրենքում առկա բացերը կամ խողովակներն օգտագործելով օպորտունիստական վարքագծի դրսևորումը կանխարգելելու նպատակով: Հայաստանում, ծրագրային մակարդակով կարգավորվող միջոցառումները կանոնակարգվում են միջնաժամկետ ծախսային ծրագրերով և զբաղվածության կարգավորման պետական ծրագրերով:

Եվ վերջապես, երրորդ մակարդակը գործառնական մակարդակն է: Այս մակարդակում է նախանշվում զբաղվածության ծրագրերի պատշաճ իրականացման համար անհրաժեշտ միջոցառումների ամբողջությունը: Այդպիսի միջոցառումներն են շահառուների բացահայտումը, գրանցումը և հաշվառումը, թիրախային շեմերի սահմանումը, ծրագրի մոնիթորինգը և գնահատումը: ՀՀ-ում նշյալ մակարդակը, որպես կանոն, կանոնակարգվում է ՀՀ կառավարության որոշումներով: Զբաղվածության կարգավորման մակարդակները առավել պատկերավոր կերպով կարելի է ներկայացնել գծապատկեր 1.2.2-ի օգնությամբ:

Զբաղվածության ծրագրերը քննարկելիս կարևորվում է նաև վերջիններիս ֆինանսավորման խնդիրը: Առհասարակ, զբաղվածության ծրագրերը ֆինանսավորվում են հետևյալ երեք աղբյուրներից՝ գործատուների կողմից վճարվող հարկեր, աշխատակիցների կողմից վճարվող հարկեր և պետական բյուջեի այլ եկամուտներ (ներառյալ պարտքային):⁶⁵ Ֆինանսավորման աղբյուրի ընտրությունը կարող է իր անմիջական ազդեցությունը ունենալ տնտեսական սուբյեկտների վարքագծի վրա:

⁶⁴ Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025 թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, Երևան, Հայաստան, 27 մարտի 2014թ, էջ 78-83:

⁶⁵ World Bank, “Improving Workers Protection while Creating (Good) Jobs: Towards Smarter Labor Regulations and Social Insurance Systems.” Concept Note for the Background Paper prepared for the Social Protection and Labor Strategy 2012-2022. Washington DC., United States, 2011.

Գծապատկեր 1. 2.2. Հրադվածության ծրագրերի իրականացման երեք մակարդակները⁶⁶

Օրինակ՝ հատուկ զբաղվածության քաղաքականության ծրագրերի համար նախատեսված գործատուների կողմից վճարվող հարկը կարող է նվազեցնել գործատուների կողմից աշխատողների գրանցման ցանկությունը՝ վերջիններիս մղելով օպորտունիստական վարքագծի դրսևորման, սակայն միևնույն ժամանակ անհրաժեշտություն չի առաջանա պետական բյուջեի եկամուտների այլ աղբյուրների հաշվին ֆինանսավորել զբաղվածության ծրագրերը: Միևնույն ժամանակ, աշխատողների վրա հարկային բեռի ավելացումը հնարավոր է, որ վերջիններիս մղի դեպի տնտեսության ստվերային հատված: Այնուամենայնիվ, զբաղվածության կարգավորման ծրագրերի ֆինանսավորումը պետք է խարսխված լինի հետևյալ երեք սկզբունքների վրա՝ շարունակականություն, պրոգրեսիվ հարկում և աշխատանքի շուկայում կայունություն:⁶⁷ Առաջին սկզբունքի էությունն այն է, որ զբաղվածության ծրագրերը պետք է լինեն շարունակական, այսինքն՝ տնտեսական տարբեր իրավիճակները և դրանով պայ-

⁶⁶ Գծապատկերը կառուցվել է հեղինակի կողմից:

⁶⁷ Robalino, David A., Laura Rawlings, and Ian Walker. "Building Social Protection and Labor Systems: Concepts and Operational Implications.", World Bank publications, New York, United States, 2012, p.13.

մանավորված հարկային մուտքերի աճը կամ նվազումը չպետք է իրենց անդրադարձը ունենան զբաղվածության ծրագրերի իրագործման վրա: Երկրորդ սկզբունքի էությունն այն է, որ շատ վաստակողները պետք է շատ վճարեն: Եվ վերջապես, երրորդ սկզբունքը խարսխված է այն համոզմունքի վրա, որ զբաղվածության կարգավորման պետական ծրագրերը չպետք է ընդլայնեն տնտեսության ստվերային հատվածը՝ նվազեցնելով պետության հարկային մուտքերը:

Զբաղվածության քաղաքականության արդյունավետության կարևոր նախապայմաններից է նաև արդյունավետ կառավարման սկզբունքների հստակեցումը և հաշվետվողականության սկզբունքի ապահովումը: Արդյունավետ կառավարումը ենթադրում է խաղի կանոնների սահմանում, դերերի և պատասխանատվության բաշխում, վերահսկողություն և հաշվետվողականություն: Արդյունավետ կառավարման բաղադրիչները ամփոփ կերպով ներկայացված են աղյուսակ 1.2.1-ում:

Աղյուսակ 1.2.1

Արդյունավետ կառավարման բաղադրիչները և ենթաբաղադրիչները⁶⁸

<i>Խաղի կանոններ</i>	<i>Դերեր և պատասխանատվություն</i>	<i>Վերահսկողություն և հաշվետվողականություն</i>
• շահառուների որոշում, շահառուների թիրախավորման մեթոդներ, • պայմանականությունների սահմանում, • ծրագրի դադարեցման պայմաններ:	• դերերի և պարտականությունների բաշխում՝ ռազմավարական, ծրագրային և գործառնական մակարդակներում, • ֆինանսավորում և մոնիթորինգ՝ իրականացնող կառավարական մարմինների հստակեցում, • աուդիտի ընթացակարգերի որոշում, • համագործակցող տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների խթանման գործիքակազմի մշակում և կիրառում, • բոլոր գործընթացների փաստաթղթավորում:	• ծրագրված ստուգումներ, • հանկարծակի ստուգումներ, • ներքին աուդիտի համակարգի ներդրում, • բողոքների ընդունման գործընթացի ներդրում, • սոցիալական աուդիտ (ՀԿ-ների ներգրավում աուդիտի գործընթացում), երրորդ կողմի աուդիտ, • տվյալների բազայի շարունակական ստուգում և վերստուգում և այլն:

Նշենք նաև, որ շահառուները, ինչպես նաև պոտենցիալ շահառուները պետք է իմանան իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները, որը ենթադրում է ոչ միայն օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի, այլև գործող ծրագրերի և դրանց մեջ ընդգրկվելու համար անհրաժեշտ չափորոշիչների իմացություն:

⁶⁸ Bassett, Lucy, Sara Giannozzi, Lucian Pop, and Dena Ringold. "Rules, roles, and controls: governance in social protection with an application to social assistance." World Bank publications, Washington DC, United States, 2012, p. 8.

Եվ, վերջապես, զբաղվածության արդյունավետ քաղաքականության իրականացման համար անհրաժեշտ է քաղաքականությունը իրականացնող սուբյեկտների համար ստեղծել իրավապայմանագրային հստակ դաշտ: Դիցուք քաղաքականությունը իրականացնող սուբյեկտները կարող են լինել թե՛ պետական, թե՛ մասնավոր: Պետական սուբյեկտների թվին են դասվում համապատասխան պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունները, գործակալություններն ու տարածքային և տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Մասնավոր սուբյեկտների օրինակ են աշխատանքի տեղավորման գործակալությունները, վարպետության դասընթացներ անցկացնող կազմակերպությունները և այլն: Շատ դեպքերում խիստ անհրաժեշտություն է դառնում պետական սուբյեկտների ուղղակի ֆինանսավորման նվազեցումը կամ վերացումը, հատկապես այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում ազատ կադրային քաղաքականության և բյուջետային միջոցների ինքնուրույն տնօրինման հնարավորություն տալ:⁶⁹ Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ մասնավոր սուբյեկտների գործունեության արդյունավետության բարձրացման կարևոր նախապայման է արդյունքների հիման վրա պայմանագրերի կնքումը: Ի մասնավորի, պետք է սահմանվեն հստակ չափորոշիչներ, որոնց բավարարման դեպքում միայն մասնավոր սուբյեկտը կստանա պայմանագրով նախատեսված գումարները:⁷⁰ Օրինակ, վարպետության դասընթաց կազմակերպող գործակալության հետ կարելի է կնքել պայմանագիր, համաձայն որի վերջինս պայմանագրով նախանշված գումարը կստանա միայն այն դեպքում, երբ շահառուների որոշակի մասը դրական արդյունք ստանա պետության կողմից կազմակերպվող քննությունից:

Չնայած նրան, որ սոցիալական աջակցության քաղաքականության որոշակի գործառույթներ փոխվել են ժամանակի ընթացքում, եկամտի վերաբաշխման հիմնական հայեցակարգը հայտնի է եղել դեռևս մեր թվարկությունից առաջ: Օրինակ, մ.թ.ա. 2000թ.-ին, Բաբելոնի արքա Համմուրաբին կարգադրել էր խնամել այրիներին և որբերին:⁷¹ Ավելի ուշ հույները և հռոմեացիները սահմանեցին նպաստներ հաշման-

⁶⁹ Robalino, David A., Laura Rawlings, and Ian Walker. "Building Social Protection and Labor Systems: Concepts and Operational Implications.", World Bank publications, New York, United States, 2012, p.15.

⁷⁰ Նույն տեղում էջ 15.

⁷¹ Fensham, F. Charles. "Widow, Orphan, and the Poor in Ancient Near Eastern Legal and Wisdom Literature." *Journal of Near Eastern Studies* 21, no. 2, University of Chicago press, Chicago, United States, 1962 pp.129-130.

դամություն ունեցող անձանց, ցորենի մատակարարում աղքատների և խնամակալություն ծնողազուրկ երեխաների համար: Աշխարհի հիմնական կրոնները մշակել են եկամտի վերաբաշխման բարոյական հիմնավորում, սահմանելով կանոններ և մեխանիզմներ այդպիսի վերաբաշխումները կյանքի կոչելու համար: Ըստ հուդայական ավանդույթի հարուստները պարտավոր էին օգնություն տրամադրել կարիքավորներին, իսկ վերջիններս իրավունք ունեին այն ստանալու, այնինչ քրիստոնեությունն ու իսլամը նման ավանդույթները շարունակեցին «տասանորդի» և «զաքաթի» տեսքով:

Ներկայումս սոցիալական աջակցության քաղաքականության գործառույթը ըն-
ձեռում է հնարավորություն պետության գործունեության արդյունքում տարբեր սոցիա-
լական խմբերի միջև առաջացող ճեղքվածքի նվազեցման համար: Այս հնարա-
վորությունն ունի կարևոր առավելություն՝ արդարության ապահովում:⁷² Ավանդաբար
սոցիալական քաղաքականության հայեցակարգերը մշակվել են բնակչությանն
աջակցելու նկատառումներից ելնելով: Ավելի ուշ դրանց հիմքում դրվեց առավել խոցելի
խմբերին օժանդակություն տրամադրելու սկզբունքը: Ներկայումս մի շարք երկրներում
կիրառվում է սոցիալական քաղաքականության այնպիսի տարբերակ, որում
զուգորդված են թիրախային խմբերին տրամադրվող օժանդակության մի շարք
տեսակներ: Բացի այդ կարևոր է նշել, որ ինստիտուցիոնալացման գործընթացը
անմիջապես անդրադառնում է սոցիալական քաղաքականությանն առնչվող այնպիսի
հարցերին, ինչպիսիք են օրինակ կենսամակարդակը:⁷³ Ներկայումս, սոցիալական
քաղաքականությունը ուսումնասիրելիս կենսամակարդակը այլևս չի տարանջատվում
կյանքի որակից, որն ունի բազմաչափ և բազմադիսցիպլինար բովանդակություն, որում
մարդկանց կենսամակարդակը ընկալվում է իրենց անհատական և մշակութային
համատեքստում՝ սերտորեն կապված լինելով վերջիններիս աշխարհընկալման,
շահերի և նպատակների հետ:

Սոցիալական աջակցության ծրագրերը պայմանականորեն կարելի է բաժանել

⁷² Rawls, John. "A theory of justice. Cambridge, Harvard University press." Cambridge, Massachusetts, United States, 1971

⁷³ Land, Kenneth C., Alex C. Michalos, and Joseph Sirgy, eds. *Handbook of social indicators and quality of life research*. Springer Science & Business Media, New York, United States, 2011, p. 213.

երկու մասի՝ դրամական կամ նյութական աջակցություն և ծառայությունների մատուցում:⁷⁴ Դրամական կամ նյութական աջակցությունը ներառում է բոլոր տեսակի պետական նպաստները, սննդային կտրոնները, աղքատ տնային տնտեսություններին բնակարաններով ապահովումը և այլն: Մինչդեռ, ծառայությունները ներառում են կոնկրետ թիրախային խմբերի (օրինակ հաշմանդամություն ունեցող անձանց) համար կազմակերպվող սոցիալական ծրագրերը, կոնկրետ թիրախային խմբերի համար հասարակական տրանսպորտից անվճար օգտվելու և այլ արտոնությունների սահմանումը և այլն: Այսպիսի ծրագրերը հիմնականում իրականացվում են կառավարությունների կողմից, որը ենթադրում է երկու խիստ կարևոր խնդիրների իրականացում՝ աղքատ տնային տնտեսությունների հայտնաբերում և թիրախավորում, ինչպես նաև պետական միջոցների արդյունավետ և նպատակային տնօրինում:⁷⁵ Տակավին, աղքատության մակարդակի որոշման հիմնական խնդիրը տնային տնտեսության ռեսուրսների ճշգրիտ գնահատումն է: Աղքատության մակարդակի որոշման հիմքում ընկած է տնային տնտեսությունների ընթացիկ եկամուտը, որը ճշգրտվում է տնային տնտեսությունների կազմով և կառուցվածքով: Կան նաև ոչ եկամտային այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են գրագիտությունը, առողջությունը, կենցաղային պայմանները, որոնք իրենց ակնհայտ ազդեցությունն են թողնում տնային տնտեսությունների փաստացի տնտեսական դիրքի վրա: Նշյալ ոչ եկամտային գործոնները կարող են շատ կարևոր նշանակություն ունենալ տնտեսական որոշումների իրականացման համատեքստում:

Աղքատ տնային տնտեսությունների հայտնաբերման և թիրախավորման առումով հետաքրքրական է դիտարկել Պակիստանի փորձը: Այսպես, համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի ժամանակահատվածում՝ 2008-2009թթ.-ներին, Պակիստանի նորընտիր կառավարությունը որոշեց սոցիալական նպաստներ միջոցով բարելավել շուրջ 5 միլիոն աղքատ տնային տնտեսությունների (բնակչության մոտ 20%-ի) կենսամակարդակը յուրաքանչյուր աղքատ տնային տնտեսությանը տալով ամսական

⁷⁴ Bassett, Lucy, Sara Giannozzi, Lucian Pop, and Dena Ringold. "Rules, roles, and controls: governance in social protection with an application to social assistance." World Bank publications, Washington DC, United States, 2012, p.10.

⁷⁵ Նույն տեղում, էջ 12:

12 ԱՄՆ դոլարի սոցիալական օժանդակություն: Քանի որ ներդրված չէին աղքատության գնահատման և աղքատ տնային տնտեսություններին հայտնաբերելու գործուն մեխանիզմներ կառավարությունը ապավինեց խորհրդարանականների օժանդակությանը: Այսպես, յուրաքանչյուր դաշնային խորհրդարանականի բաժանվեց 8000 դիմում հայտ, իսկ յուրաքանչյուր մարզային խորհրդարանականի՝ 2000: Արդյունքում ստացվեցին մոտ երեք ու կես միլիոն դիմում հայտեր, որոնցից շահառու ճանաչվեց 2.24 միլիոնը:⁷⁶ Ըստ Լ. Բասեթի և Ս. Ջիանոզիի՝ վերլուծությունները ցույց են տվել, որ աղքատ տնային տնտեսությունների հայտնաբերման նշյալ միջոցը անարդյունավետ էր, ծայրաստիճան ոչ թափանցիկ և խտրական կանանց կողմից ղեկավարվող տնային տնտեսությունների նկատմամբ:⁷⁷ Հետևաբար, խորհրդարանականների կողմից աղքատների հայտնաբերման մեխանիզմը իր տեղը զիջեց շեմային միավորների հիման վրա տնային տնտեսությունների աղքատության մակարդակի գնահատման մեթոդաբանությանը:⁷⁸

Զբաղվածության կարգավորման, սոցիալական աջակցության և սոցիալական ապահովության ծրագրերի արդյունավետությունը պայմանավորված է տարբեր ծրագրերի համակարգմամբ (կոորդինացմամբ) հակառակ դեպքում առկա է ռիսկ, որ զբաղվածության ակտիվ ծրագրերը կարող են ձախողվել: Թունիսում, օրինակ իրականացված վարպետության դասընթացների ներդրումահատույցը եղել է բացասական: Այս համատեքստում ամենաարդյունավետը փաթեթային ծրագրերի ներդրումն է, որը միավորում է մի քանի թիրախներ: Օրինակ, Բրազիլիայում իրականացված «Bolsa familia» ծրագիրը միանգամից թիրախավորել էր ծնելիությունը, նախադպրոցական կրթությունը և պատվաստումը (ծրագիրը առավել մանրամասն կներկայացվի ենթագլուխ 1.3-ում):⁷⁹ Աղյուսակ 1.1.2-ում ամփոփված են միջոցառումները, որոնք անհրաժեշտ են համակարգումը առավել արդյունավետ իրականացնելու համար:

⁷⁶ Bassett, Lucy, Sara Giannozzi, Lucian Pop, and Dena Ringold. "Rules, roles, and controls: governance in social protection with an application to social assistance." World Bank publications, Washington DC, United States, 2012, p. 32:

⁷⁷ Նույն տեղում:

⁷⁸ Նույն տեղում:

⁷⁹ Soares, Fábio Veras, Rafael Perez Ribas, and Rafael Guerreiro Osório. "Evaluating the impact of Brazil's Bolsa Familia: Cash transfer programs in comparative perspective." *Latin American Research Review* 45, no. 2, University of Pittsburgh press, Pittsburgh, Pennsylvania, United States, 2010, pp.173-174

**Սոցիալական աջակցության գործիքակազմի արդյունավետ համակարգումը
ապահովող միջոցառումներ⁸⁰**

Համաշխարհային մակարդակով	Երկրի մակարդակով
Սոցիալական քաղաքականության հանդեպ դոնոր կազմակերպությունների ուշադրության աճ, միջազգային դոնոր կազմակերպությունների կողմից օգնության տրամադրում՝ հիմնված կայուն զարգացման սկզբունքի վրա, ոչ միայն վերաբաշխման, այլև ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման նպատակադրում դոնոր կազմակերպությունների կողմից:	Նախարարությունների աշխատանքի համակարգում, սոցիալական քաղաքականության փիլիսոփայության վերանայում՝ ծախսից դեպի արդյունավետ ներդրում, սոցիալական քաղաքականության նոր մոդելների ներդրում և կիրառում (օրինակ, զբաղվածության ակտիվ քաղաքականություն), խթանների վրա հիմնված սոցիալական քաղաքականության մշակում, շահառուների համար հստակ չափանիշների սահմանում, տվյալների բազաների միավորում:

Զբաղվածության ծրագրերի և սոցիալական ապահովության համակարգի արդյունավետությունը տնտեսագիտական գրականության մեջ բանավեճերի առիթ չի դարձել: Սակայն աջակցության քաղաքականության արդյունավետությանը որոշ տնտեսագետներ մոտեցել են խիստ վերապահումներով՝ համարելով, որ այն թեպետև նպաստում է աղքատության մակարդակի կրճատմանը, սակայն ցանկալի չէ տնտեսական աճի ապահովման տեսանկյունից: Նշյալ դրույթը, ինչպես նաև սոցիալական աջակցության ծրագրերի ներդրման միջազգային փորձը առավել հանգամանորեն կքննարկենք սույնատենախոսության ենթագլուխ 1.3-ում:

⁸⁰ Alderman, Harold, and Ruslan Yemtsov. "Productive role of safety nets.", Washington, United States, 2012, p. 28:

1.3. Սոցիալական աջակցության վճարների դերը եկամուտների անհավասարության կրճատման, տնտեսական աճի և աղքատության հաղթահարման համատեքստում

Եկամուտների անհավասարության առաջացումը դարեր շարունակ եղել է տնտեսագետներին մտահոգող հիմնահարցերից մեկը: Եկամուտների անհավասար բաշխվածության և տնտեսական զարգացման հիմնահարցերը դեռևս ըստ պատշաճի ուսումնասիրված չեն: Դիտարկենք սոցիալական նպաստների ազդեցությունը եկամուտների անհավասարության կրճատման, տնտեսական աճի և աղքատության հաղթահարման վրա:

Դասագրքային սահմանման համաձայն սոցիալական աջակցության վճարները նպաստում են եկամուտների անհավասարության կրճատմանը և խթանում տնտեսվարողներին, հետևաբար մեծացնելով նաև ՀՆԱ-ի աճը: Ուստի շատ հաճախ եկամուտների արդարացի բաշխումը ստորադասվում է ՀՆԱ-ի աճին: Ամենացայտուն օրինակներից մեկը Մ. Տոդարոյի երեք հիմնական փաստարկներն են, որոնք հիմնավորում են թե ինչպիսի դրական ազդեցություն կարող է ունենալ եկամուտների հավասարաչափ բաշխումը կայուն տնտեսական աճի վրա: Տոդարոն բերում է հետևյալ փաստարկները.

1. հարուստները իրականացնում են ներդրումներ հաճախ ոչ արդյունքաստեղծ ոլորտներում (ենթադրվում է, որ հարուստները ունենալով առավել շատ եկամուտներ առավել շատ են հակված զեխությունների, հետևաբար առավել քիչ գումար է խնայվում (ինչպես հայտնի է Հարոդ-Դոմարի մոդելից ներդրումները ածանցվում են խնայողություններից),
2. աղքատ բնակչությունը, որպես կանոն, ունի առավել ցածր մարդկային կապիտալ, որն իր բացասական հետքն է թողնում տնտեսության վրա,
3. Աղքատները ունեն առավել կանխակալ վերաբերմունք տեղական ապրանքների նկատմամբ և աղքատները առավել քիչ են հակված հավատալ քաղաքական կուսակցություններին:⁸¹

⁸¹ Todaro, Michael P. Smith. Economic development. No. 330.9 T63, Boston, United States, 2009, pp.165-166.

Ի հեճուկս վերոգրյալի, Հիմք ընդունելով միջժամանակային վերլուծության արդյունքները՝ Կուզնեցը եկավ այն եզրահանգման, որ եկամուտների անհավասարության և մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀԱԱ-ի միջև առկա է գոգավոր (Ս-անման) կապ, այսինքն՝ տնտեսական զարգացման նախնական փուլում տեղի է ունենում եկամուտների անհավասարության նվազում շնորհիվ ուրբանիզացման բարձր մակարդակի, իսկ երբ ուրբանիզացումը կլանում է աշխատանքային ռեսուրսների մեծ մասը անհավասարությունը շարունակում է աճել: ԱՄՆ-ի 1770-1870թթ.-ների վիճակագրական տվյալները վերստին հիմնավորել են Կուզնեցի հիպոթեզի ճշմարտացիությունը:⁸² Մինչև 1970-ականները Կուզնեցի հիպոթեզը թվում էր ճիշտ ոչ միայն ԱՄՆ-ի, այլև Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության մի շարք այլ երկրների կտրվածքով:⁸³ Չնայած դրա Կուզնեցի հիպոթեզը անկարող է բացատրել անհավասարության կրճատումը, որը հանգեցրեց տնտեսական աճի:

Եկամուտների անհավասարության դրական ազդեցությունը տնտեսական աճի վրա հետազայում ևս հերքվել է բազմաթիվ էմպիրիկ հետազոտություններում, որոնց հիմքում մի շարք երկրների տնտեսական աճի և եկամուտների բաշխվածության ցուցանիշներն են:⁸⁴ Նշյալ հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ եկամուտների անհավասարության և տնտեսական աճի մեջ առկա է բացասական կոռելյացիա:⁸⁵

Հետաքրքիր էմպիրիկ հետազոտություն է իրականացվել Կորեայի Հանրապետության (հետայսու՝ ԿՀ, հայտնի է նաև Հարավային Կորեա անվանմամբ) և Ֆիլիպինների օրինակով: 1960-ականներին նշյալ երկրները ունեին համադրելի մակրոտնտեսական ցուցանիշներ, սակայն եկամուտների բաշխվածության կտրվածքով առկա էին շոշափելի տարբերություններ: Ֆիլիպիններում վերին 20% դեցիլային խմբին բաժին ընկնող եկամուտների ծավալը ստորին 40%-ի համեմատ շուրջ 2 անգամ գերազանցում էր ԿՀ-ի համապատասխան ցուցանիշը: Հետագա 30 տարիներին ԿՀ-ի

⁸² Aghion, Philippe, Eve Caroli, and Cecilia Garcia-Penalosa. "Inequality and economic growth: the perspective of the new growth theories." *Journal of Economic literature* 37, no. 4 American Economic Association, Nashville, Tennessee, United States, 1999; p. 1616

⁸³ OECD, "Employment yearbook", Paris, France, 1993.

⁸⁴ Benabou Roland, "Inequality and Growth", National Bureau of Economic Research Macroeconomic Annual, Cambridge, Massachusetts, United States, 1996, pp.13-19.

⁸⁵ Նույն տեղում:

ՀՆԱ-ն հնգապատկվեց, մինչդեռ Ֆիլիպինների ՀՆԱ-ն ընդամենը կրկնապատկվեց:⁸⁶ Սույն օրինակը հակասում է այն պնդմանը, որ անհավասարությունը ինքնին ունի դրական ազդեցություն տնտեսական աճի վրա:

1990-ականներից սկսած հետազոտողները սկսեցին վիճարկել Կուզնեցի հիպոթեզի ճշմարտացիությունը: Օրինակ 1994թ-ին կատարված հետազոտության մեջ Ալեսինան և Ռոդրիգը նշում են, որ որքան մեծ է Զիննիի գործակիցը և որքան մեծ է հողերի բաշխման միջև անհավասարությունը, այնքան ավելի դանդաղ է ընթանում աճը:⁸⁷ Պ.Պեռսոնը և Գ.Տաբելինին ռեգրեսիոն վերլուծության են ենթարկել ՀՆԱ-ի միջին աճը և միջին խավի եկամուտները: Կապը ուղիղ համեմատական էր:⁸⁸ Պեռսոնը և Տաբելինին նաև բացահայտել են, որ եկամուտների բաշխվածության հավասարեցումը և աճը ունեն ուղիղ համեմատական կապ՝ հիմնվելով 1830-1935թթ-ներին զարգացած ինը երկրների ցուցանիշների ժամանակային շարքերի վերլուծության արդյունքների վրա:⁸⁹ Նույնանման եզրահանգման է հանգել նաև Պեռոտին՝ երկրների առավել մեծ ընտրանք վերլուծելիս:⁹⁰

Տնտեսական աճի վրա ունեցած ազդեցությունից բացի, հետազոտողները վերլուծել են եկամուտների անհավասարության ազդեցությունը առանձին տնտեսական երևույթների վրա: Պեռոտին ընդգծել է վարկերի հասանելիության խնդիրը: Վերլուծելով վարկային ռեսուրսների հասանելիության և տնտեսական աճի կապը՝ Պեռոտին եկել է այն համոզման, որ վարկային ռեսուրսների հասանելիությունը դրականորեն է ազդում տնտեսական աճի վրա: Ամենացածր եկամուտ ունեցող դեցիլային խմբերի եկամուտների նվազմանը զուգահեռ վարկային ռեսուրսների հասանելիության աստիճանը նվազում է՝ իր բացասական հետքը թողնելով նաև տնտեսական աճի

⁸⁶ Aghion, Philippe, Eve Caroli, and Cecilia Garcia-Penalosa. "Inequality and economic growth: the perspective of the new growth theories." *Journal of Economic literature* 37, no. 4 American Economic Association, Nashville, Tennessee, United States, 1999; p. 1616

⁸⁷ Alesina, Alberto, and Dani Rodrik. "Distributive politics and economic growth." *The Quarterly Journal of Economics* 109, no. 2, Oxford, United Kingdom, 1994.

⁸⁸ Perrson Torsten and Guido Tabellini, 1994, Is inequality harmful for growth? *American Economic Review*, pp.610-615

⁸⁹ Նույն տեղում:

⁹⁰ Perotti, Roberto. "Growth, income distribution, and democracy: what the data say." *Journal of Economic growth* 1, no. 2, 1996, New York, United States.

վրա:⁹¹ Այլ հետազոտողներ ուսումնասիրել են մակրոտնտեսական անկայունությունը, որպես աճի և եկամուտների անհավասարության միջև առկա միջանկյալ օղակ: Բացահայտվել է, որ մակրոտնտեսական անկայունությունը և եկամուտների բաշխվածությունը դրականորեն են կոռելացված: Որքան մեծ է անկայունությունը, այնքան դանդաղ է տնտեսական աճը, որը մասամբ պայմանավորված է ֆիզիկական կապիտալի անհավասար բաշխվածությամբ, որից բխում է մարդկային կապիտալի ոչ համաչափ զարգացվածությունը: Այստեղից հարց է առաջանում արդյո՞ք կարող է եկամուտների բաշխվածության բացասական ազդեցությունը տնտեսական աճի վրա կրճատվել եկամուտների վերաբաշխման արդյունքում: Էսթերլին և Ռեբելոն փորձել են տալ այս հարցի պատասխանը զարգացած և զարգացող երկրների օրինակով:⁹² Որպես չափման միավոր նշյալ հետազոտողները ընտրել են հարկերի միջին և սահմանային մակարդակները, ինչպես նաև տարատեսակ սոցիալական ծախսերի ցուցանիշներ: Արդյունքում հիմնավորվել է, որ եկամուտների բաշխվածության և աղքատության միջև առկա է դրական կապ: Սույն եզրակացությանն է հանգել նաև Պեռոտին 1996թ-ին հրատարակված իր աշխատությունում, որտեղ վերջինս կատարել էր ռեգրեսիոն վերլուծություն՝ փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով:⁹³

Երկրների խաչաձև ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքները բազմիցս ենթարկվել են խիստ քննադատության՝ արդյունքների *ad hoc* (կոնկրետ դեպքի բնութագրական) լինելու պատճառով: Սակայն առկա են բազմաթիվ պատճառներ, որպեսզի կասկածի տակ դրվեն ավանդական մոտեցումները: Այդ տեսությունները հիմնվում են այն համոզմունքի վրա, որ եկամուտների անհամաչափ բաշխումը խթանում է կապիտալի կուտակումը: Նշյալ համոզմունքը հիմնված է երեք հիմնական փաստարկների վրա: Առաջինը Կալդորի հիպոթեզն է, համաձայն որի հարուստների խնայողության սահմանային հարկումը շատ ավելի մեծ է քան աղքատներինը: Երկրորդ փաստարկն այն է, որ մեծ ներդրումները կապված են մի շարք անդառնալի ծախսերի հետ, և միայն հարուստ խավը կարող է իրեն թույլ տալ այդպիսի ծախսեր անել: Եվ, վերջապես,

⁹¹ Perotti, Roberto. "Growth, income distribution, and democracy: what the data say." *Journal of Economic growth* 1, no. 2, 1996, New York, United States pp. 165-185.

⁹² Easterly, William, and Sergio Rebelo. "Fiscal policy and economic growth." *Journal of monetary economics* 32, no. 3, 1993 pp. 430-440.

⁹³ Perotti, Roberto. "Growth, income distribution, and democracy: what the data say." *Journal of Economic growth* 1, no. 2, 1996, New York, United States.

երրորդ փաստարկը հիմնվում է, որ Զ. Միռլեսի այն տեսության վրա, համաձայն որի արդյունքը կախված է աշխատողների մոտիվացվածությունից: Այսինքն՝ եթե աշխատողի աշխատավարձը հաստատուն է և կախված չէ արդյունքից, ապա վերջինս չի ունենա մոտիվացիա ստեղծելու ավելին: Մյուս կողմից, եթե աշխատողի աշխատավարձը կամ պարգևավճարը չափազանց շատ կախված լինի արդյունքից, ապա աշխատողը կդառնա ավելի անարդյունավետ, քանի որ իրեն կզգա նվազ անվտանգ և ավելի հակված ռիսկի:⁹⁴

Ընդհանուր առմամբ այն մոտեցումը, համաձայն որի եկամուտների և հարստության անհավասար բաշխումը նպաստում է տնտեսական աճին հակասում է մի շարք էմպիրիկ հետազոտությունների արդյունքներին: Ալեսինան և Ռոդրիկը եկամուտների վերաբաշխման խնդիրը փոխշաղկապում են քաղաքական գործոնների հետ քանզի քաղաքական գործիչները իրենց նախընտրական ծրագրերում զետեղում են հարկման և եկամուտների վերաբաշխման հիմնախնդիրները:⁹⁵ Փողշաղկապվածության էությունն այն է, որ որքան անհավասար են բաշխված եկամուտները, այնքան ընտրողները ավելի են հակված ծայն տալու այն քաղաքական ուժին, որը ամենից շատն է հակված եկամուտների առավել արդարացի բաշխման: Արդյունքում եկամուտների առավել հավասար վերաբաշխումը կրճատում է եկամուտների անհավասարությունը՝ առաջացնելով տնտեսական աճ: Քաղաքական գործոններ և տնտեսական աճի միջև վերոնշյալ դրական փոխկապակցվածությունը, առաջին հայացքից, թվում է միանգամայն հավանական և բնական: Սակայն այն ոչ միշտ է վերահաստատվել էմպիրիկ հետազոտություններում: Պեռոտին արել է ռեգրեսիոն վերլուծություն փորձ անելով բացահայտել տնտեսական աճի կախվածությունը քաղաքական գործոններից:⁹⁶ Մասնավորաբար, նա ռեգրեսիոն վերլուծության է ենթարկել հարկային դրույքաչափերը և տնտեսական աճը: Ռեգրեսիայի գործակիցը շատ դեպքերում փոքր էր, իսկ որոշ դեպքերում նույնիսկ առկա էր հակադարձ համեմատական կապ: Այսպիսով, այն պնդումը, համաձայն որի քաղաքական

⁹⁴ Mirrlees, James A. "An exploration in the theory of optimum income taxation." The review of economic studies 38, no. 2, Oxford, United Kingdom, 1971, pp. 195-200.

⁹⁵ Alesina, Alberto, and Dani Rodrik. "Distributive politics and economic growth." The Quarterly Journal of Economics 109, no. 2, Oxford, United Kingdom, 1994.

⁹⁶ Perotti, Roberto. "Growth, income distribution, and democracy: what the data say." Journal of Economic growth 1, no. 2, 1996, New York, United States

գործոնները ազդում են տնտեսական աճի վրա, գուցեև պարունակում է ռացիոնալ հատիկներ, սակայն ոչ միշտ է ճշմարտացի կոնկրետ երկրների կտրվածքով:

Կապիտալի նվազող օգտակարության դրույթը նորդասական տնտեսագիտության անկյունաքարային դրույթներից մեկն է: Այն հիմնված է կատարյալ շուկայի հիպոթեզի վրա: Տնտեսագիտության Նոբելյան մրցանակակիր Զ. Ստիգլիցը գտնում է, որ շուկայի անկատարության պայմաններում անհատի վարքագիծը չի կարող ազդել ընդհանուր տնտեսական վարքագծի վրա և համախառն արտադրանքի ծավալը կարող է փոփոխվել կախված վերաբաշխումից:⁹⁷ Հետևաբար անհատական արտադրողի արտադրական ֆունկցիան տարբերվում է համախառն արտադրական ֆունկցիայից: Նշենք, որ անորոշությունների և փորձի տարբերությունների պատճառով անհատ արտադրողը հնարավոր է ազդի շուկայի կոնյունկտուրայի վրա, որը կհանգեցնի գիտելիքներով և փորձով պայմանավորված եկամուտների անհավասար բաշխվածության: Վերջինս իր հերթին կրճատում է համախառն արտադրանքի ծավալը կապիտալի նվազող սահմանային օգտակարության պատճառով: Ուստի հարկ է նշել, որ հիպոթեզը համաձայն որի սոցիալական աջակցության ծրագրերի միջոցով աղքատության կրճատման նպատակով իրականացվող անհավասարության կրճատումը չի նպաստում տնտեսական աճին հակասում է էմպիրիկ հետազոտությունների արդյունքներին: Իրականում անհավասարության նվազումը ոչ միայն չի խոչընդոտում ՀՆԱ-ի աճին, այլև նպաստում է վերջինիս: Այս եզրակացությունը հաստատվել է նաև Դ. Էվանսի և Բ. Զանովիչի էմպիրիկ հետազոտություններում, որտեղ վերջիններս հետազոտել են ԱՄՆ-ի կապիտալի շուկան:⁹⁸ Արդյունքները վկայում են, որ բարձր իրացվելի միջոցների սահմանափակությունը և վարկային ռեսուրսների անհասանելիությունը մեծապես ազդել են արժեթղթերի շուկայի վրա՝ շուկայից դուրս մղելով այն սուբյեկտներին, որոնք ունեն համեմատաբար քիչ իրացվելի միջոցներ:

Էմպիրիկ հետազոտությունները ցույց են տվել, որ մակրոտնտեսական անկայունությունը կարող է լինել մեկ այլ պատճառ, որի միջոցով եկամուտների անհա-

⁹⁷ Stiglitz, Joseph E. "Distribution of income and wealth among individuals." *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, Hoboken, New Jersey, 1969, pp. 388-390

⁹⁸ Evans, David S., and Boyan Jovanovic. "An estimated model of entrepreneurial choice under liquidity constraints." *Journal of political economy* 97, no. 4, University of Chicago press, Chicago, United States, 1989 pp. 815-820.

վասարությունը ազդում է տնտեսական աճի վրա: Նմանատիպ հետազոտություններից մեկը՝ իրականացված Ա.Ալեսինայի և Ռ.Պեռոտիի կողմից⁹⁹ փաստում է, որ մակրոտնտեսական անկայունությունը առաջացնում է մեծ ճեղքվածք հասարակության տարբեր շերտերի եկամուտների միջև՝ ի վերջո հանգեցնելով քաղաքական անկայունության: Այս խնդրի շուրջ մեր մոտեցումները հիմնված են Թոմաս Պիկեթիի կողմից առաջ քաշված այն պոստուլատների վրա, որոնք մատնանշում են եկամուտների և հարստության անհավասար բաշխվածության անմիջական ազդեցությունը մակրոտնտեսական անկայունության վրա:¹⁰⁰ Ըստ նշյալ մոտեցման անհավասարությունը ստեղծում է ներդրումների համար անհավասար պայմաններ, որոնք կարող են հանգեցնել վարկային ճգնաժամերի:

Դիտարկենք այն իրավիճակ, երբ տնտեսվարողների միայն մի մասը ունի հասանելիություն վարկային ռեսուրսներին: Այդպիսի անհավասարությունը, նախ և առաջ պայմանավորված է ինստիտուցիոնալ անկատարությամբ և վարկ ստանալու համար անհրաժեշտ ծանոթություններով: Տեղեկատվության ասիմետրիան իր հերթին ծնում է անհավասարություն: Փորձը, ռիսկի հանդեպ հակվածությունը և քաղաքական իշխանությունների կողմից մի շարք ձեռնարկատերերի հակամրցակցային հովանավորչությունը նույնպես ծնում են անհավասար ներդրումային պայմաններ: Իրավիճակը առավել լավ հասկանալու համար վերացարկվենք իրականությունից և պատկերացնենք, որ P երկրում արտադրվում է ընդամենը երկու տեսակի ապրանք՝ X և Y : Բնակչության (խնայողություններ կատարող անհատների) միայն մի մասը ունի հասանելիություն ներդրումներ կատարելու X ապրանքի մեջ, որը անհամեմատ ավելի եկամտաբեր է: Չնայած դրան բոլորը ունեն հավասար հնարավորություն ներդրումներ կատարելու Y ապրանքի մեջ, որը աչքի չի ընկնում բարձր եկամտաբերությամբ: X ապրանքի մեջ ներդրումներ կատարելու պահանջարկը համամասնական է այն մարդկանց թվին, ում հասու է նշյալ ապրանքի մեջ ներդրումներ կատարելու հնարավորությունը: Հետևաբար, ներդրումների մակարդակը այս դեպքում կախված է նախորդ ժամանակահատվածում ձեռք բերած վարկային ռեսուրսները, որոնք տրվում

⁹⁹ Alesina, Alberto, and Roberto Perotti. "Income distribution, political instability, and investment." *European economic review* 40, no. 6, 1996, pp. 1203-1228.

¹⁰⁰ Piketty, Thomas, and L. J. Ganser. "Capital in the twenty-first century." Harvard university press, Cambridge, Massachusetts, United States, 2014.

են ունեցած եկամտի կոնկրետ մասի չափով: Ենթադրենք, չկա որևէ կոնկրետ մեխանիզմ, որը կկարգավորի ֆինանսական ռեսուրսների առաջարկը և X ապրանքի մեջ ներդրումների կատարելու պահանջարկը: Այս դեպքում կառաջանա խնայողությունների ավելցուկ կամ որ նույնն է չօգտագործված ներդրումային հնարավորություններ՝ ֆինանսական միջոցները, որոնք չեն ներդրվել X ապրանքի մեջ անհավասար ներդրումային հնարավորությունների արդյունքում: Այսպիսի իրավիճակում X ապրանքի մեջ ներդրում կատարած անձիք տնտեսական վերելքի ժամանակ կստանան ավելի մեծ շահույթ՝ մեծացնելով իրենց վարկարժանությունը և ներգրավելով առավել շատ վարկային միջոցներ: Միաժամանակ բարձր եկամտաբերությամբ պայմանավորված փոխառու միջոցները ամբողջապես կներդրվեն X ապրանքի մեջ՝ մեծացնելով ֆինանսական ռեսուրսներ հանդեպ պահանջարկը, հետևաբար նաև տոկոսադրույքը: Սակայն տնտեսական վերելքը կհապաղի և կդադարի այն ժամանակ, երբ մոտենա փոխառու միջոցները վերադարձնելու ժամանակը՝ շոշափելիորեն նվազեցնելով փոխառու միջոցների նկատմամբ առկա պահանջարկը շոշափելիորեն կնվազի՝ իր հերթին նվազեցնելով նաև տոկոսադրույքը: X ապրանքի մեջ ներդրումներ անելու հասանելիություն չունեցող անձիք ստիպված կլինեն իրենց չաշխատող, այսինքն՝ եկամուտ չբերող միջոցները ներդնել Y ապրանքի մեջ: Նկարագրված տնտեսական անկման պայմաններում զգալիորեն կնվազի կապիտալի սահմանային օգտակարությունը՝ պայմանավորված համախառն պահանջարկի կրճատմամբ: Սակայն X ապրանքի մեջ ներդրում կատարելու հնարավորություն ունեցող տնտեսվարող սուբյեկտները՝ կատարելով կառուցվածքային փոփոխություններ կրկին կվերականգնեն իրենց վարկարժանությունը: Այնուամենայնիվ, ենթադրվում է, որ հիմնվելով նախկին փորձի վրա՝ տնտեսվարողները վարկային ռեսուրսներ ներգրավելու առավել քիչ հակվածություն կունենան: Հետևաբար, կիջնի վարկի տոկոսադրույքը՝ էլ ավելի խորացնելով ճեղքվածքը հասարակության այս երկու շերտերի միջև: Նշենք, որ վերոնկարագրյալ իրավիճակը շարունակական է՝ այսինքն՝ վերելքներին հաջորդելու են անկումները՝ առաջացնելով տնտեսական պարբերաշրջաններ: Ամեն հաջորդ պարբերաշրջանից հետո վերոնշյալ հանգամանքների ազդեցության արդյունքում մեծանալու է ճեղքվածքը՝ բնականաբար հոգուտ այն տնտեսվարողների,

որոնք ունեն հնարավորություն և հասանելիություն ներդնել իրենց խնայողությունները X ապրանքի մեջ: Եթե X ապրանքի մեջ ներդրումներ կատարելու հնարավորություն ունեցող անձանց թիվը խիստ սահմանափակ է, ապա պարբերաշրջանների արդյունքում առաջացող մակրոտնտեսական անկայունությունը, որը եկամուտների և հարստության անհավասար բաշխման հետևանք է կարող է հանգեցնել սոցիալական հուզումների և քաղաքական անկայունության:

Նմանատիպ իրավիճակներից խուսանավելու համար կառավարությունը պետք է կամ մեծացնի վարկային հասանելիությունը, կամ իրականացնի կառուցվածքային բարեփոխումներ՝ մեծացնելով այն սուբյեկտների թիվը, որոնք ունեն X ապրանքի մեջ ներդրումներ կատարելու հասանելիություն: Առաջին տարբերակը բավականաչափ բարդ է, քանզի փոխառու ֆինանսական սուբյեկտները վարկ տրամադրելիս, որպես կանոն, հիմնվում է պոտենցիալ փոխառուի վարկարժանության վրա: Կարելի է ենթադրել, որ կառավարությունը ինքը կարող է դառնալ փոխառու, սակայն այս իրավիճակը նույնպես լավագույնը չէ: Դիցուք կառավարության միջոցները սահմանափակ են և փոխատվության աղբյուր կարող են լինել կամ սոցիալական ծրագրերի սեկվեստրը կամ սենյորաժի հաշվին ստացված եկամուտը: Անշուշտ, տնտեսագետների մեծ մասը դեմ կլինի այդպիսի քաղաքականության վարմանը, քանի որ այն հղի է բազմաթիվ բացասական տնտեսական երևույթների ի հայտ գալով: Բացի այդ, այդպիսի քաղաքականությունը կհանգեցնի ֆինանսական շուկայի փոխառու հատվածի համախառն եկամուտների նվազեցմանը: Ուստի առավել նպատակահարմար է երկրորդ տարբերակը, որը պահանջում է ներդրումներ մարդկային կապիտալի մեջ և ավելորդ վարչարարության նվազեցում: Անշուշտ, նմանատիպ կառուցվածքային փոփոխությունները կարճաժամկետում դժվար է իրականացնել: Ըստ Պիկեթի ելքը այն է, որ անբարենպաստ ներդրումային հնարավորություն ունեցող սուբյեկտները, որպես փոխատվություն, իրենց խնայողությունները ամբողջությամբ տրամադրեն բարձր կապիտալահատույց ունեցող ապրանքի մեջ ներդրումներ կատարելու հնարավորություն ունեցող տնտեսվարողներին:¹⁰¹ Այս դեպքում բարձր կապիտալահատույց ունեցող ապրանքը կդառնա միակ արտադրվող ապրանքը:

¹⁰¹ Piketty, Thomas, and L. J. Ganser. "Capital in the twenty-first century." Harvard university press, Cambridge, Massachusetts, United States, 2014, p.312.

Աղքատ փոխատուների եկամուտները կաճեն բարձր տոկոսադրույքի շնորհիվ: Միևնույն ժամանակ կմեծանա նաև աշխատավարձը, քանզի կմեծանա բարձր կապիտալահատույց ունեցող ապրանքի մեջ ներդրումները անելու հակվածությունը: Այսինքն՝ կստեղծվի մի իրավիճակ, երբ շահում են և՛ փոխատուները, և՛ փոխառուները:

Այսպիսով, հանգում ենք այն եզրահանգմանը, որ եկամուտների խիստ բևեռացված բաշխումը չի կարող բարենպաստ լինել տնտեսական աճի համար: Այս եզրահանգման հիմքում ընկած է այն դրույթը, համաձայն որի եկամուտների և ազգային հարստության անհավասար բաշխումը արգելակում է ներդրումները և տնտեսական ակտիվությունը: Նշյալ դրույթը ապացուցվել է մի շարք էմպիրիկ օրինակների վրա: Բացի այդ, եկամուտների անհավասարությունը վատացնում է վարկառուների տնտեսական վիճակը՝ առաջացնելով տնտեսական անկայունության ռիսկ:

Սոցիալական աջակցության ծրագրերը, բացի տնտեսական աճին նպաստելուց խթանում են նաև մարդկային կապիտալի զարգացումը և, անշուշտ, նպաստում են աղքատության կրճատմանը: Դիտարկենք տարբեր երկրներում իրականացված ծրագրերի սոցիալական աջակցության ծրագրերի ունեցած արդյունքները:

Բրազիլիայում իրականացված Bolsa Familia (ընտանեկան նպաստ) ծրագիրը աշխարհում երբևիցե իրականացված ամենաընդգրկուն սոցիալական ծրագիրն է: Այն Բրազիլիայի նախկին Նախագահ Լուլա դա Սիլվայի նախընտրական ծրագրի անկյունաքարային դրույթն է եղել: 2011թ.-ին ծրագրի շահառու էր Բրազիլիայի բնակչության 11%-ը կամ ավելի քան 25 միլիոն մարդ: Ծրագրի մասնակից կարող էին դառնալ այն աղքատ տնային տնտեսությունները, որոնք ունեն դպրոցահասակ երեխա: Ծրագրին մասնակցելու պայման էր նաև երեխայի պատվաստումը: Ծրագրի արդյունքում աղքատությունը նվազեց շուրջ 27%-ով: Բացի այդ, զգալիորեն մեծացավ դպրոց հաճախելիությունը:¹⁰²

Հիմնվելով բրազիլական հաջողված փորձի վրա 2002թ.-ին Մեքսիկային կառավարությունը նախաձեռնեց «oportunidades (հնարավորություններ)» ծրագիրը, որի շահառուները աղքատ միայնակ մայրերն էին: Կոռուպցիոն ռիսկերը կանխար-

¹⁰² Alderman, Harold, and Ruslan Yemtsov. "Productive role of safety nets.", Washington, United States, 2012, p.6.

գելելու նպատակով նպաստները վճարվում էին անմիջապես աղքատ ընտանիքներին: Ծրագրի մասնակցության պայմանը, ինչպես և Բրազիլիայում իրականացված Bolsa Família ծրագրի պարագայում շահառուների երեխաների դպրոց հաճախումն էր:

Սոցիալական աջակցության վճարները ունեն նաև այլ հարակից դրական էֆեկտներ: Մալավիում, օրինակ, սոցիալական աջակցության վճարները կանխեցին շահառուների մուրացիկ դառնալու ռիսկը շուրջ 38%-ով:¹⁰³ Մեկ այլ օրինակ է Եթովպիան, որտեղ սոցիալական աջակցության վճարները ավելացրեցին շրջանառության մեջ առկա դրամի ծավալը՝ մեծացնելով տեղական առևտուրը և մրցակցությունը:¹⁰⁴ Մեկ այլ ծրագիր, որը իրականացվել է Եթովպիայում «Կանխիկ գումար աշխատանքի դիմաց» խորագրով հնարավորություն տվեց եթովպացի ֆերմերներին վերանայել խոշոր հողատերերի հետ կնքած անասնապահական պայմանագրերը, և վերջիններիս հետ բանակցելիս ամրապնդել իրենց դիրքը:¹⁰⁵

Ուշագրավ հետազոտություն է անցկացվել Հարավաֆրիկյան Հանրապետությունում: Միջճյուղային հաշվեկշռի մեթոդով փորձ է արվել բացահայտել աշխատատար և կապիտալատար արտադրությունների ազդեցությունը տնտեսության վրա: Արդյունքները ցույց են տվել, որ առավել աշխատատար ճյուղերը մուլտիպլիկատորի գործակցի շնորհիվ մեծացնում են ՀՆԱ-ն, քանի որ կապիտալատար ճյուղերը հիմնականում հիմնված են ներկրված ապրանքների վրա: Ուստի, առավել աշխատատար ճյուղերը նպաստում են ոչ միայն աղքատության և անհավասարության կրճատմանը, այլև տնտեսական աճին:¹⁰⁶

Այսպիսով, պարզ է դառնում, որ մինչև 1990-ականները սոցիալական աջակցության ծրագրերի միջոցով եկամուտների անհավասարության կրճատումը դիտվում էր իբրև փոխզիջում աղքատության մակարդակի կրճատման և տնտեսական աճի միջև: Այն հիմնականում պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ այդ ժամանակաշրջանի տնտեսագիտական գրականության մեջ Կուլենցի հիպոթեզը դեռևս

¹⁰³ Covarrubias, K, B. Davies, and P. Winters. 2011. From Protection to Production: Productive Impacts of the Malawi Social Cash Transfer Scheme. Rome: United National Food and Agricultural Organization, p.58.

¹⁰⁴ Alderman, Harold, and Ruslan Yemtsov. "Productive role of safety nets.", Washington, United States, 2012, p.19.

¹⁰⁵ Նույն տեղում:

¹⁰⁶ McCord, Anna, and Dirk Van Seventer. *The economy-wide impacts of the labour intensification of infrastructure expenditure in South Africa*. CSSR and SALDRU, 2004. P.1 (see also the conclusion of the paper).

դոմինանտ էր: Սակայն հետագա հետազոտությունները, որոնք հիմնված էին տնտեսավիճակագրական վերլուծությունների վրա ցույց տվեցին, որ Կուզնեցիի հիպոթեզը չի արտացոլում իրականությունը: Ավելին, հիմնավորվեց այն պնդումը, որ եկամուտների բաշխվածության հավասարեցումը նպաստում է ոչ միայն աղքատության կրճատմանը, այլև տնտեսական աճին: Նշյալ պնդումը մենք փորձեցինք ապացուցել նաև գիտական վերացարկման մեթոդի կիրառմամբ: Բացի այդ, ինչպես ցույց տրվեց մի շարք երկրներում իրականացված սոցիալական աջակցության ծրագրերի հիմնական արդյունքների հակիրճ շարադրանքում, սոցիալական աջակցության ծրագրերի դրական ազդեցությունը չի սահմանափակվում լոկ աղքատության մակարդակի կրճատմամբ: Վերջիններիս դրական ներգործությունը զգալի է նաև սոցիալ-տնտեսական այլ ոլորտներում:

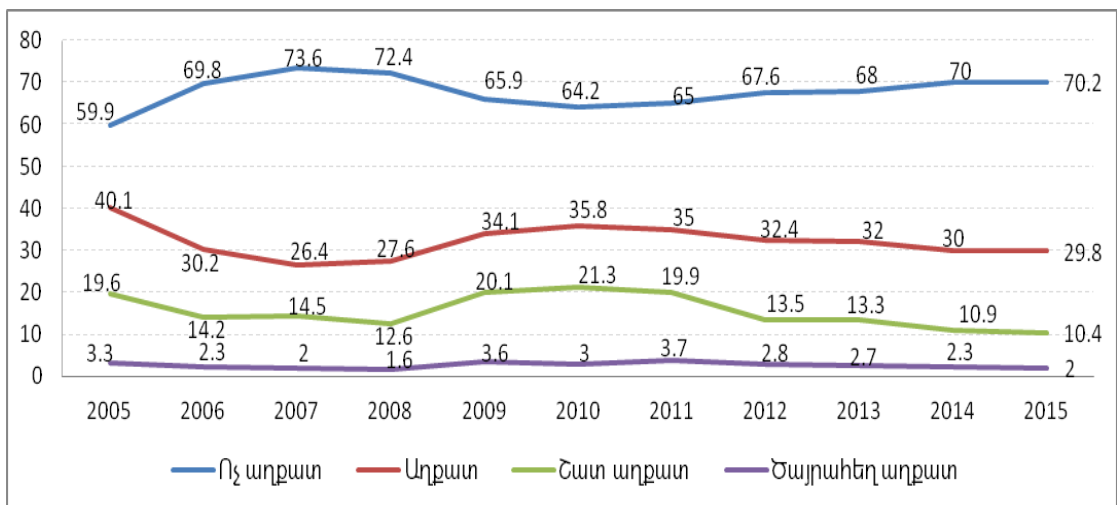
ԳԼՈՒԽ 2.

ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԵՎ ԾԱԽՍԵՐԻ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՂՔԱՏ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՏՐՎԱԾՔՈՎ

2.1. Տնային տնտեսությունների սպառման մակարդակը և աղքատությունը

ՀՀ բնակչության աղքատության պատկերը ներկայացնելու նպատակով, նախ և առաջ վերլուծենք աղքատությունը բնութագրող ցուցանիշների շարժընթացը 2005-2015թթ. ժամանակահատվածի կտրվածքով:

Գծապատկեր 2.1.1-ից պարզ է դառնում, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում աղքատության մակարդակը նվազել է 10.3 տոկոսային կետով՝ 2015թ.-ի դրությամբ կազմելով 29.8%: Ընդհանուր առմամբ աղքատ բնակչության տեսակարար կշիռը արձանագրել է նվազման միտում, բացառությամբ 2009թ.-ի, երբ աղքատ բնակչության մակարդակը ավելացավ 6.5 տոկոսային կետով:

Գծապատկեր 2.1.1. Աղքատության մակարդակի (%) դինամիկան ՀՀ-ում 2005-2015թթ.¹⁰⁷

Նշյալ բարձրացումը, ամենայն հավանականությամբ, պայմանավորված է եղել 2009թ.-ին վրա հասած համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի բացասական ազդեցությամբ: Աղքատության մակարդակի բարձրացումը, դիցուք շարունակվել է

¹⁰⁷ ՀՀ ԱՎԾ Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը, 2015, էջ 42, աղյուսակ 3.2:

մինչև 2011թ.-ը, սակայն 2012թ.-ից սկսած արձանագրվել է աղքատ բնակչության տեսակարար կշռի անկում՝ 2.6 տոկոսային կետով:

Սակայն առավել ճշգրիտ և համապարփակ պատկեր ստանալու, ինչպես նաև անվանական արժեքների հետ համեմատություն կատարելու նպատակով վերահաշվարկենք աղքատության գծերը 2005-2015թթ.-ի համար՝ 2005թ.-ը ընդունելով որպես բազիսային տարի: Աղյուսակ 2.1.1-ում ներկայացված են աղքատության գծերը՝ անվանական և իրական արժեքներով:

Աղյուսակ 2.1.1

Աղքատության գծերի անվանական և իրական արժեքները¹⁰⁸ (ՀՀ դրամ)

Աղքատության գծերը	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Աղքատության պարենային կամ ծայրահեղ գիծ (անվանական)	13810	14147	17644	17483	19126	21306	21732	22993	23384	24109
Աղքատության պարենային կամ ծայրահեղ գիծ (իրական)	13369	12826	14403	14401	14402	14290	14289	14290	14289	14290
Աղքատության ստորին ընդհանուր գիծ (անվանական)	19972	20450	24388	25217	27410	29856	30547	32318	33101	34234
Աղքատության ստորին ընդհանուր գիծ (իրական)	19409	19041	20844	20840	20939	21174	21114	21114	20996	20940
Աղքատության վերին ընդհանուր գիծ (անվանական)	25011	25605	29903	30920	33517	36158	37044	39193	40264	41698
Աղքատության վերին ընդհանուր գիծ (իրական)	24212	23214	24411	25469	25238	24250	24358	24359	24605	25506

Ի տարբերություն աղքատության պարենային գծի անվանական արժեքի՝ իրական արժեքը եղել է կայուն և գրեթե չի ենթարկվել փոփոխությունների: Այսպես. 2015թ.-ի 24109 ՀՀ դրամը հավասար է բազիսային տարվա՝ 2005թ.-ի 14.290 ՀՀ դրամին: 2005թ.-ին աղքատության պարենային գիծը կազմել է 13.186 ՀՀ դրամ,¹⁰⁹ իսկ դիտարկվող 10 տարիների ընթացքում վերջինս ավելացել է ընդամենը 1104 ՀՀ դրամով: Հարկ է նշել, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում պարենային գծի հաշվարկման հիմքում ընկած ցուցանիշը՝ մեկ շնչի հաշվով կալորիականության

¹⁰⁸ ՀՀ ԱՎԾ Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը, 2015, էջ 42:

¹⁰⁹ ՀՀ ԱՎԾ «Աղքատության պատկերը Հայաստանում 2008-15թթ.», աղյուսակ 3.2, էջ 41:
http://www.armstat.am/file/article/poverty_2016a_2.pdf

իրական արժեքը (2232 կկա) մնացել է անփոփոխ:¹¹⁰ Այդ իսկ պատճառով աղքատության պարենային գիծը ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում էական փոփոխությունների չի ենթարկվել: Միևնույն ժամանակ, աղքատության անվանական գծի 71%-անոց աճը գլխավորապես պայմանավորված է գնաճային տատանումներով: Աղքատության ստորին գծի իրական արժեքը նույնպես 2015թ.-ին բազիսային տարվա՝ 2005թ.-ի, համեմատ ավելացել է ընդամենը 1743 ՀՀ դրամով: Դիցուք, աղքատության ստորին գծի անվանական արժեքի շուրջ 71.5%-անոց աճը հիմնականում պայմանավորված է գնաճով: Հատկանշական է, որ ԱՎԾ-ն աղքատության ստորին գիծը վերահաշվարկել է 2009թ.-ի մեթոդաբանությամբ, ուստի դիտարկվող ժամանակահատվածի համար ոչ պարենային ապրանքներ ու ծառայություններ և պարենային ապրանքներ ու ոչ ոգելից խմիչք 30.7/69.3 հարաբերակցությունը մնացել է անփոփոխ:¹¹¹ Աղքատության վերին գիծը, առհասարակ ընդունված է համարել աղքատությունը բնութագրող հիմնական ցուցանիշ:¹¹² Աղյուսակ 2.1.1-ից նաև պարզ է դառնում, որ դիտարկվող ժամանակահատվածում, աղքատության վերին գծի իրական արժեքը նույնպես, չի ենթարկվել էական փոփոխությունների: Ի մասնավորի, տասը տարվա ընթացքում աղքատության վերին գծի իրական արժեքը փոխվել է ընդամենը 1393 ՀՀ դրամով: Այլ կերպ ասած 2015թ.-ի 41698 ՀՀ դրամը համարժեք է 2005թ.-ի 24605 ՀՀ դրամին: Սակայն ի տարբերություն իրական արժեքի, անվանական արժեքը, գնաճով պայմանավորված, աճել է 1.6 անգամ կամ շուրջ 67%-ով:

Դիտարկենք ՀՀ-ում սպառումը բնութագրվող առանցքային ցուցանիշներին 2005-2015թթ. կտրվածքով՝ հիմնվելով ՀՀ ԱՎԾ կողմից ամեն տարի իրականացվող տնային

¹¹⁰ ՀՀ ԱՎԾ «Աղքատության պատկերը Հայաստանում 2008-15թթ.», աղյուսակ 3.2, էջ 43:
http://www.armstat.am/file/article/poverty_2016a_2.pdf

¹¹¹ ՀՀ ԱՎԾ «Աղքատության մակարդակի գնահատումը Հայաստանում մեթոդաբանական պարզաբանումներ», էջ 211 http://www.armstat.am/file/article/poverty_2011a_6.pdf

¹¹² Հիմնականում երկրների աղքատության մակարդակի մասին պատկերացում են կազմում աղքատության վերին գծի ցուցանիշով: Ի մասնավորի, մարդիկ համարվում են աղքատ, եթե նրանց սպառումը ցածր է աղքատության վերին ընդհանուր գծից: Մանրամասների համար տես ՀՀ ԱՎԾ «Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» Զեկույց (2014թ. տ/տ-ների կենսապայմանների ամբողջացված հետազոտության հիմնական արդյունքները), էջ 2, 2015թ. նոյեմբերի 23, Երևան:
<http://www.armstat.am/file/doc/99493318.pdf>

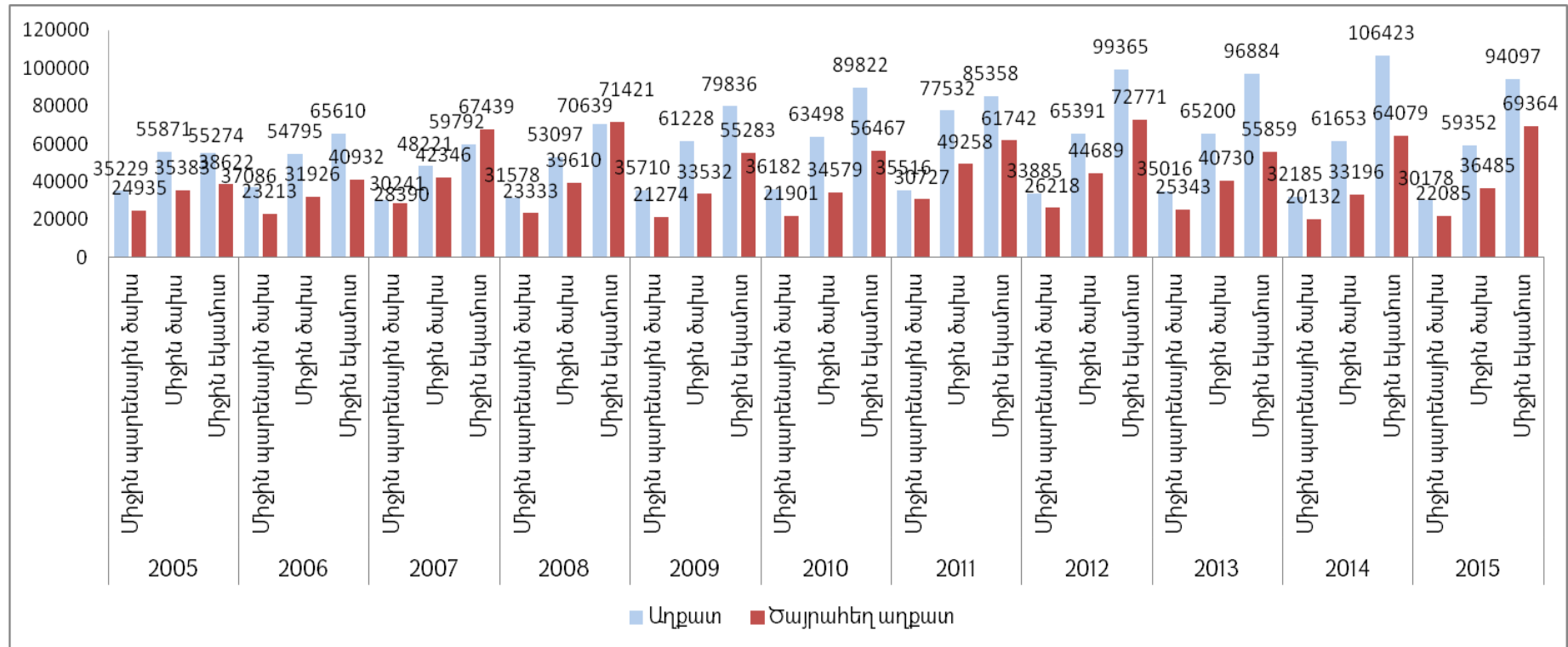
տնտեսությունների (սույն գլխում հետայսու՝ տ/տ.) հարցման արդյունքների հիման վրա:¹¹³ Հիմնական ցուցանիշները դասակարգվել են և ներկայացվելու են ըստ բնակավայրի (Երևան, այլ քաղաք, գյուղական և ամբողջ Հայաստանի կտրվածքով) և ըստ կարգավիճակի (աղքատ, ծայրահեղ աղքատ): Այս համատեքստում հարկ ենք համարում նշել, որ մեր կողմից իրականացված դասակարգումները համապատասխանում են ՀՀ ԱՎԾ-ի տ/տ.-ների հարցման (հետայսու՝ հարցում) հարցաթերթիկում զետեղված դասակարգմանը, վերջինս էլ որոշվել է ըստ հարցվողների լրացրած հարցաթերթիկների:¹¹⁴ Նշենք, որ պարենային ապրանքների, միջին սպառողական ծախսերի և միջին եկամտի վերլուծությունը խարսխված է իրական արժեքների վրա, սակայն ոչ պարենային և երկարաժամկետ ապրանքների կտրվածքով վերլուծությունը իրականացվել է միայն անվանական ցուցանիշների հիման վրա, քանի որ ՍԳԻ-ի հաշվարկման մեջ բացակայում է առանձին «ոչ պարենային ապրանքներ» և «երկարաժամկետ ապրանքներ» դասակարգումը՝ վերջիններիս գնաճով ճշգրտումը դարձնելով անհնար: Հավելենք, որ միջին պարենային ծախսերի իրական արժեքի հաշվարկը իրականացվել է պարենային գների ինդեքսի, իսկ միջին սպառման և միջին եկամտի հաշվարկը՝ սպառողական գների ինդեքսի հիման վրա: ¹¹⁵

Դիցուք ԱՎԾ զեկույցներում զետեղված է տեղեկատվություն տ/տ.-ների ինչպես ներկա այնպես էլ բացակա անդամների քանակի մասին: Սակայն չկա հստակ տեղե-

¹¹³ Ընտրանքի մեթոդաբանությանը ծանոթանալու համար տես աղքատության մակարդակի գնահատումը Հայաստանում մեթոդաբանական պարզաբանումներ http://www.armstat.am/file/article/poverty_2009_6.pdf :

¹¹⁴ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության գործիքներ:

¹¹⁵ ՀՀ ԱՎԾ, Սպառողական գների ինդեքսը Հայաստանի Հանրապետությունում (Հունվար-փետրվարին), Երևան, 2016, էջ 11-13 http://www.armstat.am/file/article/cpi_02_2016.pdf Սույն ատենախոսության մեջ իրական արժեքների հաշվարկը ամբողջապես հիմնված է ԱՎԾ հրապարակումների վրա: Սպառողական և պարենային գների ինդեքսների տվյալները վերցված են ԱՎԾ հետևյալ հրապարակումներից՝ ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները ՀՀ-ում, 2006-2010, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2011թ., էջ 14: ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները ՀՀ-ում, 2007-2011, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2012թ., էջ 26: ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները ՀՀ-ում, 2009-2013, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2014թ, էջ 10: ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները ՀՀ-ում, 2010-2014, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2015թ., էջ 10: ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները ՀՀ-ում, 2011-2015, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2016թ., էջ 10:

Գծապատկեր 2.1.2.. Երևանաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների միջին պարենային ծախսերի, միջին սպառողական ծախսերի և միջին եկամտի շարժընթացը 2005-2015թթ. կտրվածքով՝ իրական արժեքով արտահայտված¹¹⁶

¹¹⁶ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

կատվություն, թե կոնկրետ որ անդամն է բացակայում (ընտանիքի կերակրողը, թոշակառու, ուսանողը թե մեկ այլ անդամ): Դրանով պայմանավորված գրեթե անհնար է դառնում պարզել մեկ շնչին բաժին ընկնող սպառումը, հատկապես՝ պարենային ապրանքների սպառումը: Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ սույն հետազոտության խնդիրն է վերլուծել ոչ միայն համախառն սպառումը, այլև սպառումը ըստ առանձին բաղադրիչների: Ընդամին, մեկ շնչի հաշվով իրականացվող հաշվարկներն ու վերլուծությունները իրենց ճշգրտությամբ գերազանցում են տ/տ.-ների կտրվածքով իրականացվող հետազոտություններին: Սակայն համապատասխան տվյալների բացակայությունը այլ ելք չի թողնում, քան վերլուծությունը իրականացնել տ/տ.-ների կտրվածքով: Միևնույն ժամանակ համադրելիությունը պահպանելու նպատակով սույն ատենախոսության ենթագլուխ 2.2-ում նկարագրված եկամուտների վերլուծությունը նույնպես կիրականացվի տ/տ.-ների հարցման արդյունքների հիման վրա:

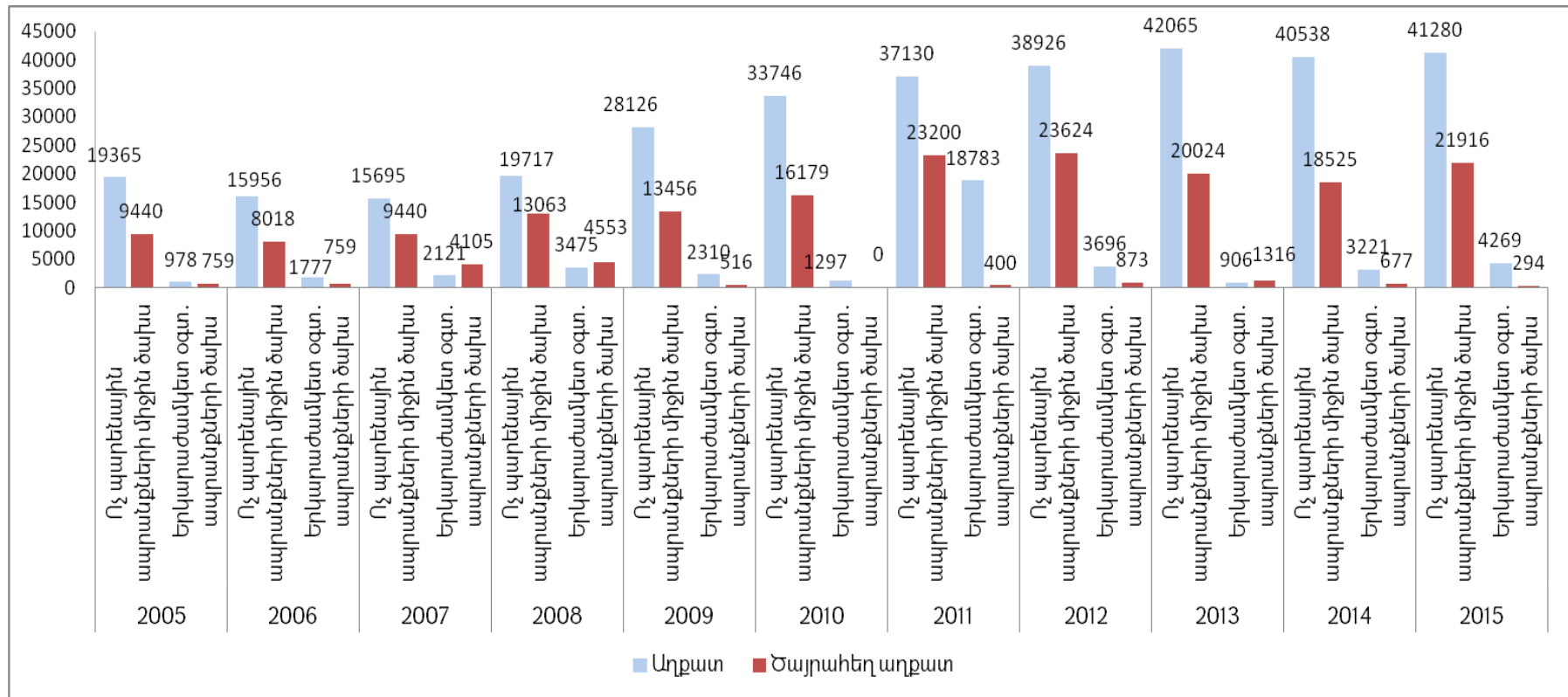
Հավելված 1-ի գծապատկեր 1-ը ամբողջական պատկերացում է տալիս 2005-2015թթ. ՀՀ երևանաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին պարենային ծախսերի, միջին սպառողական ծախսերի և միջին եկամուտներ շարժընթացի վերաբերյալ՝ անվանական արժեքով արտահայտված, իսկ իրական արժեքները ներկայացված են գծապատկեր 2.1.2-ում:¹¹⁷ Նշենք, որ եկամտի աղբյուրները ներառում են նաև պարտքային միջոցները ուստի կարող է զարմանք հարուցել այն հանգամանքը, որ ամբողջական սպառումը գերազանցում է ամբողջական եկամուտներին կամ որ նույնն է համախառն դրամական մուտքերին: Սակայն պետք է հիշել, որ ներկայացված ցուցանիշները միջինացված են, այսինքն՝ այն ինչ չի կարող տեղի ունենալ մեկ տնային տնտեսության կտրվածքով կարող է տեղի ունենալ միջինում: Հավելենք, որ վերլուծության մեջ ընդգրկված են նաև ծայրահեղ արժեք (outlier) ունեցող տ/տ.-ների տվյալները:

Ինչպես երևում է գծապատկեր 2.1.2-ից երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսի էական աճ չի գրանցվել՝ ընդամենը 6.2%: Այս միտումը կարող է բացատրվել այն հանգամանքով, որ երևանաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-

¹¹⁷ Այս համատեքստում «եկամուտ» ասելով հասկանում ենք դրամական մուտքեր, այսինքն՝ եկամուտներ + ներգրավված միջոցներ (պարտք և այլն):

ները իրենց ծախսերը ֆինանսավորելու համար ներգրավել են պարտքային միջոցներ և եկամուտների մակարդակի ավելացումը ուղղվել է ոչ միայն ընթացիկ սպառման ապահովմանը, այլև արդեն իսկ ներգրավված պարտքի սպասարկմանը: Հատկանշական է նաև այն հանգամանքը, որ երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին եկամուտը 2005-2014թթ. ժամանակահատվածում արձանագրել է հաստատուն աճ (բացառությամբ 2007թ.-ի 9%-անոց անկման), սակայն 2015թ.-ին երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին եկամուտները նվազել են 12326 ՀՀ դրամով կամ 13%-ով:

Դիտարկենք երևանաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային և երկարաժամկետ ապրանքների սպառումը 2005-15թթ. ժամանակահատվածում: Գծապատկեր 2.1.3-ից պարզ է դառնում, դիտարկվող յուրաքանչյուր տարում ոչ պարենային ապրանքների սպառմանը միջինում գերազանցել է երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառումը: Անտարակույս, այս հանգամանքը բացատրվում է ոչ պարենային ապրանքների առաջնայնությամբ: Հատկանշական է, որ դիտարկվող ժամանակահատվածում ՀՀ երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների երկարաժամկետ ապրանքների սպառումը, որը 2005թ.-ին միջինում կազմել է 800 ՀՀ դրամ, գրեթե չի փոխվել 2014թ.-ին, իսկ 2015թ.-ին նվազել է՝ կազմելով 294 ՀՀ դրամ: Ավելին, 2010թ.-ին ՀՀ երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ները երկարաժամկետ ապրանքներ առհասարակ չեն սպառել: Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների սպառման կառուցվածքում երկարաժամկետ ապրանքների սպառումը ունի մարգինալ դեր: Այսպես, դիտարկվող ժամանակահատվածում ՀՀ երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների երկարաժամկետ ապրանքների միջին սպառումը կազմել է 3894 ՀՀ դրամ՝ կազմելով դիտարկվող ժամանակահատվածում աղքատ տ/տ.-ների միջին եկամտի միջինացված ցուցանիշի 3.51%-ը: Միևնույն ժամանակ 2007թ.-ից սկսած միջինում հաստատուն կերպով աճել են նաև ՀՀ երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային ծախսերը, որի միջինացված ցուցանիշը ամբողջ ժամանակահատվածի կտրվածքով կազմել է 30231 ՀՀ դրամ: Այն կազմել է միջին եկամտի՝ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի համար հաշվարկված միջինացված ցուցանիշի 27.3%-ը: Ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի վերջում՝ 2015թ.-ին, ոչ պարենային ապրանքների սպառումը կրկնապատկվել է ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի սկզբի՝ 2005թ.-ի համեմատ:

Գծապատկեր 2.1.3.. Երևանքնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների ոչ պարենային և երկարաժամկետ ապրանքների սպառման շարժընթացը 2005-2015թթ. կտրվածքով՝ անվանական արժեքով.¹¹⁸

¹¹⁸ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազանով միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> :

Սակայն դիտարկվող տասը տարիների ընթացքում ՀՀ երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային ապրանքների սպառման միջին անվանական ցուցանիշը, որը հաշվարկվել է ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի միջինացված ցուցանիշների հիման վրա, ենթարկվել է աննշան տատանումների:

Այժմ տեսնենք, թե որքան է կազմել սպառման մակարդակի առանձին բաղադրիչների տեսակարար կշիռը երևանաբնակ տ/տ.-ների կտրվածքով: Համապատասխան տվյալները զետեղված են աղյուսակ 2.1.2-ում:

Աղյուսակ 2.1.2

2005-2015թթ.-ներին երևանաբնակ տնային տնտեսությունների սպառման մակարդակն ընդհանուր սպառման մեջ՝ ըստ առանձին բաղադրիչների¹¹⁹

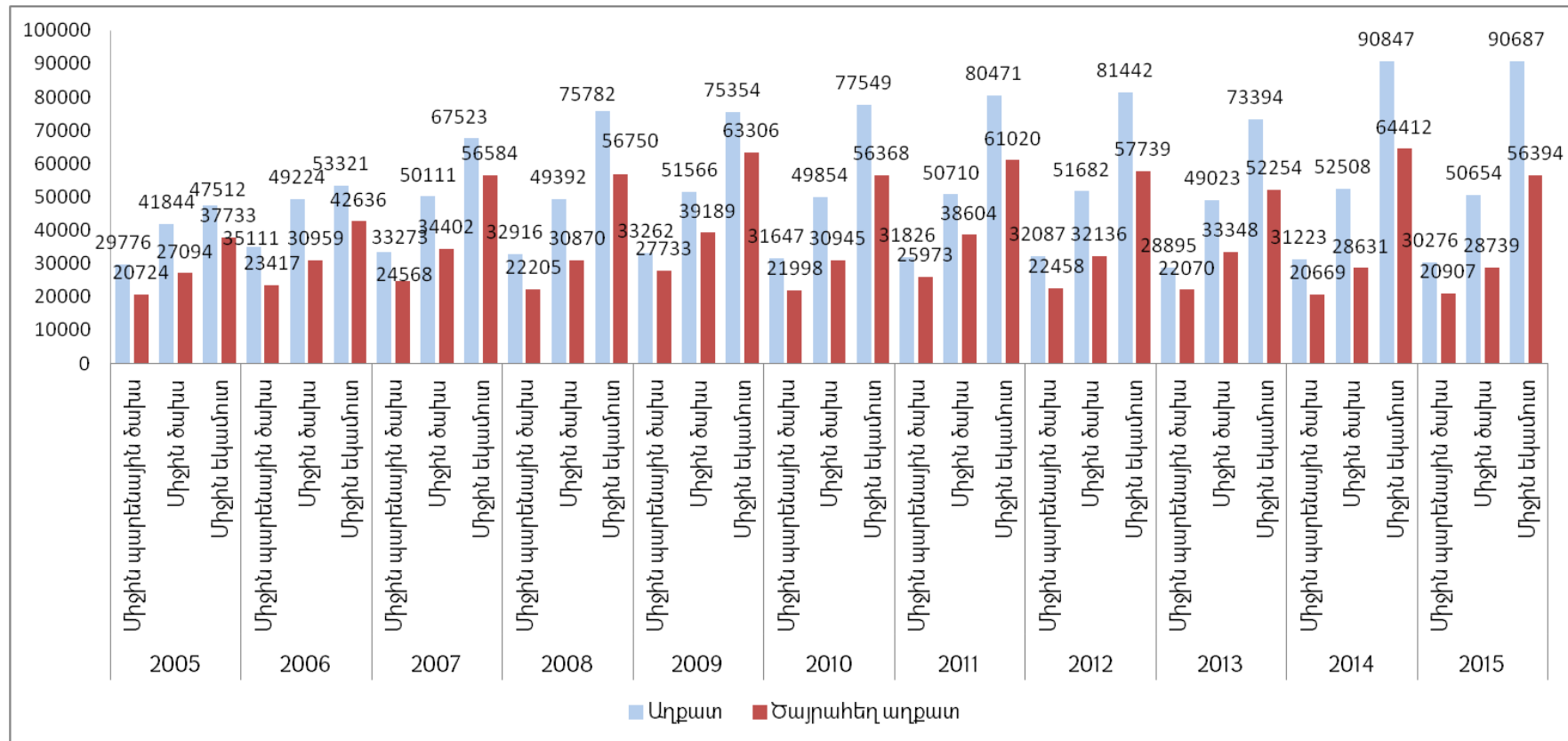
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Պարենային ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	67.35%	69.91%	66.08%	65.34%	59.86%	58.97%	57.39%	55.92%	57.31%	57.21%	55.22%
Ծայրահեղ աղքատ	73.13%	76.40%	70.14%	66.67%	62.68%	67.64%	67.35%	60.47%	66.33%	67.85%	61.99%
Ոչ պարենային ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	30.58%	27.04%	29.86%	30.59%	37.83%	39.81%	39.94%	40.82%	41.35%	39.96%	41.65%
Ծայրահեղ աղքատ	24.79%	21.48%	20.18%	25.93%	34.57%	32.36%	32.10%	37.65%	31.84%	31.09%	36.97%
Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	1.45%	2.43%	2.83%	3.53%	1.90%	1.19%	2.10%	2.60%	0.78%	1.60%	2.14%
Ծայրահեղ աղքատ	1.39%	1.49%	8.37%	7.15%	1.10%	0.00%	0.41%	1.41%	1.57%	0.76%	0.34%

Աղյուսակ 2.1.2-ից երևում է, որ երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների պարենամթերքի սպառման տեսակարար կշիռը գրանցել է նվազման միտում, իսկ ոչ պարենային ապրանքների սպառման տեսակարար կշիռը՝ աճի միտում: Գրեթե նույն պատկերն է արձանագրվել նաև երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով:

Երկարաժամկետ ապրանքների սպառումը, չնայած որոշ աննշան տատանումների կրել է մարգինալ բնույթ: Այս հանգամանքը կարող է բացատրվել «բավարարման կետ» (satiation point) դրույթի միջոցով:¹²⁰ Այսպես՝ երևանաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ները չեն հասել ոչ պարենային ապրանքների սպառման՝ իրենց համար ցանկալի մակարդակին, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների սպառման կառուցվածքում պարենամթերքի սպառումը միջինում գերազանցել է ընդհանուր սպառման 2/3-ը: Եվ

¹¹⁹ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքոված միկրոտվյալների բազան է <http://www.armstat.am/en/?nid=271> : Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

¹²⁰ Դրույթը լավագույնս բացատրված է Varian, Hal R. *Microeconomic analysis*. W. W. Norton & Company, Inc., 500 Fifth Avenue, New York, United States, 1992 pp. 94-108.

Գծապատկեր 2.1.4. ՀՀ քաղաքային աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների միջին պարենային ծախսերի, միջին սպառողական ծախսերի և միջին եկամտի շարժընթացը 2005-2015թթ. կտրվածքով՝ իրական արժեքով արտահայտված¹²¹

¹²¹ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով միկրոտվյալների բազան է <http://www.armstat.am/en/?nid=271>: Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

քանի դեռ տ/տ.-ները չեն մոտեցել այսպես կոչված «բավարարման կետին»՝ երկարաժամկետ ապրանքների սպառումը, որը իր առաջնահերթությամբ, որպես կանոն, զիջում է ոչ պարենային ապրանքներին կրելու է մարզինալ բնույթ:

Վերլուծենք սպառումը բնութագրող ցուցանիշների և ամբողջական եկամտի շարժընթացը ՀՀ քաղաքաբնակ վայրերում (ՀՀ բոլոր քաղաքներում, բացի մայրաքաղաք Երևանից): ՀՀ քաղաքաբնակ տ/տ.-ների եկամուտների և ծախսերի շարժընթացը՝ հաշվարկված անվանական արժեքներով, ներկայացված է 2-րդ գլխի հավելվածում (գծապատկեր 2), որի հիման վրա հաշվարկվել են գծապատկեր 2.1.4-ում արտացոլված տվյալները:

ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատների միջին պարենային ծախսերը 2005-2015թթ.-ներին, թեև ըստ անվանական ցուցանիշների աճել են 14549 ՀՀ դրամով, սակայն իրական աճը եղել է ավելի դանդաղ: Այսինքն՝ 2015թ.-ի 35273 ՀՀ դրամը համարժեք է 2005թ.-ի 20907 ՀՀ դրամին: Նշենք, որ դիտարկվող ժամանակահատվածում ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին պարենային սպառման մեծությունը կազմել է 31845 ՀՀ դրամ, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ներինը՝ 22975 ՀՀ դրամ: Միևնույն ժամանակ, քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական ծախսը 2006թ.-ին ավելացել է շուրջ 8000 ՀՀ դրամով կազմելով՝ 49224 ՀՀ դրամ, սակայն հետագա տարիներին տատանվել է 49000-51000 ՀՀ դրամ շրջակայքում, իսկ 2015թ.-ին փոքր-ինչ նվազել է՝ կազմելով 50654 ՀՀ դրամ: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն նշանակալի է ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատների իրական եկամուտների ավելացումը՝ 43175 ՀՀ դրամով: Հավելենք, որ մինչև 2009թ.-ը ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատների թե՛ պարենային ծախսերը և թե՛ եկամուտները հաստատուն աճ են գրանցել, սակայն հետճգնաժամային տարում նշյալ երկու փոփոխականներն էլ արձանագրել են նվազման միտում: Ի տարբերություն քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական եկամտի աճը ավելի համեստ է եղել՝ 18661 ՀՀ դրամ:

Ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ները միջինում գրեթե չեն սպառել երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքներ: ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների միջին սպառման միջինացված մեծությունը 2005-2015թթ. համար կազմել է 960 ՀՀ դրամ: Այսինքն՝ կարող ենք եզրակացնել, որ ինչպես ՀՀ երևանաբնակ այնպես էլ ՀՀ

քաղաքաբնակ տ/տ.-ների ծախսերի կառուցվածքում երկարաժամկետ ապրանքների սպառումը ունի մարգինալ դեր: Միևնույն ժամանակ, չնայած որոշակի տատանումներին, աճման միտումներ է դրսևորել քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային ապրանքների սպառման մեծությունը, որը միջինում կազմել է 17549 ՀՀ դրամ: Եվս մեկ անգամ նշենք, որ համադրելիությունը պահպանելու նպատակով բոլոր հաշվարկները կատարվել են իրական արժեքների հիման վրա, 2005թ.-ը ընդունելով որպես բազիսային տարի:

Դիտարկենք ՀՀ քաղաքաբնակ տ/տ.-ների սպառման առանձին բաղադրիչների տեսակարար կշիռը ընդհանուր սպառման մեջ: Աղյուսակ 2.1.3-ից երևում է, որ պարենամթերքի տեսակարար կշիռը ընդհանուր սպառման մեջ, չնայած մերթընդմերթ արձանագրված տատանումներին, դրսևորել է նվազման միտում՝ 73.7%-ից նվազելով մինչև 63.3%, սակայն ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների սպառման տեսակարար կշիռը, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում, էական փոփոխությունների չի ենթարկվել:

Աղյուսակ 2.1.3

2005-2015թթ.-ներին ՀՀ քաղաքաբնակ տնային տնտեսությունների սպառման մակարդակն ընդհանուր սպառման մեջ՝ ըստ առանձին բաղադրիչների¹²²

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Պարենային ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	73.7%	72.8%	69.2%	70.0%	64.8%	64.5%	66.0%	65.7%	63.2%	63.1%	63.3%
Ծայրահեղ աղքատ	79.6%	77.8%	73.3%	76.1%	70.5%	72.3%	70.6%	73.4%	70.8%	75.6%	76.4%
Ոչ պարենային ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	24.66%	25.46%	28.21%	27.07%	33.74%	34.90%	33.30%	33.59%	35.38%	35.20%	35.02%
Ծայրահեղ աղքատ	19.39%	20.64%	23.84%	20.30%	29.10%	27.72%	28.92%	25.77%	27.60%	24.01%	23.60%
Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	0.80%	1.32%	2.15%	2.52%	1.13%	0.56%	0.45%	0.59%	1.03%	1.61%	1.55%
Ծայրահեղ աղքատ	0.77%	1.49%	2.33%	3.37%	0.32%	0.00%	0.40%	0.71%	1.37%	0.00%	0.00%

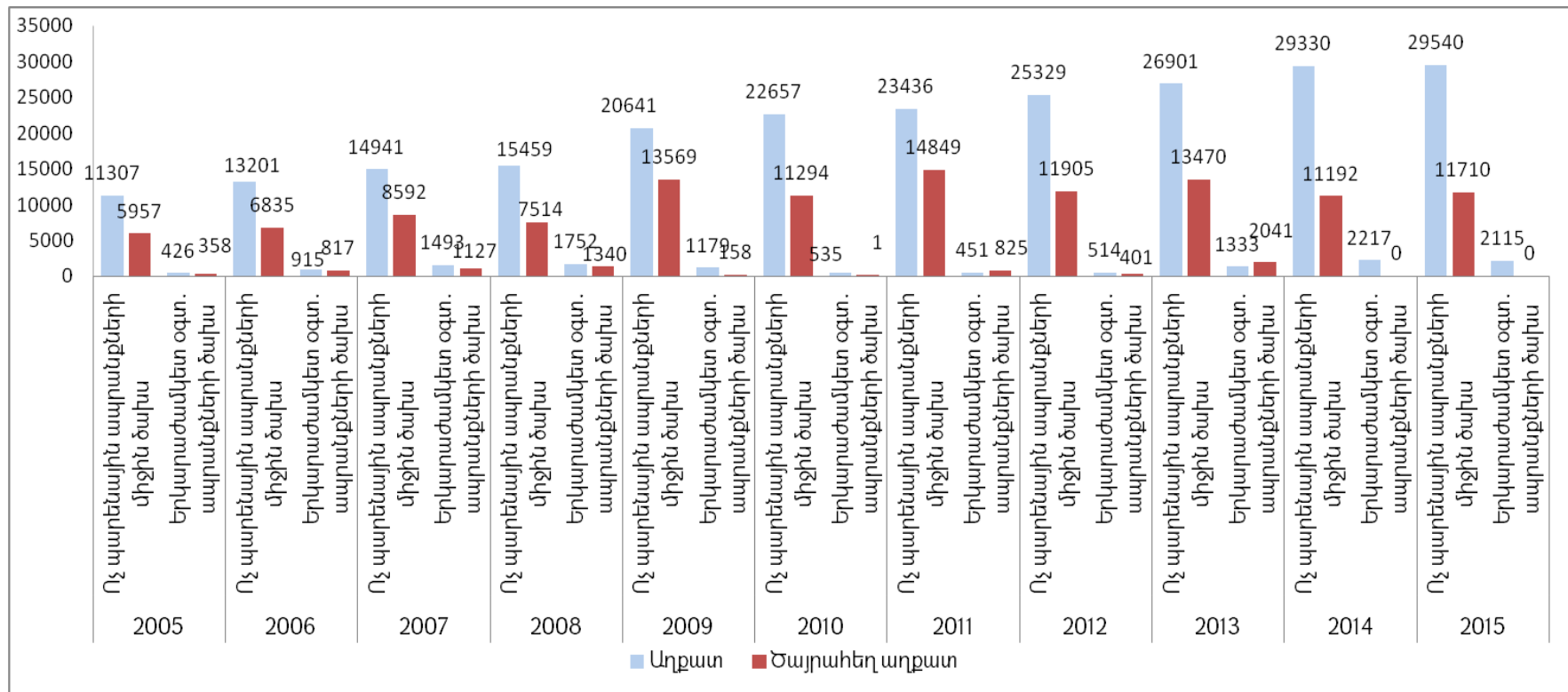
Միևնույն ժամանակ աղքատ տ/տ.-ների պարենամթերքի սպառման տեսակարար կշռի նվազումը ուղեկցվել է ոչ պարենային ծախսերի հաստատուն աճով: Հավելենք, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ավելացել է նաև ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառման տեսակարար

¹²² ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքոված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271>: Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից:

կշիռը, սակայն 2015թ.-ի դրությամբ ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների երկարա-
ժամկետ ապրանքների սպառումը միջինում չի գերազանցում ընդհանուր սպառո-
ղական ծախսերի 1.6%-ը: Ինչ վերաբերում է ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ
տ/տ.-ների երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառման տեսակարար
կշռին, ապա ինչպես արդեն նշվեց վերջիններս երկարաժամկետ ապրանքներ գրեթե
չեն գնել:

Ամփոփելով նշենք, որ ինչպես երևանաբնակ, այնպես էլ ՀՀ քաղաքաբնակ տ/տ.-
ների սպառման կառուցվածքում, չնայած արձանագրված նվազման միտումներին,
պարենամթերքի սպառման ծախսերը շարունակում են մնալ գերիշխող: Ընդ որում, ՀՀ
քաղաքներում պատկերը առավել մտահոգիչ է, քան մայրաքաղաք Երևանում: Այսպես,
2015թ.-ի դրությամբ երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ները միջինում իրենց եկամտի կեսը
ծախսում են պարենամթերքի ձեռքբերման վրա, մինչդեռ ՀՀ քաղաքաբնակ տ/տ.-ները՝
շուրջ 2/3-ը: Բացի այդ, ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանի բոլոր տարիներին
երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային ապրանքների սպառման տեսա-
կարար կշիռն ավելին է եղել, քան ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային
ապրանքների սպառման տեսակարար կշիռը: Ի մասնավորի, 2015թ.-ին նշյալ
տարբերությունը կազմել է շուրջ 6%: Հավելենք, որ 2005-2015թթ.-ներին երևանաբնակ
աղքատ տ/տ.-ների միջին եկամուտը (62479 ՀՀ դրամ) գերազանցում է ՀՀ
քաղաքաբնակ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը (56628 ՀՀ դրամ) 10%-ով,
իսկ երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին եկամուտը (45584 ՀՀ դրամ)
գերազանցում է ՀՀ քաղաքաբնակ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը (42584
ՀՀ դրամ) 7%-ով: Այսպիսով, պետք է արձանագրենք, որ մայրաքաղաքում աղքատ
տ/տ.-ների սպառման ցուցանիշները ավելի բարվոք են, քան ՀՀ քաղաքներում:

Վերլուծենք ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների պարենային
ապրանքների սպառման, միջին սպառման և միջին եկամտի ցուցանիշների շարժն-
թացը 2005-2015 ժամանակահատվածի կտրվածքով: Անվանական ցուցանիշները
զետեղված են 2-րդ գլխի հավելվածում (տես գծապատկեր 3), իսկ իրական ցուցա-
նիշների շարժնթացը ներկայացված է ներքոգետեղյալ գծապատկերում: Գծապատկեր
2.1.6-ից երևում է, որ ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատների պարենային սպառումը՝
արտահայտած իրական արժեքով, 2005-2014թթ.-ների ընթացքում ավելացել է

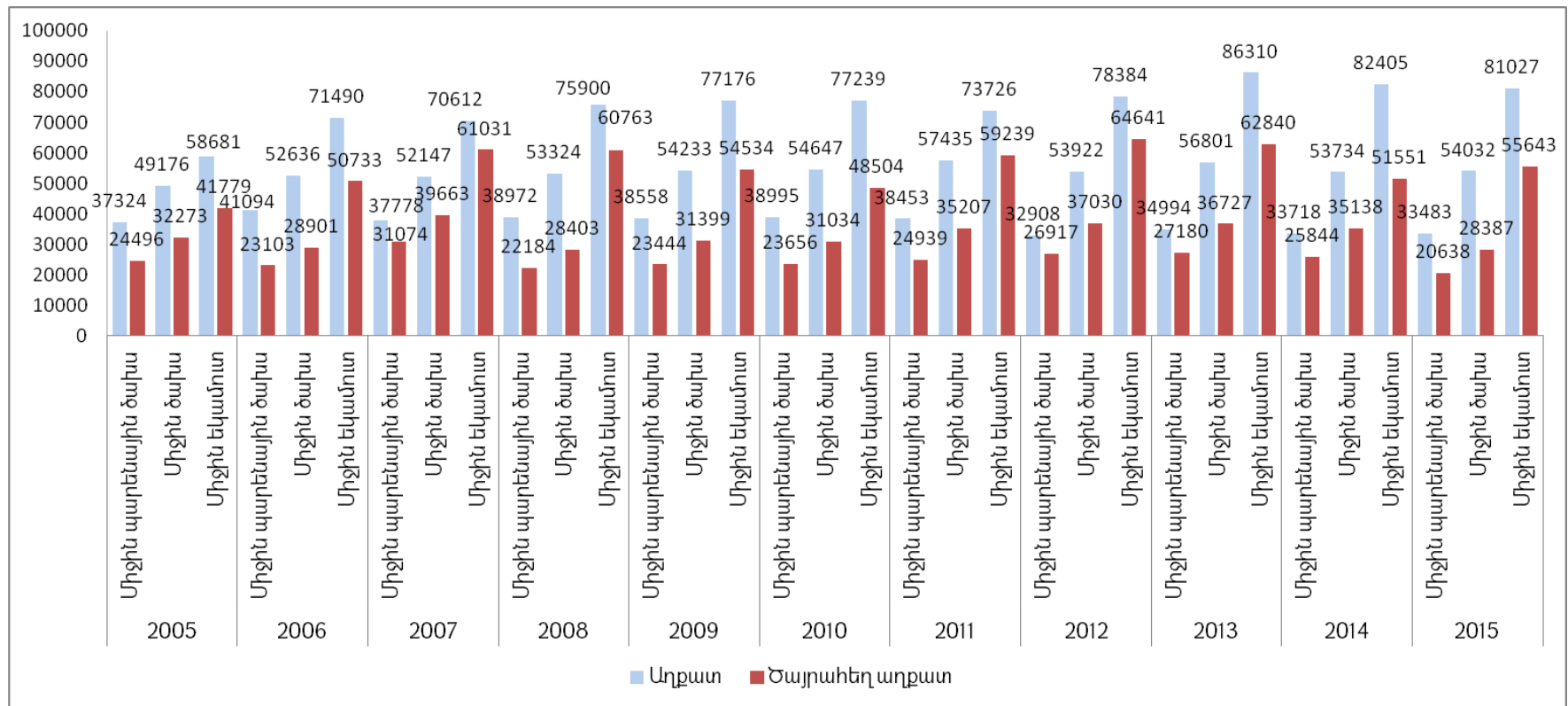

Գծապատկեր 2.1.5. ՀՀ քաղաքային աղբատ և ծայրահեղ աղբատ տնային տնտեսությունների ոչ պարենային և երկարաժամկետ ապրանքների սպառման շարժընթացը 2005-2015թթ. կտրվածքով՝ անվանական արժեքով¹²³

¹²³ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով և միկրոտվյալների բազան է <http://www.armstat.am/en/?nid=271>:

ընդամենը 1348 ՀՀ դրամով, այսինքն՝ շոշափելի փոփոխության չի ենթարկվել, սակայն 2015թ.-ին 2005թ.-ի համեմատ նվազել է 3858 ՀՀ դրամով: Նմանապես, շուրջ 3841 ՀՀ դրամով նվազել է ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների պարենային ապրանքների սպառումը: Պարենային ապրանքների սպառման անկումը ուղեկցվել է միջին եկամտի աճով: Մասնավորապես, 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին եկամուտը ավելացել է 22346 ՀՀ դրամով կամ 27.5%-ով, իսկ ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների եկամուտը՝ 13864 ՀՀ դրամով կամ 24.9%-ով: Սակայն 2015թ.-ին 2005թ.-ի համեմատ միջին ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների սպառողական ծախսերը աճը եղել է անհամեմատ ավելի համեստ՝ 4855 ՀՀ դրամ կամ 8.9%, իսկ ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսեր մեծությունը նվազել է 3886 ՀՀ դրամով կամ 13.6%-ով: Հիշեցնենք, որ միջին սպառողական ծախսերը ընդգրկում են պարենային, ոչ պարենային և երկարաժամկետ ապրանքների սպառումը, իսկ ընդհանուր եկամուտը՝ բոլոր աղբյուրներից գոյացած եկամուտը, ներառյալ՝ ներգրավված պարտքը և/կամ վարկային միջոցները: Այսինքն՝ ստացվում է, որ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ները միջինում իրենց եկամուտների աճը ուղղել են ոչ թե սպառման մակարդակի ավելացմանը, այլ պարտքի սպասարկմանը: Սակայն հարկ ենք համարում ևս մեկ անգամ շեշտել, որ բոլոր հաշվարկները կատարվել են միջինացված ցուցանիշների հիման վրա, ուստի սույն եզրահանգումը վերաբերում է ոչ թե առանձին վերցրած տ/տ.-ներին, այլ ամբողջ ընտրանքին:

Գծապատկեր 2.1.6-ից պարզ է դառնում, որ 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղաբնակ տ/տ.-ների ոչ պարենային ապրանքների սպառման մեծությունը միջինում կազմել է 19805 ՀՀ դրամ: Ընդ որում, ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային ապրանքների սպառումը, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի բոլոր տարիների կտրվածքով, դրսևորել է հաստատուն աճի միտում՝ բացառությամբ 2014թ.-ի: Սակայն հարկ ենք համարում հիշեցնել, որ վերոշարադրյալ պատճառներից ելնելով ուսումնասիրությունը իրականացվել է բացառապես անվանական արժեքների հիման վրա, այսինքն ներքոգետեղյալ աղյուսակում ներկայացված շարժընթացը գնաճով ճշգրտված չէ: ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային ապրանքների սպառումը տատանվել է, այսինքն՝ չի արձանագրվել աճի կամ

Գծապատկեր 2.1.6. ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների միջին պարենային ծախսերի, միջին սպառողական ծախսերի և միջին եկամտի շարժընթացը 2005-2015թթ. կտրվածքով՝ իրական արժեքով արտահայտված¹²⁴

¹²⁴ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով միկրոտվյալների բազան է <http://www.armstat.am/en/?nid=271>: Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

նվազման միտում: Սակայն 2015թ.-ին 2005թ.-ի հետ համեմատ նշյալ ցուցանիշը ավելացել է 4146 ՀՀ դրամով: Միաժամանակ, շատ ցածր է եղել ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների երկարաժամկետ ապրանքների սպառումը՝ միջինում 1326 ՀՀ դրամ, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ները, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի վերջում, երկարաժամկետ ապրանքներ գրեթե չեն սպառել:

Այսպես, եթե 2005թ.-ին ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ները գնում էին թեկուզ չնչին քանակությամբ երկարաժամկետ ապրանքներ, ապա 2014թ.-ին անվանական արժեքով արտահայտված այդ թիվը հավասար է 0-ի: Այլ կերպ ասած, հարցված 1944 տ/տ.-ներից և ոչ մեկը չի գնել երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքներ:

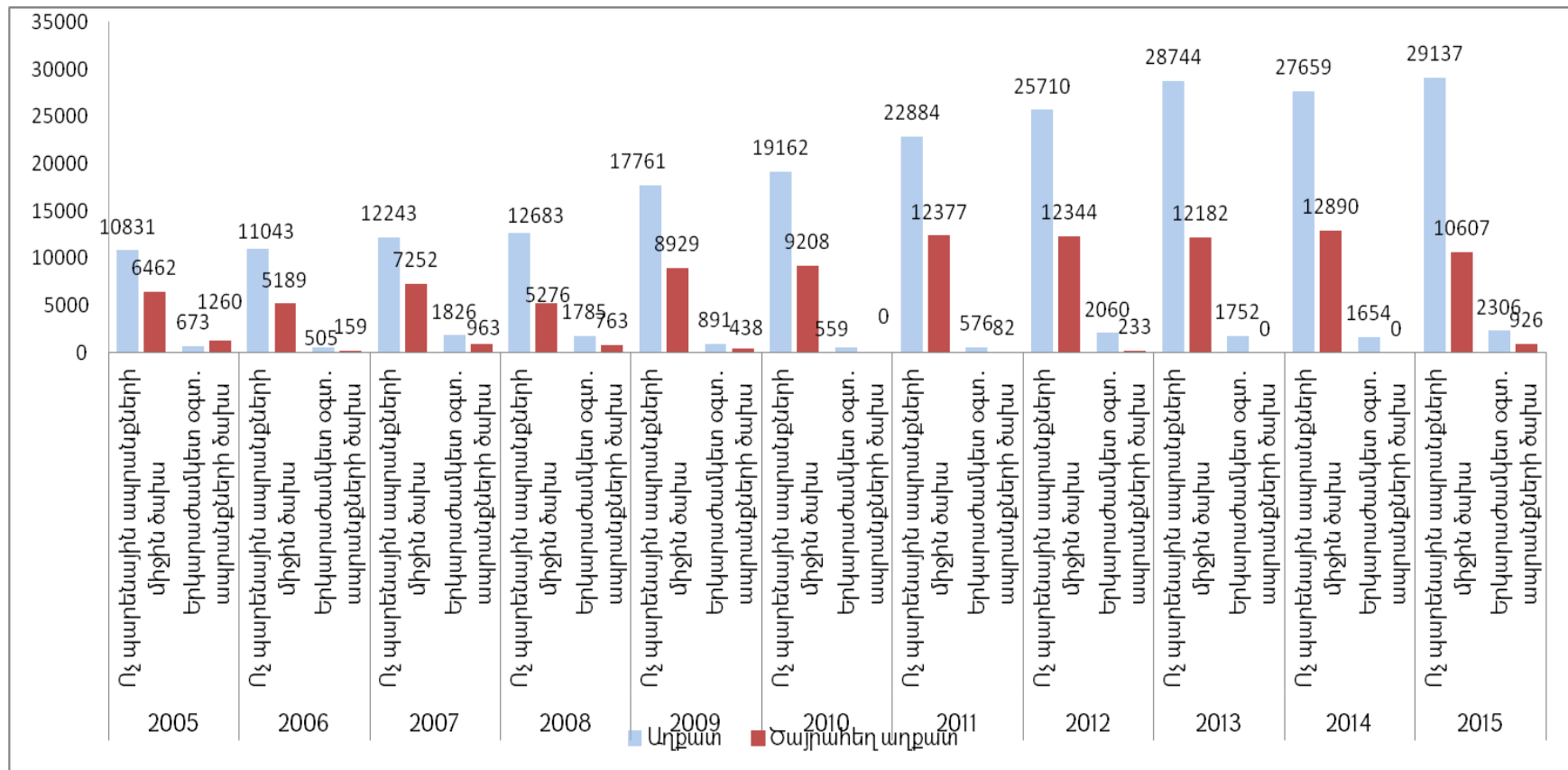
Դիտարկենք ՀՀ գյուղաբնակ տ/տ.-ների սպառման առանձին բաղադրիչների կշռի շարժընթացը ընդհանուր սպառման մեջ: Աղյուսակ 2.1.4-ից երևում է, որ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների սպառման մեջ պարենային ապրանքների սպառումը դրսևորել է նվազման, իսկ ոչ պարենային ապրանքների սպառումը՝ աճի միտում: Միևնույն միտումը դրսևորվել է նաև ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով, սակայն ավելի ցածր տեմպերով: Հետաքրքրական է, որ մինչև 2011թ.-ը ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների պարենային ապրանքների սպառման կշիռները, ընդհանուր առմամբ, եղել են համադրելի: Սա կարող է բացատրվել ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների կոմունալ ծախսերով:

Աղյուսակ 2.1.4

2005-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղաբնակ տնային տնտեսությունների սպառման մակարդակն ընդհանուր սպառման մեջ՝ ըստ առանձին բաղադրիչների¹²⁵

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Պարենային ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	77.4%	79.4%	75.3%	76.8%	71.8%	72.8%	70.4%	64.8%	64.4%	65.6%	65.3%
Ծայրահեղ աղքատ	76.7%	80.0%	80.8%	81.4%	75.5%	76.8%	74.9%	73.6%	76.3%	77.0%	76.4%
Ոչ պարենային ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	20.81%	19.64%	22.09%	20.47%	27.05%	26.68%	28.97%	33.55%	34.29%	33.18%	32.73%
Ծայրահեղ աղքատ	20.14%	16.42%	16.99%	16.37%	23.29%	23.25%	24.99%	25.89%	23.28%	22.66%	21.39%
Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	1.01%	0.77%	2.14%	2.41%	0.94%	0.47%	0.44%	1.41%	1.09%	1.01%	1.52%
Ծայրահեղ աղքատ	2.96%	0.58%	1.96%	1.92%	0.82%	0.00%	0.10%	0.36%	0.00%	0.00%	1.72%

¹²⁵ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից:

Գծապատկեր 2.1.7. ՀՀ գյուղատնտեսական աղբառի և ծալրահեղ աղբառի տնտեսական արտադրանքների ոչ պարենային և երկարաժամկետ ապրանքների սպառման շարժընթացը 2005-2015թթ. կտրվածքով՝ անվանական արժեքով¹²⁶

¹²⁶ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով միկրոտվյալների բազան է <http://www.armstat.am/en/?nid=271> :

Հավելենք, որ ինչպես մայրաքաղաքում և ՀՀ քաղաքային վայրերում, ՀՀ գյուղերում նույնպես երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառման տեսակարար կշիռը եղել է աննշան:

Ամփոփելով, նշենք, որ 2005-2015թթ.-ներին միջինում ամենաշատ եկամուտ ունեցել են երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ները՝ միջինում 82100 ՀՀ դրամ, որոնց հաջորդում են ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ները՝ միջինում 75723 ՀՀ դրամ, իսկ ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների եկամուտը միջինում կազմել է 73989 ՀՀ դրամ: Ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով հաջորդականությունը նույնն է. երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ներ՝ 59453 ՀՀ դրամ, ՀՀ քաղաքաբնակ՝ 55018 ՀՀ դրամ, ՀՀ գյուղաբնակ՝ 55569 ՀՀ դրամ: Նույն պատկերն է նաև սպառողական ծախսերի միջին մեծության պարագայում. միջինում ամենաշատը սպառում են երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ները՝ 60997 ՀՀ դրամ, այնուհետև՝ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ները՝ 54291 ՀՀ դրամ, որին հաջորդում է ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների սպառողական ծախսերի մեծությունը՝ 50472 ՀՀ դրամ: Երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը՝ 38635 ՀՀ դրամ, փոքր-ինչ ավելին է, քան ՀՀ քաղաքաբնակ և գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը՝ համապատասխանաբար 32782 և 33189 ՀՀ դրամ: Հիշեցնենք, որ բոլոր համեմատությունները կատարվել են իրական արժեքների հիման վրա:

Հատկանշական է, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի բոլոր տարիներին և՛ երևանաբնակ, և՛ ՀՀ քաղաքաբնակ, և՛ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ, ինչպես նաև ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը՝ արտահայտված իրական արժեքով, գերազանցել է աղքատության վերին գծի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը, իսկ միջին պարենային սպառման՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը գերազանցել է աղքատության պարենային գծի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությանը:¹²⁷ Սակայն ՀՀ ԱՎԾ-ն հիմնվելով Ֆոստերի կողմից մշակված

¹²⁷ Աղքատության վերին գիծը առավել նպատակահարմար է համեմատել միջին սպառման, քան թե միջին եկամտի հետ, քանի որ միջին սպառումը ցույց է տալիս փաստացի սպառումը՝ չներառելով պարտքի սպասարկմանն ուղղված վճարները: Միևնույն ժամանակ միջին եկամտի մեծության մեջ ներառված են նաև ներգրավված պարտքային միջոցները, դիցուք հստակ չարտացոլելով տնային տնտեսությունների սպառման իրական հնարավորությունները: Մանրամասների համար տես ՀՀ ԱՎԾ, Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության գործիքներ, 2005-2015 օրագիր, <http://www.armstat.am/am/?nid=378>

2005-2015թթ.-ներին երևանաբնակ, ՀՀ քաղաքաբնակ, ՀՀ գյուղաբնակ տ/տ.-ների միջին սպառողական և միջին պարենային ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով¹²⁸

	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին պարենային ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով	Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը մեկ շնչի հաշվով
2005	8592	5667	7444	4934	8114	4850	13627	8042	10461	6451	10690	6390
2006	9272	6109	8053	5204	8743	5372	13699	8402	11290	6880	11199	6721
2007	8640	5162	7738	5584	8213	5451	13777	7699	11654	7819	11336	6958
2008	8097	5303	8028	6001	9063	6524	13615	9002	12047	8343	12401	8353
2009	8402	5189	8233	5438	8568	5452	14407	8179	12764	7684	12052	7302
2010	7866	4660	7719	5116	8297	5632	13804	7357	12159	7197	11627	7388
2011	7893	5909	7763	5411	8545	5089	17229	9473	12368	8043	12763	7185
2012	7530	5141	8022	5758	8026	5607	14531	8763	12921	8240	13152	7714
2013	7781	4911	7409	4982	7777	5662	14489	7893	12570	7528	12623	7651
2014	8169	5033	7806	4593	7663	5067	15648	8299	13127	6362	12212	6889
2015	7778	4699	7763	5227	7474	4690	15297	7763	12988	7185	12061	6451

¹²⁸ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից:

մեթոդաբանության վրա աղքատության գծերը հաշվարկում է ոչ թե տնային տնտեսությունների, այլ մեկ շնչի կտրվածքով:¹²⁹ Ուստի, համադրելիությունը պահպանելու նպատակով, մեր վերլուծությունը նույնպես կիրականացվի մեկ շնչի հաշվով: Այդ նպատակով մենք Երևանաբնակ, ՀՀ քաղաքաբնակ և ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին պարենային ծախսերի և միջին սպառողական ծախսերի մեծությունները կհարաբերենք յուրաքանչյուր տարի հարցված տ/տ.-ներում առկա անդամների միջին թվաքանակի վրա: Արդյունքները ամփոփված են աղյուսակ 2.1.5-ում:

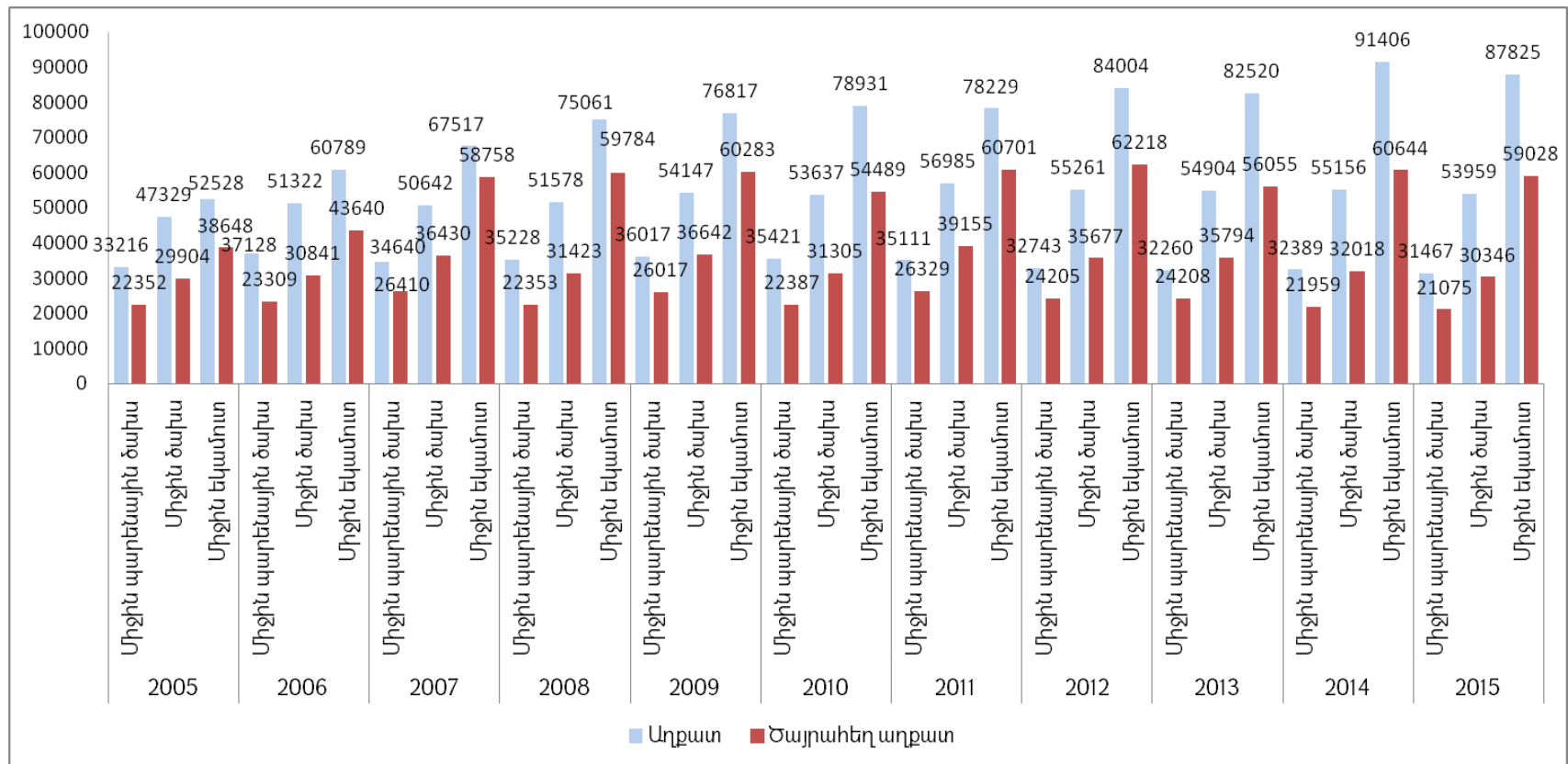
Աղյուսակ 2.1.5-ից պարզ է դառնում, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի բոլոր տարիներին ոչ միայն ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների, այլև ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների անդամների մեկ շնչին բաժին ընկնող պարենային ծախսերը եղել են աղքատության պարենային գծի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունից ավելի քիչ: Ավելին, եթե Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների մեկ շնչին բաժին ընկնող սպառողական ծախսերի մեծությունը, ընդհանուր առմամբ, համադրելի է աղքատության պարենային գծի հետ, ապա ՀՀ քաղաքաբնակ և ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ մեկ շնչի հաշվով հաշվարկված միջին սպառողական ծախսերը ավելի ցածր են ոչ միայն աղքատության ստորին գծից, այլև աղքատության պարենային գծից: Օրինակ 2015թ.-ին Երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ մեկ շնչի հաշվով հաշվարկված միջին սպառողական ծախսերի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը միջինում շուրջ 66%-ով ավելի քիչ են եղել, քան աղքատության ստորին գծի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը: Նշենք, որ 2015թ.-ին ՀՀ քաղաքաբնակ և ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների մեկ շնչին բաժին ընկնող իրական սպառման մեծությունը շուրջ 2 անգամ ավելի քիչ է եղել, քան աղքատության վերին գծի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը: Ինչ վերաբերում է ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ներին, ապա 2005-2015թթ.-ներին Երևանում, ՀՀ քաղաքներում և ՀՀ գյուղերում ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ միջին պարենային ծախսերի ամբողջ ժամանակահատվածի կտրվածքով միջինացված մեծությունը, շուրջ 3 անգամ ավելի քիչ է եղել, քան ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում աղքատության պարենային գծի միջին իրական արժեքը: Նմանապես, ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ միջին սպառողական ծախ-

¹²⁹ ՀՀ ԱՎԾ, «Աղքատության մակարդակի գնահատումը Հայաստանում, մեթոդաբանական պարզաբանումներ», էջ 213. http://www.armstat.am/file/article/poverty_2011a_6.pdf

սերի իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը շուրջ 3 անգամ ավելի քիչ է եղել, քան ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում աղքատության վերին գծի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը:

Այժմ տեսնենք, թե ինչպիսին է եղել սպառման առանձին բաղադրիչների և միջին եկամտի շարժընթացը ամբողջ հանրապետության կտրվածքով: Անվանական արժեքները ներկայացված են 2-րդ գլխի հավելվածում (տես գծապատկեր 4), իսկ իրական արժեքները գծապատկեր 2.1.8-ում: Այսպես, ՀՀ-ում աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական եկամուտը կազմել է 75966 ՀՀ դրամ, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական եկամուտը՝ 55871 ՀՀ դրամ: Ընդ որում, աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական եկամտի մեծությունը դրսևորել է աճի միտում բացատրությամբ 2015թ.-ին, երբ անկումը կազմել է 3581 ՀՀ դրամ, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական եկամտի մեծությունը մերթընդմերթ տատանվել է՝ չցուցաբերելով որևէ հստակ միտում: Միաժամանակ աղքատ տ/տ.-ների միջին պարենային սպառումը (2005-2015թթ. միջինում՝ 34147 ՀՀ դրամ) իր առավելագույն արժեքին է հասել 2006թ.- ին՝ հետագա տարիներին դրսևորելով նվազման միտում, իսկ 2015թ.-ին 2005թ.-ի համեմատ նվազել է 1749 ՀՀ դրամով: Միևնույն ժամանակ, ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին պարենային սպառումը (2005-2015թթ. միջինում՝ 23691 ՀՀ դրամ), չնայած աննշան տատանումների էական ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի ամբողջ ընթացքում էական փոփոխության չի ենթարկվել: Հավելենք, որ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի շարժընթացը ոչ միշտ է համընկել միջին եկամտի շարժընթացի հետ:

Ըստ գծապատկեր 2.1.8-ում արտացոլված տվյալների ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային ապրանքների սպառման մեծության անվանական ցուցանիշը 2008թ.-ից սկսած արձանագրել է կայուն աճի միտում՝ 2015թ.-ին ավելանալով 2.44 անգամ, իսկ ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը 2009-ին ավելանալով 66.6%-ով, հետագա տարիների էական փոփոխությունների չի ենթարկվել: Հավելենք, որ ՀՀ-ում աղքատ տ/տ.-ների երկարաժամկետ ապրանքների սպառման մեծության անվանական արժեքը միջինում շատ փոքր է եղել՝ միջինում կազմելով 1647 ՀՀ դրամ: Անշուշտ, նշյալ ցուցանիշը ավելի կնվազեր, եթե հնարավոր լիներ ճշգրտել գնաճով, քանի որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի բոլոր տարիներին (բացառությամբ

Գծապատկեր 2.1.8. ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների միջին պարենային ծախսերի, միջին սպառողական ծախսերի և միջին եկամտի շարժընթացը 2005-2015թթ. կտրվածքով՝ իրական արժեքով արտահայտված¹³⁰

¹³⁰ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով
միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

2015թ.-ի) ՀՀ-ում սպառողական գների ինդեքսը նախորդ տարվա համապատասխան ժամանակաշրջանի նկատմամբ ցուցաբերել է աճի միտում:¹³¹ Ինչպես երևում է աղյուսակ 2.1.6-ից, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում, ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների երկարաժամկետ ապրանքների սպառման տեսակարար կշիռը եղել է 1-2.7%-ի սահմաններում, մինչդեռ ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ներին երկարաժամկետ ապրանքներ գրեթե չեն սպառել:

Աղյուսակ 2.1.6

2005-2015թթ.-ներին ՀՀ –ում տնային տնտեսությունների սպառման մակարդակն ընդհանուր սպառման մեջ՝ ըստ առանձին բաղադրիչների¹³²

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Պարենային ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	73.17%	73.91%	71.20%	72.10%	67.28%	67.43%	66.76%	63.39%	62.54%	62.60%	62.16%
Ծայրահեղ աղքատ	77.64%	77.85%	74.57%	76.21%	71.07%	72.92%	71.18%	70.95%	71.50%	73.39%	73.17%
Ոչ պարենային ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	25.04%	24.24%	25.94%	24.86%	31.28%	31.91%	32.31%	35.04%	36.12%	35.58%	35.70%
Ծայրահեղ աղքատ	20.76%	20.10%	21.94%	20.05%	28.11%	27.08%	28.42%	28.08%	27.18%	26.01%	25.80%
Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառումը ընդհանուր սպառման մեջ											
Աղքատ	1.01%	1.41%	2.26%	2.62%	1.15%	0.60%	0.65%	1.29%	1.01%	1.38%	1.67%
Ծայրահեղ աղքատ	1.29%	1.33%	2.92%	3.51%	0.52%	0.00%	0.33%	0.77%	1.01%	0.26%	0.69%

Բացի այդ, ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների պարենային ապրանքների սպառման տեսակարար կշիռը, որը միջինում կազմել է ընդհանուր սպառողական ծախսերի 67.5%, դրսևորել է նվազման միտում: Միևնույն ժամանակ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային ապրանքների սպառման տեսակարար կշիռը, որը միջինում կազմել է ընդհանուր սպառողական ծախսերի 30.7%-ը, ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում դրսևորել է կայուն աճի միտում:

Հավելենք, որ ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների պարենային ապրանքների սպառման տեսակարար կշիռը (միջինում՝ 73.68%), ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում նվազել է ավելի դանդաղ տեմպերով, քան ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը, սակայն ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ոչ պարենային

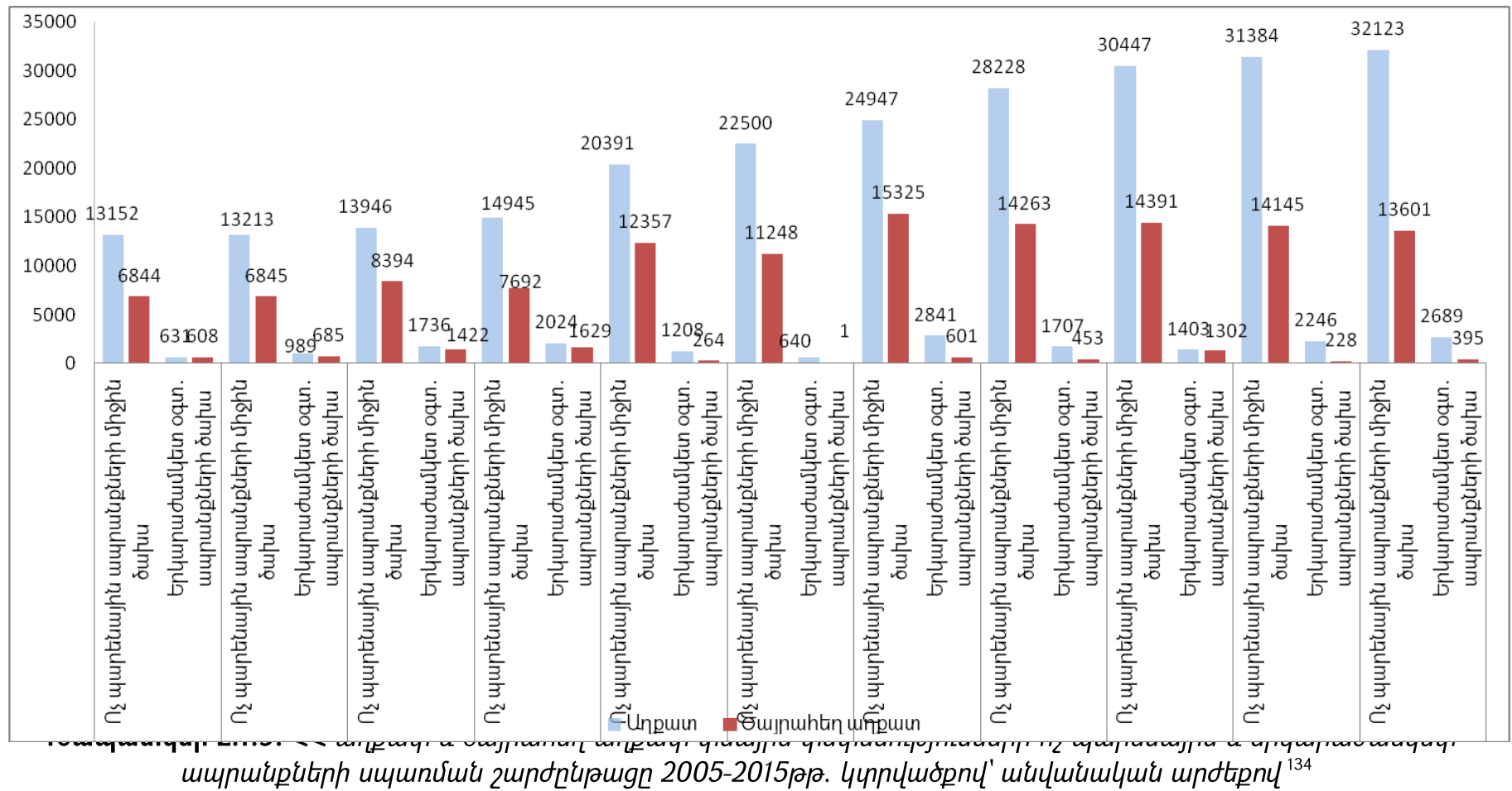
¹³¹ ՀՀ ԱՎԾ, Ժամանակագրական շարքեր, Սպառողական գների ինդեքսը, %, 2017, <http://www.armstat.am/am/?id=07001&nid=126>

¹³² ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից:

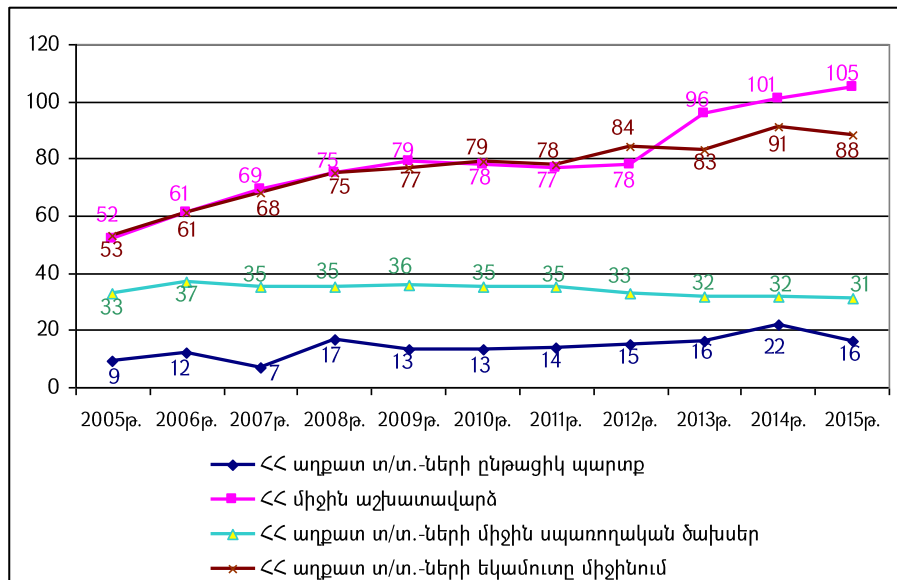
ապրանքների սպառման տեսակարար կշիռը (միջինում՝ 24.7%) ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում էական փոփոխություններ չի արձանագրել:

Ինչպես արդեն նշեցինք, Երևանում, ՀՀ քաղաքներում և ՀՀ գյուղաբնակ վայրերում միջին եկամտի մեծության փոփոխությունը ոչ միշտ է համահունչ եղել միջին սպառողական ծախսերի փոփոխության հետ: Նշեցինք նաև, որ ըստ մեր կանխավարկածի այն կարող է կապված լինել ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների պարտքի սպասարկման վճարների հետ: Այդ իսկ պատճառով, որոշեցինք համադրել ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների՝ 2005-2015թթ. ժամանակաշրջանի յուրաքանչյուր տարվա կտրվածքով հաշվարկված պարտքի միջին ցուցանիշի և ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների միջին սպառողական ծախսերի, և միջին եկամտի շարժընթացները, որը արտացոլված է գծապատկեր 2.1.8-ում: Առավել ամբողջական պատկեր ստանալու նպատակով նշյալ ցուցանիշների շարժընթացը կհամադրենք ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների միջին աշխատավարձի և միջին պարենային ծախսերի, ինչպես նաև ՀՀ միջին աշխատավարձի շարժընթացների հետ: Բոլոր ցուցանիշները ներկայացված են իրական արժեքով, այդ իսկ պատճառով գծապատկեր 2.1.10-ում անհրաժեշտություն չի առաջացել ներկայացնել նաև սպառողական գների ինդեքսի շարժընթացը: Անշուշտ, վերլուծությունը առավել ամբողջական կլիներ, եթե ներկայացվեր նաև ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների՝ յուրաքանչյուր տարվա կտրվածքով հաշվարկված խնայողությունների միջին չափի շարժընթացը, քանի որ չսպառված եկամուտը, բացի պարտքի սպասարկմանն ուղղվելուց կարող էր ուղղվել նաև ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների խնայողությունների մակարդակի ավելացմանը: Սակայն պետք է ընդգծենք, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում շատ քիչ է եղել խնայողություն ունեցող ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների թիվը: Օրինակ, ըստ ՀՀ ԱՎԾ հարցման արդյունքների 2005թ.-ին խնայողություն է ունեցել ընդամենը 11 ՀՀ աղքատ տ/տ.:¹³³ Հավելենք, որ սույն համադրումը իրականացնել է միայն ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով հաշվի առնելով ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների փոքր թիվը:

¹³³ ՀՀ ԱՎԾ 2005թ.-ի Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազա (ըստ տնային տնտեսությունների) <http://www.armstat.am/en/?nid=271>,

¹³⁴ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271>

Գծապատկեր 2.1.10. 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ միջին աշխատավարձի, ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների տնտեսությունների միջին սպառողական ծախսերի միջին աշխատավարձի մեծության, միջին եկամտի, պարտքի և միջին սպառողական ծախսերի շարժընթացը (հազ. ՀՀ դրամ)¹³⁵

Գծապատկեր 2.1.10-ից պարզ է դառնում, որ ինչպես և ենթադրում էինք ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի բոլոր տարիներին ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների պարտքի շարժընթացը համընկել է միջին եկամտի հավելածի հետ: Թերևս, միակ բացառությունը 2006-2007թթ. ժամանակահատվածն է: Կանխատեսելի էր նաև, որ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների եկամուտների շարժընթացը համահունչ է եղել ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների միջին աշխատավարձի շարժընթացի հետ: Հետաքրքրական է նաև, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների եկամուտների աճը չի ուղեկցվել միջին պարենային սպառման աճով: Ահավասիկ, ինչպես արդեն նշեցինք, սույն երևույթը բացատրվում է «բավարարման կետի» դրույթով: Պետք է նշենք նաև, որ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների և ՀՀ միջին աշխատավարձի շարժընթացները, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի գրեթե բոլոր տարիներին ունեցել են հակադարձ վեկտորական ուղղություններ: Այս երևույթը կարող է բացատրվել այն հանգամանքով, որ ՀՀ աղքատ

¹³⁵ ՀՀ ԱՎԾ Աշխատանքի շուկան ՀՀ-ում, 2015 Աշխատավարձ, աշխատանքի գին, 2014-2015 http://www.armstat.am/file/article/20.trud_2016_13.pdf և ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազա (ըստ տնային տնտեսությունների) <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Բոլոր ցուցանիշները ներկայացված են ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների կտրվածքով և իրական արժեքներով: Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից:

տ/տ.-ների անդամները հիմնականում ընդգրկված են ցածր վարձատրվող աշխատանքներում, հետևաբար ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների անդամների աշխատավարձի փոփոխությունը չէր կարող շոշափելի ազդեցություն ունենալ ՀՀ միջին աշխատավարձի մակարդակի վրա: Հավելենք, որ 2.1.10 գծապատկերում արտացոլված չէ ՀՀ նվազագույն աշխատավարձի շարժընթացը, քանի որ ՀՀ միջին և ՀՀ նվազագույն աշխատավարձի միջև արձանագրվել է բարձր կոռելյացիոն կապ, ուստի նպատակահարմար ենք համարել ներկայացնել միայն միջին աշխատավարձի շարժընթացը:

Գծապատկեր 2.1.10-ում արտացոլված կապը առավել առարկայական ներկայացնելու նպատակով ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների սպառման առանձին բաղադրիչների, ամբողջական եկամտի և ամբողջական ծախսերի կտրվածքով իրականացնենք կոռելյացիոն վերլուծություն: Ի մասնավորի, կփորձենք պարզել թե ինչպիսին է կոռելյացիոն կապը սպառման առանձին բաղադրիչների, ընդհանուր եկամտի և ընդհանուր սպառման սպառողական ծախսերի մեծությունների միջև: Պիրսոնի կոռելյացիայի գործակիցը հաշվարկվել է SPSS ծրագրով: Հաշվարկների հիմքում ընկած է հետևյալ բանաձևը՝

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x}) (y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}$$

որտեղ՝

r -ը՝ Պիրսոն կոռելյացիայի գործակիցն է,

X_i -ը, Y_i -ը՝ համապատասխանաբար n քանակությամբ տարրերից կամ անդամներից բաղկացած X և Y փոփոխականների i -րդ անդամն է,

$\bar{x}$ -ը և $\bar{y}$ -ը՝ համապատասխանաբար X և Y փոփոխականների անդամների (տարրերի) միջին արժեքներն են:

Հաշվարկները իրականացվել են յուրաքանչյուր տարվա կտրվածքով, որից հետո, առավել խտացված պատկեր ստանալու նպատակով, հաշվարկվել է 2005-2015թթ. կտրվածքով Պիրսոնի գործակցի միջինացված մեծությունը: Հաշվարկները ամփոփված են աղյուսակ 2.1.7-ում (յուրաքանչյուր տարվա կտրվածքով ստացված գնահատման արդյունքները զետեղված են հավելվածում, տես 2-րդ գլխի հավելված, աղյուսակ 1-11): Դիցուք ոչ բոլոր տնային տնտեսություններն են ունեցել երկարաժամկետ օգտա-

գործման ապրանքների սպառում, սակայն ըստ 2-րդ գլխի հավելվածի 1-11 աղյուսակներում զետեղված աղյուսակների տվյալների, բոլոր տարիներին պարենային, ոչ պարենային և երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքներ սպառել են միևնույն քանակությամբ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ներ:

Աղյուսակ 2.1.7

Կոռելյացիոն վերլուծության գնահատման արդյունքներ¹³⁶

	Պարենային ապրանքներ/ամբողջական եկամուտ	Ոչ պարենային ապրանքներ/ամբողջական եկամուտ	Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքներ/ամբողջական եկամուտ	Միջին ծախս / միջին եկամուտ	Միջին պարենային ապրանքներ/ամբողջական ծախս	Ոչ պարենային ապրանքներ/ամբողջական ծախս	Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքներ/ամբողջական սպառում
2005	0.350* (0.000)	0.099 *(0.001)	0.079 (0.007)	0.323* (0.000)	0.737* (0.000)	0.522* (0.000)	0.302* (0.000)
2006	0.531* (0.000)	0.313* (0.000)	0.115* (0.000)	0.541* (0.000)	0.373* (0.000)	0.908* (0.000)	0.108* (0.001)
2007	0.473* (0.000)	0.303* (0.000)	0.095* (0.000)	0.498* (0.000)	0.866* (0.000)	0.648* (0.000)	0.336* (0.000)
2008	0.481* (0.000)	0.378* (0.000)	0.085* (0.001)	0.514* (0.000)	0.905* (0.000)	0.672* (0.000)	0.355* (0.000)
2009	0.494* (0.000)	0.319* (0.000)	0.049 (0.021)	0.502* (0.000)	0.875* (0.000)	0.698* (0.000)	0.304* (0.000)
2010	0.451* (0.000)	0.388* (0.000)	0.056 (0.008)	0.512* (0.000)	0.888* (0.000)	0.709* (0.000)	0.215* (0.000)
2011	0.387* (0.000)	0.400* (0.000)	0.006 (0.792)	0.169* (0.000)	0.248* (0.000)	0.350* (0.000)	0.937* (0.000)
2012	0.407* (0.000)	0.742* (0.000)	0.076 (0.006)	0.448* (0.000)	0.852* (0.000)	0.357* (0.000)	0.380* (0.000)
2013	0.432* (0.000)	0.437* (0.000)	0.008 (0.791)	0.504* (0.000)	0.877* (0.000)	0.765* (0.000)	0.037 (0.198)
2014	0.467* (0.000)	0.406* (0.000)	0.026 (0.368)	0.486* (0.000)	0.861* (0.000)	0.757* (0.000)	0.405* (0.000)
2015	0.440* (0.000)	0.364* (0.000)	0.111* (0.000)	0.469* (0.000)	0.800* (0.000)	0.756* (0.000)	0.465* (0.000)
Կոռելյացիայի գործակիցը միջինում	0.44	0.377	-	0.451	0.752	0.649	0.349

¹³⁶ ՀՀ ԱՎԾ 2005թ.-ի Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազա (ըստ տնային տնտեսությունների) <http://www.armstat.am/en/?nid=271>: *-ով տարբերակված են վիճակագրորեն նշանակալի գործակիցները (վիճակագրական նշանակելիության գործակիցները ներկայացված են փակագծերում): Վիճակագրորեն նշանակալի են այն գործակիցները որոնք փոքր են 0.05 կամ որ նույնն է, հակադարձ կանխավարկածի հավանականությունը փոքր է 5%-ից: Նշենք նաև, որ առհասարակ մինչև 0.3 կոռելյացիայի գործակիցի առկայության դեպքում կապը համարվում է թույլ, 0.3-0.7՝ չափավոր, իսկ 0.7 և բարձր՝ ուժեղ: Մեր կողմից ընտրված մոտեցումների վիճակագրական բացատրությունը լավագույնս արտացոլված է Hinton, Perry R., Charlotte Brownlow, Isabella McMurray and Bob Cozens. “SPSS Explained”, Routledge, New York, United States, 2004, էջ 296-309:

Բանն այն է, որ SPSS ծրագիրը, որևէ ապրանքատեսակի սպառման ցուցանիշի բացակայությունն ընդունել է իբրև 0, ինչը որևէ ազդեցություն չի ունեցել կոռելյացիայի գործակցի վրա (օրինակ, մեր կողմից առանձին հաշվարկվել է 2015թ.-ին միջին սպառման մեծության և երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների միջև կապը միայն այն աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով, որոնք, դիտարկվող տարում ունեցել են երկարաժամկետ ապրանքների սպառում: Արդյունքը բացարձակապես չի տարբերվել աղյուսակ 2.1.7-ի համապատասխան վանդակում ներկայացված արդյունքից: «Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքներ-ամբողջական եկամուտ» զույգի համար Պիրսոնի գործակցի միջին արժեքը չի հաշվարկվել, քանի որ այն հիմնականում եղել է վիճակագրորեն ոչ նշանակալի: Հավելենք, որ կոռելյացիոն վերլուծությունը արդյունքները խարսխված են ոչ թե իրական, այլ անվանական արժեքների վրա, ինչը որևէ կերպ չի կարող ստվեր գցել արդյունքների արժանահավատության վրա, քանի որ մեր խնդիրն է գնահատել կապը ժամանակի կոնկրետ պահի դրությամբ, իսկ իրական արժեքների վրա խարսխված վերլուծությունը առավել նպատակահարմար է փոփոխականների շարժընթացը վերլուծելիս:

Աղյուսակ 2.1.7-ից պարզ է դառնում, որ 2005-2015թթ.-ներին ուժեղ կոռելյացիոն կապ է արձանագրվել սպառողական ծախսերի և պարենային ապրանքների սպառման միջև: Մասնավորապես, ինչպես և ենթադրվում էր նշյալ փոփոխականների միջև կապը դրական է, այսինքն՝ փոփոխականների միջև առկա է ուղիղ համեմատական կապ: Սպառողական ծախսերի և ոչ պարենային ապրանքների սպառման միջև կապը եղել է չափավոր, իսկ սպառողական ծախսերի և երկարաժամկետ ապրանքների սպառման միջև արձանագրվել է թույլ կոռելյացիոն կապ: Միևնույն ժամանակ, 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների միջին եկամտի մեծության և պարենային, ինչպես նաև ոչ պարենային ապրանքների սպառման մեծությունների միջև կոռելյացիոն կապը եղել է չափավոր, սակայն երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների և ամբողջական եկամտի միջև կապը հիմնականում եղել է թույլ և վիճակագրորեն ոչ նշանակալի: Հավելենք, որ միջին սպառողական ծախսերի մեծության և ընդհանուր եկամտի մեծության միջև առկա կոռելյացիոն կապը եղել է չափավոր, ինչը ևս մեկ անգամ վերահաստատում է վերոշարադրյալ մեր այն կանխավարկածի ճշմարտացիությունը,

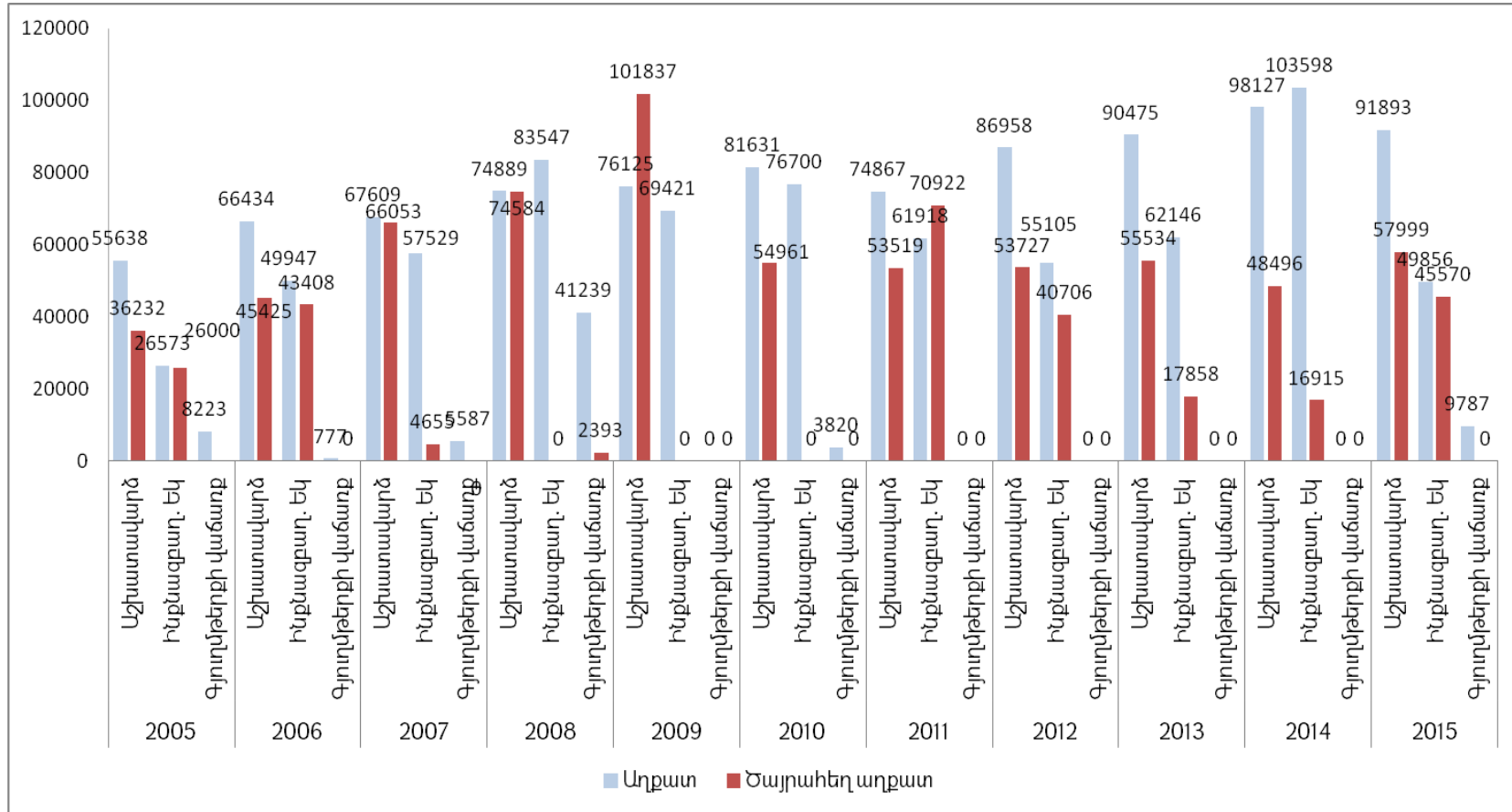
որ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների միավոր եկամտի ավելացումը հիմնականում ուղեկցվում է ոչ թե սպառման ավելացմամբ, այլ ներգրավված պարտքի սպասարկմամբ: Այլ կերպ ասած, եկամտի մեկ միավոր հավելածի մեծ մասը բաժին է ընկնում ոչ թե սպառման ավելացմանը, այլ ներգրավված պարտքի սպասարկմանը:

Այսպիսով, վերոշարադրյալ վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ թեև անվանական արժեքի աճին, աղքատության գծերի իրական արժեքը գրեթե չի փոխվել: Միաժամանակ, պետք է արձանագրենք, որ ՀՀ գյուղերում և քաղաքներում (բացառությամբ մայրաքաղաքի) ոչ միայն ծայրահեղ աղքատ, այլև աղքատ տ/տ.-ների 1 անդամին բաժին ընկնող ամբողջական սպառումը միջինում ավելի քիչ է եղել, քան աղքատության ստորին գիծը, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների մեկ շնչի հաշվով այդ տարբերությունը եղել է զգալի: Սակայն ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում, որոշակիորեն ավելացել են ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների իրական արժեքով արտահայտված եկամտի և սպառման մեծությունները, իսկ պարենային ապրանքների տեսակարար կշիռը ընդհանուր սպառման կառուցվածքում նվազել: Հատկանշական է, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի բոլոր տարիներին ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների պարտքի շարժընթացը համընկել է միջին եկամտի հավելածի հետ: Հավելենք, որ ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների սպառման ցուցանիշները առավել բարվոք են մայրաքաղաք Երևանում, որին հաջորդում են ՀՀ գյուղական բնակավայրերը: Ինչ վերաբերում է միջին եկամտի մեծությանը, ապա, 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին եկամտի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը, թեև ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում միջինում եղել է ավելի շատ, քան ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը, սակայն ժամանակահատվածի վերջում միտումները փոխվել են: Մասնավորապես, 2015թ.-ին ՀՀ քաղաքաբնակ տ/տ.-ների միջին եկամտի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը գերազանցել է ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը 9660 ՀՀ դրամով: Ինչ վերաբերում է ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ամբողջական եկամտին, ապա ՀՀ քաղաքներում և գյուղերում ամբողջական եկամտի ցուցանիշները միջինում եղել են համադրելի: Հիշեցնենք, որ իրական մեծությունները հաշվարկելիս որպես բազիսային տարի է ընդունվել 2005թ.-ը:

2.2. Աղքատ փնային տնտեսությունների եկամուտների և աղքատության մակարդակի փոխառնչությունները ՀՀ-ում

Դիտարկենք ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների եկամտի առանձին աղբյուրների շարժընթացը 2005-2015թթ.-ներին: Ինչպես նախորդ ենթագլխում, սույն ենթագլխում ևս վերլուծության համար անհրաժեշտ տվյալները վերցված են ՀՀ ԱՎԾ տ/տ.-ների հարցման արդյունքները: Հարկ ենք համարում նշել, որ որպես եկամտի հիմնական աղբյուրներ են դիտարկվել աշխատավարձը, ինքնագրադավաժությունից գոյացած եկամուտը, գյուղատնտեսական մթերքների վաճառքից գոյացած եկամուտը, կենսաթոշակը, ընտանեկան նպաստները, ՀՀ-ում և արտերկրում բնակվող բարեկամներից ստացված ֆինանսական օգնությունը և ներգրավված պարտքային միջոցները: Հարկ ենք համարում առանձնահատուկ կերպով ընդգծել, որ ԱՎԾ-ի կողմից իրականացված հարցման մասնակիցները օրագրում նշել են ընթացիկ ամսվա մեջ ստացված եկամուտների մասին տեղեկություններ: Օրինակ, պարտքի մասին տեղեկատվությունը վերաբերում է կոնկրետ ամսվա կտրվածքով վերցված պարտքին և չի ներառում տեղեկություններ նախկինում ներգրավված պարտքային միջոցների ծավալների վերաբերյալ:¹³⁷ Կենսաթոշակների, ընտանեկան նպաստների, պարտքի, ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացված ֆինանսական օժանդակության և տրանսֆերտների շարժընթացի վրա իդիոսինկրատիկ գործոններ (գործոններ, որոնք բնորոշ են առանձին բնակավայրերի): Ուստի եկամտի նշյալ աղբյուրների վերլուծությունը կիրականացնենք միմիայն ողջ հանրապետության կտրվածքով՝ վեր հանելով այն կովարիանտ գործոնները (մարտահրավերներ, որոնք ծառացած են բոլոր բնակավայրերի առջև), որոնցով պայմանավորված փոխվել է եկամտի նշյալ աղբյուրների շարժընթացը ամբողջ հանրապետությունում: Նշենք, որ աշխատավարձի, ինքնագրադավաժությունից գոյացած եկամտի և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի՝ ընդհանուր եկամտի մեջ ունեցած տեսակարար կշիռը հաշվարկվել է միջինի միջին սկզբունքով, այսինքն՝ նախ հաշվարկվել է եկամտի համապատասխան բաղադրիչի միջին ցուցանիշը յուրաքանչյուր տարի հարցմանը մասնակցած բոլոր տ/տ.-ների կտրվածքով, այնուհետև հաշվարկվել է ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի բոլոր տարիների միջին ցուցանիշների միջինացված ցուցանիշը՝ ամբողջ ժամանակահատվածի

¹³⁷ ՀՀ ԱՎԾ, Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության գործիքներ, 2005-2015 օրագիր, Կ բաժին, էջ 65 (տես 2015 թ.-ի օրագիր), <http://www.armstat.am/am/?nid=378>

Գծապատկեր 2.2.1. 2005-2015թթ.-ներին երևանաբնակ աղբատ և ծայրահեղ աղբատ տ/տ.-ների աշխատավարձից, ինքնագրաւվածությունից և գյուղատնտ. վաճառքից ստացված եկամտի շարժընթացը՝ հաշվարկված իրական արժեքով¹³⁸

¹³⁸ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

կտրվածքով: Քանի որ գործ ունենք ընտրանքի կտրվածքով հաշվարկված միջին ցուցանիշների հետ, ապա միանգամայն հավանական է, որ եկամտի բոլոր բաղադրիչների տեսակարար կշիռների գումարը գերազանցի ընդհանուր եկամուտը կամ 100%-ը, ինչը անշուշտ անհնար է կոնկրետ տնային տնտեսության կտրվածքով: Նախ կներկայացնենք եկամտի առանձին աղբյուրների շարժընթացը Երևան քաղաքի, ՀՀ այլ քաղաքների և ՀՀ գյուղերի այն ինչպես նաև շարժընթացը պայմանավորող իդիոսինկրատիկ գործոնները: Այնուհետև, կովարիանտ գործոնները, վեր կհանվեն ամբողջ հանրապետության կտրվածքով:

Գծապատկեր 2.2.1-ը արտացոլում է Երևան քաղաքում տ/տ.-ների՝ աշխատավարձից, գյուղատնտեսական արտադրանքից և ինքնագբաղվածությունից գոյացած եկամուտների շարժընթացը՝ հաշվարկված իրական ցուցանիշներով: Անվանական ցուցանիշները ներկայացված են 2-րդ գլխի հավելվածում (գծապատկեր 5-ում): Գծապատկեր 2.1.1-ից երևում է, որ ինչպես և կանխատեսվում էր Երևան քաղաքում աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների եկամուտներում գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտը աննշան է: Ուստի ՀՀ երևանաբնակ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտների վերլուծությունը համարում ենք անկարևոր: Գծապատկերից պարզ է դառնում նաև, որ երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական աշխատավարձը հիմնականում դրսևորել է աճի միտում՝ բացառությամբ 2011 և 2015թթ.-ներին արձանագրված անկման, մինչդեռ երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական աշխատավարձը չի դրսևորել որևէ հստակ միտում և ենթարկվել է տատանումների: Հավելենք, որ երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական աշխատավարձի՝ 2005-2015թթ. ժամանակահատվածի համար հաշվարկված միջինացված մեծությունը կազմել է 78604 ՀՀ դրամ, իսկ երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը՝ 58942 ՀՀ դրամ: Միաժամանակ պետք է նշենք, որ մինչև 2009թ.-ին շոշափելի աճ է արձանագրել երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնագբաղվածությունից ստացված եկամտի միջին իրական մեծությունը: Սակայն համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի տարում՝ 2009թ.-ին, նշյալ աղբյուրից ստացվող եկամտի իրական մեծությունը կտրուկ անկում է արձանագրել, որը հետագա տարիներին ենթարկվել է որոշակի տատանումների: Հավելենք, որ ինքնագբաղվածությունից գոյացած եկամուտը միջինում կազմել է

63304 ՀՀ դրամ: Ինչ վերաբերում է հարցված երևանաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ներին, ապա վերջիններս երեք տարի շարունակ՝ 2008-2010թթ.-ներին, ինքնազբաղվածությունից եկամուտ չեն ունեցել: Ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի իրական եկամտի մեծությունը, միջինում կազմել է 24185ՀՀ դրամ: Դիտարկենք եկամտի նշյալ երեք աղբյուրների տեսակարար կշիռը երևանաբնակ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ: Հաշվարկները զետեղված են աղյուսակ 2.2.1-ում:

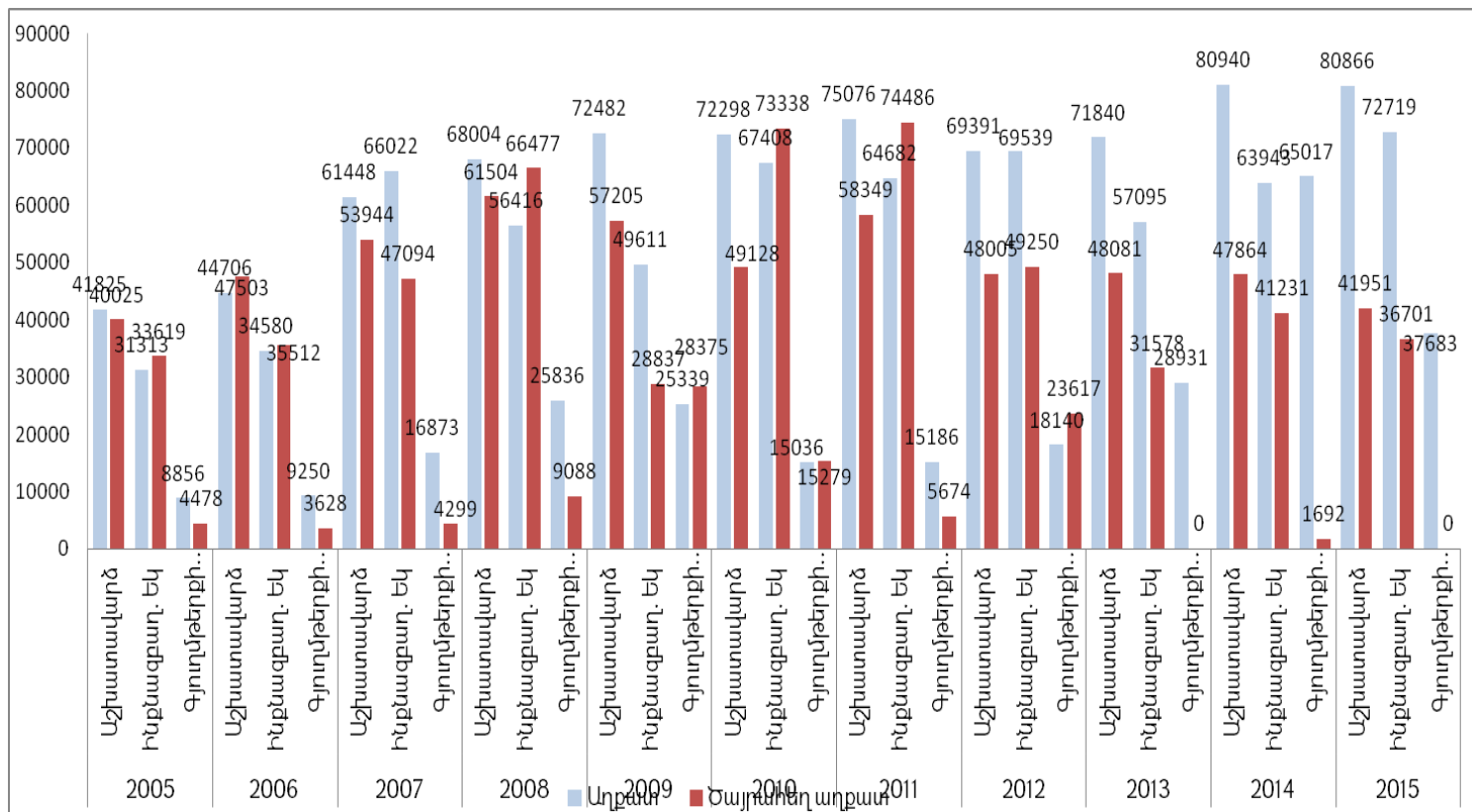
Աղյուսակ 2.2.1

Աշխատավարձի և ինքնազբաղվածությունից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը երևանաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ¹³⁹

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Աշխատավարձ (աղքատ)	78% (66%)	76% (61%)	80% (57%)	79% (56%)	76% (63%)	74% (66%)	72% (66%)	74% (68%)	78% (67%)	72% (58%)	76% (64%)
Աշխատավարձ (ծայրահեղ)	69% (53%)	73% (35%)	77% (68%)	76% (66%)	72% (29%)	74% (63%)	73% (52%)	62% (52%)	82% (37%)	62% (34%)	74% (65%)
Ինքնազբաղվածություն (աղքատ)	52% (5%)	57% (12%)	59% (6%)	67% (4%)	64% (3%)	64% (7%)	53% (8%)	55% (12%)	54% (11%)	63% (11%)	51% (10%)
Ինքնազբաղվածություն (ծայրահեղ)	50% (4%)	45% (12%)	8% (4%)	-	-	-	50% (4%)	46% (14%)	22% (26%)	18% (9%)	59% (24%)

Աղյուսակ 2.2.1-ից երևում է, որ 2005-2015թթ.-ներին միջինում աշխատավարձից եկամուտ է ունեցել երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների 63% -ը և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 50%-ը: Ընդ որում, աշխատավարձը միջինում կազմել է երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի 76%-ը, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների պարագայում՝ 72%-ը: Նշենք նաև, որ երևանաբնակ և՛ աղքատ և՛ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների պարագայում աշխատավարձի տեսակարար կշիռը ընդհանուր եկամտի մեջ էական փոփոխությունների չի ենթարկվել: Միաժամանակ, ինքնազբաղվածությունից եկամուտ է ունեցել երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների 8% -ը և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 9% -ը: Ինքնազբաղվածությունից ստացված եկամտի մասնաբաժինը երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ միջինում եղել է 58%, իսկ ծայրահեղ

¹³⁹ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Փակագծերում նշված է թե երևանաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների քանի %-ն է եկամուտ ստանում եկամտի համապատասխան աղբյուրից:

Գծապատկեր 2.2.2. 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ քաղաքային աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձից, ինքնագրավածությունից և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի շարժընթացը՝ հաշվարկված իրական արժեքով¹⁴⁰

¹⁴⁰ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսաապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով ձևավորված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

աղքատ տ/տ.-ների եկամուտների մեջ՝ 37%: Աղյուսակ 2.1.2-ից և գծապատկեր 2.1.2-ից երևում է, որ ինքնազբաղվածությունից եկամուտ ունեցող երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ները 2015թ.-ին 2014թ.-ի հետ համեմատ ավելի են աղքատացել, քանի որ ինքնազբաղվածությունից գոյացող եկամտի իրական մեծությունը նվազել է շուրջ 2.5 անգամ: Միաժամանակ, 12 տոկոսային կետով նվազել է ինքնազբաղվածությունից գոյացող եկամտի տեսակարար կշիռը երևանաբնակ աղքատ տ/տ.-ների եկամուտներ կառուցվածքում:

Դիտարկենք ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձի, ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի շարժընթացը 2005-2015թթ.-ների կտրվածքով: Անվանական արժեքները ներկայացված են հավելվածում (տես 2-րդ գլխի հավելված, գծապատկեր 8), իսկ իրական արժեքները՝ ներքոգետեղյալ գծապատկերում:

ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների 2005-2015թթ. կտրվածքով հաշվարկված միջին աշխատավարձի միջին իրական մեծությունը կազմել է 67170 ՀՀ դրամ, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը՝ 50324 ՀՀ դրամ: Ընդ որում՝ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձը, չնայած ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում արձանագրված որոշակի տատանումներին, 2015թ.-ին 2005թ.-ի համեմատ էական փոփոխության չի ենթարկվել՝ ավելանալով ընդամենը 1926 ՀՀ դրամով:

Գծապատկեր 2.2.2-ից երևում է նաև, որ 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտը չի արձանագրել որևէ հստակ միտում և ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ենթարկվել է էական տատանումների, սակայն 2015թ.-ին՝ 2005թ.-ի համեմատ, էական աճ է արձանագրել՝ ավելանալով 28826 ՀՀ դրամով, կամ 4.25 անգամ: Միայն նշենք, որ ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված միջին իրական եկամտի 2005-2015թթ.կտրվածքով միջինացված ցուցանիշը կազմել է 24195 ՀՀ դրամ, իսկ ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը՝ 8739 ՀՀ դրամ: Արձանագրենք, որ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից եկամուտ ունեցող ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների թիվը եղել է խիստ սահմանափակ, իսկ 2013 և 2015թթ.-ներին ՀՀ

քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ները եկամտի նշյալ աղբյուրից առհասարակ եկամուտ չեն ունեցել:

Ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում, ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի (միջինում 57575 ՀՀ դրամ) շարժընթացը եղել է հաստատուն՝ բացառությամբ 2007 և 2010թթ.-ներին արձանագրված աճի: Նշենք, որ 2015թ.-ին, 2005թ.-ի համեմատ, ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի իրական մեծությունը աճել է 41405 ՀՀ դրամով կամ ավելի քան 2 անգամ, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով աճը չի եղել նշանակալի՝ ընդամենը՝ 3082 ՀՀ դրամ: Պատճառները կներկայացնենք հետագայում՝ երևանաբնակ, ՀՀ քաղաքաբնակ և ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից ստացված եկամտի շարժընթացի համեմատական վերլուծությունը կատարելիս:

Իսկ այժմ տեսնենք, թե որքան է եղել աշխատավարձի, ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ:

Աղյուսակ 2.2.2

Աշխատավարձի, ինքնազբաղվածությունից և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված տեսակարար կշիռը ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ¹⁴¹

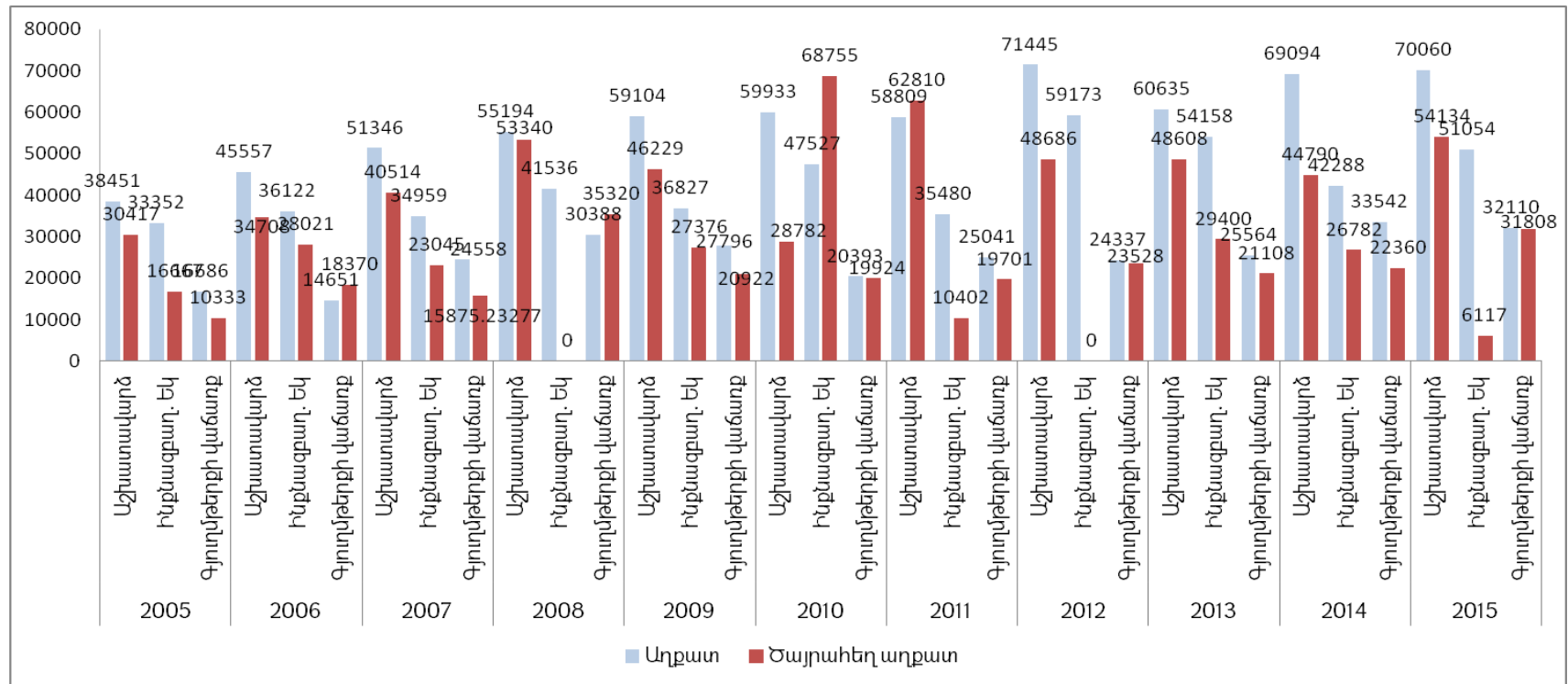
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Աշխատավարձ (աղքատ)	69% (46)	67% (51%)	74% (58%)	72% (56%)	77% (59%)	75% (61%)	77% (63%)	70% (54%)	74% (52%)	70% (53%)	71% (54%)
Աշխատավարձ (ծայրահեղ)	67% (37%)	73% (33%)	74% (52%)	72% (38%)	65% (52%)	65% (51%)	73% (55%)	62% (46%)	69% (51%)	58% (44%)	75% (56%)
Ինքնազբաղվածություն (աղքատ)	60% (13%)	55% (22%)	67% (11%)	60% (8%)	54% (4%)	66% (7%)	63% (7%)	62% (8%)	57% (10%)	60% (13%)	63% (12%)
Ինքնազբաղվածություն (ծայրահեղ)	75% (11%)	69% (22%)	71% (13%)	65% (7%)	38% (5%)	83% (4%)	55% (10%)	38% (6%)	53% (12%)	57% (8%)	41% (3%)
Գյուղ. Ապրանքների վաճառք (աղքատ)	16% (13%)	15% (12%)	21% (7%)	29% (7%)	28% (3%)	21% (4%)	15% (3%)	18% (6%)	21% (3%)	24% (2%)	25% (3%)
Գյուղ. Ապրանքների վաճառք (ծայրահեղ)	11% (5%)	7% (6%)	7% (2%)	18% (2%)	38% (3%)	14% (1%)	9% (2%)	15% (5%)	— (3%)	3% (3%)	— (—)

¹⁴¹ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271>
Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Փակագծերում նշված է թե ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների քանի %-ն է եկամուտ ստանում եկամտի համապատասխան աղբյուրից:

Ըստ աղյուսակ 2.2.2-ի տվյալների 2005-2015թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների 55%-ը, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 47%-ը միջինում ունեցել են աշխատավարձի տեսքով եկամուտ: Ընդ որում, աշխատավարձի տեսակարար կշիռը ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ կազմել է 72%, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ՝ 69%: Ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում, միջինում ինքնազբաղվածությունից եկամուտ է ունեցել ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների 11%-ը և ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 9%-ը: Նշենք, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում, ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի տեսակարար կշիռը ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ եղել է 61%, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը՝ 59%: Եվ վերջապես, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում, գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից եկամուտ է ունեցել ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների 21%-ը և ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 14%-ը: Ընդ որում, եկամտի նշյալ աղբյուրի տեսակարար կշիռը ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների եկամտի մեջ, 2005-2015թթ.-ներին, միջինում եղել է 6%, իսկ ՀՀ քաղաքաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով նշված ցուցանիշը եղել է 3%:

Դիտարկենք ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ աշխատավարձից, ինքնազբաղվածությունից և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի շարժընթացը 2005-2015թթ.-ներին: Անվանական ցուցանիշները ներկայացված են հավելվածում (տես 2-րդ գլխի հավելված, գծապատկեր 11), իսկ իրական ցուցանիշները՝ գծապատկեր 2.2.3-ում:

Գծապատկեր 2.2.3-ից երևում է, որ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձը հիմնականում հաստատուն է եղել մինչև 2012թ.-ը, սակայն 2012թ.-ին արձանագրվել է կտրուկ աճ: Հետաքրքրական է, որ հակառակ պատկեր էր արձանագրվել նաև ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ աշխատավարձի շարժընթացի կտրվածքով (տես գծապատկեր 2.2.2): Մասնավորապես, 2.2.2 գծապատկերից պարզ է դառնում, որ ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին աշխատավարձը, ի տարբերություն երևանաբնակ աղքատ միջին տ/տ.-ների աշխատավարձի արձանագրել է կայուն աճ:

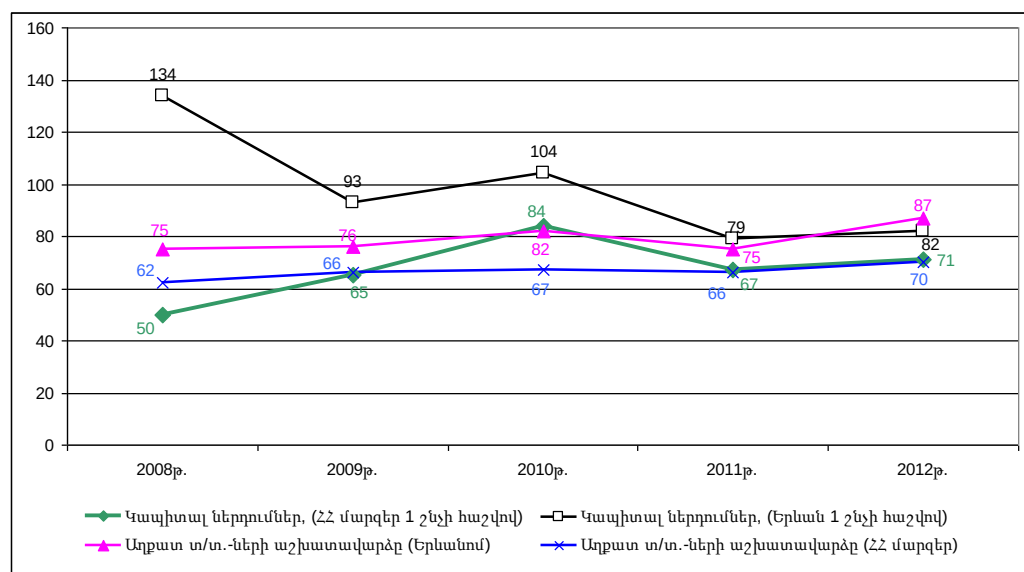

Գծապատկեր 2.2.3. 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղատնտեսական աղբատ և ծայրահեղ աղբատ տնտեսությունների աշխատավարձի, ինքնագրավածությունից և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի շարժընթացը՝ հաշվարկված իրական արժեքով¹⁴²

¹⁴² ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով ամփոփվածների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

Թերևս, միակ բացառությունը 2012թ.-ն է: Պատճառները բացահայտելու նպատակով փորձենք զուգահեռներ անցկացնել ՀՀ մարզերում և Երևան քաղաքում մեկ շնչի հաշվով իրականացված կապիտալ ներդրումների հետ: Զուգադրումները զետեղված են գծապատկեր 2.2.4-ում: Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025թթ. Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրում մեկ շնչին բաժին ընկնող կապիտալ ներդրումների ծավալը ներկայացված է ՀՀ մարզերի կտրվածքով, ուստի համադրելիությունը պահպանելու նպատակով աղբատ տ/տ.-ների աշխատավարձը ևս հաշվարկվել է ՀՀ մարզերի կտրվածքով:¹⁴³ Նշենք նաև, որ համադրելիությունը պահպանելու նպատակով նշյալ ծրագրում զետեղված ցուցանիշները վերահաշվարկվել են ՍԳԻ-ով և որպես բազիսային տարի է ընտրվել 2005թ.-ը:

Գծապատկեր 2.2.4-ից ակնհայտորեն երևում է, որ 2008-2012թթ.-ներին բոլոր աղբյուրներով մեկ շնչին բաժին ընկնող ներդրումների շարժընթացը հիմնականում համընկել է աղբատ տ/տ.-ների աշխատավարձի շարժընթացի հետ:

Գծապատկեր 2.2.4. 2008-2012թթ. ՀՀ մարզերում և Երևան քաղաքում աղբատ տ/տ.-ների միջին աշխատավարձը և բոլոր աղբյուրներով 1 շնչին բաժին ընկնող կապիտալ ներդրումները՝ հաշվարկված իրական արժեքով¹⁴⁴ (հազար դրամ)

¹⁴³ Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025թթ. Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, Երևան, 2014, էջ 98:

¹⁴⁴ Աշխատավարձի վերաբերյալ տվյալները վերցված են ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271>, իսկ կապիտալ ներդրումների վերաբերյալ տվյալները՝ ՀՀ 2014-2025թթ. Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրից, էջ 98: Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

Ըստ գծապատկեր 2.2.4-ում ներկայացված տվյալների 2012թ.-ին աճել են և՛ մարզաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին աշխատավարձը, և՛ ՀՀ մարզերում բոլոր աղքատներով մեկ շնչին բաժին ընկնող ներդրումները: Սակայն ինչպես նշեցինք, 2012թ.-ին նվազել է ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին աշխատավարձը: Ուստի, 2012թ.-ին ՀՀ մարզաբնակ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձի աճը հիմնականում եղել է ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձի հաշվին, որը ինչպես երևում է գծապատկեր 2.2.7-ից 2012թ.-ին աճ է արձանագրել: Հավելենք, որ 2012թ.-ին ՀՀ մարզերում նվազել է մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի հարաբերակցությունը միջին հանրապետականի նկատմամբ, մինչդեռ Երևան քաղաքում նշյալ ցուցանիշը աճ է արձանագրել:¹⁴⁵ Հարկավ, նշյալ ցուցանիշների հետ է ուղղակիորեն փոխադրականացված 2012թ.-ին ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին աշխատավարձի նվազումը:

Հավելենք, որ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միջին իրական աշխատավարձի՝ 2005-2015թթ. կտրվածքով հաշվարկված մեծությունը կազմել է 58148 ՀՀ դրամ, իսկ ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը՝ 44820 ՀՀ դրամ: Նկատելի է, որ ինչպես Երևանում, այնպես էլ ՀՀ այլ քաղաքներում և ՀՀ գյուղաբնակ վայրերում 2007-2008թթ.-ին ավելացել են ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամուտները, իսկ 2009թ.-ին՝ շեշտակի անկում ապրել: Սույն միտումը, ամենայն հավանականությամբ, պայմանավորված է 2007թ.-ին «Հաստատագրված վճարների մասին» ՀՀ օրենքում իրականացված փոփոխություններով, համաձայն որի հաստատագրված վճարով են հարկվում այն վճարողները, որոնց կողմից եռամսյակի ընթացքում առեւտրական տարածքի 1 քառակուսի մետրի հաշվով ապրանքաշրջանառության ծավալը չի գերազանցում է 1.200.000 ՀՀ դրամը (մինչև նշված օրենսդրական փոփոխությունը նշված սահմանաչափը կազմել է 310.000 ՀՀ դրամ):¹⁴⁶

Ընդ որում, Երևանում և ՀՀ այլ բնակավայրերում առկա աճի տեմպի տարբերությունը պայմանավորված է օրենսդրական փոփոխություններում արտացոլված տարբերակված մոտեցմամբ, համաձայն որի Երևան քաղաքում հաստատագրված

¹⁴⁵ ՀՀ-ն 2014-2025թթ. Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, էջ 99:

¹⁴⁶ ՀՀ օրենքը «Հաստատագրված վճարների մասին», ՀՀՊՏ 1998.07.27/15(48)

<http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=87126>, 1998թ.-ին ընդունված օրենքի նախնական տարբերակին ծանոթանալու համար՝ <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1832&lang=arm>, իսկ օրենսդրական փոփոխությունները՝ «Հաստատագրված վճարների մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին, ՀՀՊՏ 2007.07.25/37(561), Հոդ.822: <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=37549>

վճարների մասին օրենքով հարկվում են մինչև 7 քմ խանութներն և կրպակները, իսկ այլ բնակավայրերում՝ մինչև 10 քմ:¹⁴⁷ 2008թ.-ին ՀՀ քաղաքաբնակ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի նվազումը պայմանավորված է 2008թ.-ի օգոստոսին նշյալ օրենսդրական փոփոխությունների չեղարկմամբ:¹⁴⁸ Նմանապես, 2010թ.-ին ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի կտրուկ աճը նույնպես պայմանավորված է օրենսդրական փոփոխություններով: Ի մասնավորի, 2010թ.-ին փոփոխության է ենթարկվել «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» 2000թ.-ին ընդունված ՀՀ օրենքը, համաձայն որի, առավել խոշոր առևտրային կազմակերպությունները համարվել են փոքր և գերփոքր ձեռնարկություններ և օգտվել են առևտրային արտոնություններից:¹⁴⁹ Հավելենք, որ ըստ գծապատկեր 2.2.7-ում արտացոլված տվյալների ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից ստացված եկամուտը կազմել է 42952 ՀՀ դրամ, իսկ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը՝ 21750 ՀՀ դրամ:

Վերլուծենք, ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված արդյունքները: Նկատենք, որ 2015թ.-ին 2005թ.-ի համեմատ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքներից վաճառքից ստացված եկամտի իրական մեծությունը կրկնապատկվել է: Համադրելով ՀՀ քաղաքաբնակ և ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտները նկատելի է, որ 2010թ.-ին գրանցվել է գյուղատնտեսական ապրանքներից վաճառքից ստացված եկամտի շեշտակի անկում: Ի թիվս այլ պատճառների, վճռորոշ նշանակություն են ունեցել 2010թ.-ին արձանագրված անբարենպաստ բնակլիմայական պայմանները:¹⁵⁰

¹⁴⁷ «Հաստատագրված վճարների մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին, ՀՀՊՏ 2007.07.25/37(561), Հոդ.822: <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=37549>

¹⁴⁸ ՀՀ օրենքը «Հաստատագրված վճարների մասին», ՀՀՊՏ 1998.07.27/15(48), Հոդված 22: <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=87126>

¹⁴⁹ ՀՀ օրենքը «Փոքր եվ միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀՊՏ 2000.12.30/33(131), օրենքի նախնական տարբերակը <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1952&lang=arm>, իսկ փոփոխությունները՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=64617>:

¹⁵⁰ Հայաստանի Հանրապետության 2014-2016թթ.: Պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիր, ընդունվել է 4 հուլիս 2013, ՀՀՊՏ 2013.07.19/38(978).1 Հոդ.705.1 էջ 23 <http://www.gov.am/files/docs/1184.pdf> :

Հատկանշական է նաև, որ 2011թ-ից սկսած ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտը կայուն աճի միտում է դրսևորել: Այստեղ, ամենայն հավանականությամբ, վճռորոշ դեր է խաղացել 2011թ.-ին ՀՀ կառավարության նախաձեռնած ՀՀ առավել կարիքավոր գյուղական վայրերի տ/տ.-ների գյուղատնտեսական վարկերի 4-6% սուբսիդավորումը:¹⁵¹ Հատկանշական է, որ ՀՀ կառավարության մեկ այլ ծրագրով 2011թ-ից մեկնարկել է առավել կարիքավոր 225 համայնքներում տեղական արտադրության կենսապարարտանյութի բաշխման գործընթացը, որի առաջնային նպատակն է գյուղական աղքատության հաղթահարումը:¹⁵² Գծապատկեր 2.2.3-ից երևում է նաև, որ 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտների շարժընթացները հիմնականում համընկել են: Հավելենք, որ 2012-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի զգալի աճը պայմանավորված է նշյալ ժամանակահատվածում ոլորտում արձանագրված 7.35%-անոց աճով:¹⁵³ Ի թիվս այլ բարենպաստ գործոնների կարելի է նշել 2011-2015թթ.-ների ՀՀ-ում առկա գյուղատնտեսական տեխնիկայի թվաքանակի աճը, հացահատիկային և հատիկաընդեղենային մշակաբույսերի արտադրության, խոշոր եղջերավոր կենդանիների և մեկ շնչի հաշվով անասնաբուծական հիմնական արտադրության հաստատուն և շոշափելի աճը:¹⁵⁴ Հավելենք, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտը միջինում կազմել է 25006 ՀՀ դրամ, իսկ ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների համապատասխան ցուցանիշը՝ 21750 ՀՀ դրամ:

Դիտարկենք աշխատավարձի, ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի և

¹⁵¹ ՀՀ կառավարության N 349-Ն որոշում, «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման» կարգը, ընդունվել է 31 Մարտի 2011, ՀՀՊՏ 2011.04.20/22(825) Հոդ.436: <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=66987>

¹⁵² Նույն տեղում:

¹⁵³ Հայաստանի Հանրապետության 2016-2018թթ. պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիր, ընդունվել է 8 հուլիս 2015, ՀՀՊՏ 2015.07.20/44(1133).1 Հոդ.608.1, էջ 23: <http://www.gov.am/files/docs/1603.pdf>

¹⁵⁴ ՀՀ ԱՎԾ Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում 2011-2015: Երևան, 2016 <http://www.armstat.am/am/?nid=82&id=1844>

գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի կառուցվածքում: Ինչպես երևում է աղյուսակ 2.2.3-ից ի տարբերություն երևանաբնակ և ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տ/տ.-ների, որոնց մեծ մասը ունեցել է աշխատավարձի տեսքով եկամուտ, ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների միայն 33%-ն է այն ունեցել: Սակայն աշխատավարձը կազմել է ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի 57%-ը: Միևնույն ժամանակ, ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միայն 30%-ն է ունեցել աշխատավարձ, որը կազմել է ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի 58%-ը: Հատկանշական է, որ 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ընդամենը 51%-ն է ունեցել եկամուտ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից: Ընդ որում, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի սկզբում նշյալ ցուցանիշը կազմել է 72%, սակայն 2015թ.-ին նվազել է շուրջ 2 անգամ՝ հասնելով 34%-ի: ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով պատկերն ավելի մտահոգիչ է: Եթե 2005թ.-ին ՀՀ գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 61%-ն է ունեցել եկամուտ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից, ապա 2015թ.-ին ընդամենը 16%-ն է նշյալ աղբյուրից եկամուտ ունեցել: Առավել մտահոգիչ է գյուղատնտեսական գործունեությունից ստացված եկամտի փոքր տեսակարար կշիռը ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի կառուցվածքում: Մասնավորապես, ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ գյուղատնտեսական գործունեությունից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը կազմել է 29%, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով նշյալ ցուցանիշը կազմել է 33%: Հավելենք, որ հարցված ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ներից ինքնազբաղվածությունից եկամուտ է ունեցել համապատասխանաբար ների 6%-ն է ունեցել եկամուտ ինքնազբաղվածությունից: Սակայն ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ ինքնազբաղվածությունից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը կազմել է 43%, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով նշյալ ցուցանիշը կազմել է 34%:

Աշխատավարձի, ինքնազբաղվածությունից և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված տեսակարար կշիռը ՀՀ գյուղատնտեսական աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների ընդհանուր եկամտի մեջ¹⁵⁵

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Աշխատավարձ (աղքատ)	50% (26%)	51% (34%)	56% (33%)	56% (31%)	57% (30%)	59% (36%)	57% (34%)	62% (32%)	55% (34%)	60% (37%)	59% (32%)
Աշխատավարձ (ծայրահեղ)	56% (33%)	56% (21%)	54% (41%)	63% (33%)	62% (28%)	42% (20%)	68% (35%)	56% (40%)	54% (36%)	56% (22%)	65% (19%)
Ինքնազբաղվածություն (աղքատ)	44% (8%)	38% (15%)	36% (7%)	44% (4%)	42% (4%)	44% (3%)	41% (4%)	49% (4%)	49% (4%)	47% (8%)	37% (5%)
Ինքնազբաղվածություն (ծայրահեղ)	30% (8%)	48% (12%)	40% (16.5%)	- (-)	51% (4%)	36% (2%)	19% (2%)	- (-)	38% (4%)	41% (11%)	7% (4%)
Գյուղ. ապրանքների վաճառք (աղքատ)	25% (72%)	19% (76%)	31% (52%)	32% (54%)	31% (49%)	24% (41%)	30% (41%)	29% (53%)	28% (53%)	35% (31%)	35% (34%)
Գյուղ. ապրանքների վաճառք (ծայրահեղ)	25% (61%)	29% (68%)	24% (24%)	40% (40%)	32% (29%)	28% (18%)	32% (13%)	40% (32%)	27% (32%)	48% (15%)	41% (19%)

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ 2005-2015թթ.-ներին, ինչպես Երևանում, այնպես էլ ՀՀ այլ քաղաքներում աղքատ տ/տ.-ների եկամտի հիմնական աղբյուրը եղել է աշխատավարձը: Սակայն եթե Երևանում աշխատավարձից եկամուտ է ունեցել հարցված տ/տ.-ների մոտ 2/3-ը, ապա այլ ՀՀ քաղաքներում՝ 1/2-ը: Վերոշարադրյալ վերլուծությունից հանգում ենք նաև այն եզրահանգմանը, որ Երևանում, ինչպես նաև ՀՀ այլ քաղաքներում և գյուղերում աշխատավարձի շարժընթացը փոխկապակցված է բոլոր աղբյուրներով 1 շնչին բաժին ընկնող կապիտալ ներդրումներ հետ: Դիցուք, տնտեսության մեջ երկույթի փոփոխությունը հազվադեպ է պայմանավորված լոկ մեկ գործոնի փոփոխությամբ: Առավել հաճախ կոնկրետ երկույթի փոփոխությունը պայմանավորված է լինում բազմապիսի գործոնների ազդեցությամբ: Սակայն պետք է նշենք, որ գործնականում անհնար է վերլուծել երկույթի փոփոխության վրա ազդող բոլոր գործոնները: Հետևաբար, մենք աշխատավարձի աճը բաղդատել ենք ներդրումների հետ, որը մեր կարծիքով վերջինիս շարժընթացի վրա ունեցել է վճռական ազդեցություն: Այս համատեքստում հարկ ենք համարում մեջբերել ամերիկացի հայտնի տնտեսագետ Մայքլ Պորտերի այն դրույթը, որ ազգային մրցունակությունը, որը

¹⁵⁵ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Փակագծերում նշված է թե ՀՀ գյուղատնտեսական աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների քանի %-ն է եկամուտ ստանում եկամտի համապատասխան աղբյուրից:

ազգային տնտեսության բարեկեցության աղբյուրն է, որոշվում է արտադրողականության հիման վրա, որն էլ իր հերթին որոշվում է մեկ շնչին բաժին ընկնող կապիտալի և բնական ռեսուրսների քանակությամբ:¹⁵⁶ Պորտերը նաև նշում է, որ արտադրողականությունը կախված է ապրանքի գնից և արտադրության արդյունավետությունից, իսկ բարձր մրցունակությունն էլ իր հերթին բարձրացնում է միջին աշխատավարձը, ազգային արժույթը և կապիտալահատույցը:¹⁵⁷ Ըստ Պորտերի, արտադրողականությունը անմիջականորեն կախված է համախառն կապիտալ ներդրումներից:¹⁵⁸ Հարկավ, աշխատավարձի շարժընթացը կարող էր պայմանավորված լինել նաև այնպիսի առանցքային գործոններով, ինչպիսիք են եկամտահարկի դրույքաչափը կամ աշխատավարձի հաշվարկման մեթոդոլոգիան: Սակայն պետք է նշենք, որ այդպիսի գործոնները կովարիանտ գործոններ են, այսինքն՝ հատկանշական են ոչ միայն կոնկրետ բնակավայրերին (մեր դեպքում Երևանին և ՀՀ այլ քաղաքներին և ՀՀ գյուղերին), այլև ամբողջ հանրապետությանը: Կովարիանտ գործոնները կքննարկենք, երբ եկամուտների առանձին բաղադրիչների վերլուծությունը իրականացնենք ամբողջ հանրապետության կտրվածքով: Մինչդեռ, Երևանը, ՀՀ այլ քաղաքները և ՀՀ գյուղաբնակ վայրերը առանձին վերլուծությամբ դիտարկելու նպատակը եկամտի առանձին բաղադրիչների վրա ազդող իդիոսինկրատիկ գործոնների բացահայտումն է, այսինքն՝ գործոնները, որոնք բնորոշ են նշված բնակավայրերից որևէ մեկին (կամ բոլորին միաժամանակ): Հավելենք, որ ՀՀ քաղաքներում, աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի շարժընթացի հիմնականում պայմանավորված է եղել վերոնշյալ օրենսդրական փոփոխություններով:

Վերլուծությունից նաև պարզ է դառնում, որ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի վրա բարերար ազդեցություն են ունեցել ՀՀ կառավարության տրամադրած սուբսիդիաները և ՀՀ կառավարության մեկ այլ ծրագրով տրամադրված կենսապարարտանյութը, որի թիրախը առավել կարիքավոր գյուղական բնակավայրերն էին: Սակայն մտահոգիչ է, որ տարեցտարի նվազել է գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից եկամուտ

¹⁵⁶ Porter, Michael and Christian Ketels. "UK Competitiveness: moving to the next stage." Economic and Social Research Council, Swindon, United Kingdom, 2003, p. 7.

¹⁵⁷ Նույն տեղում:

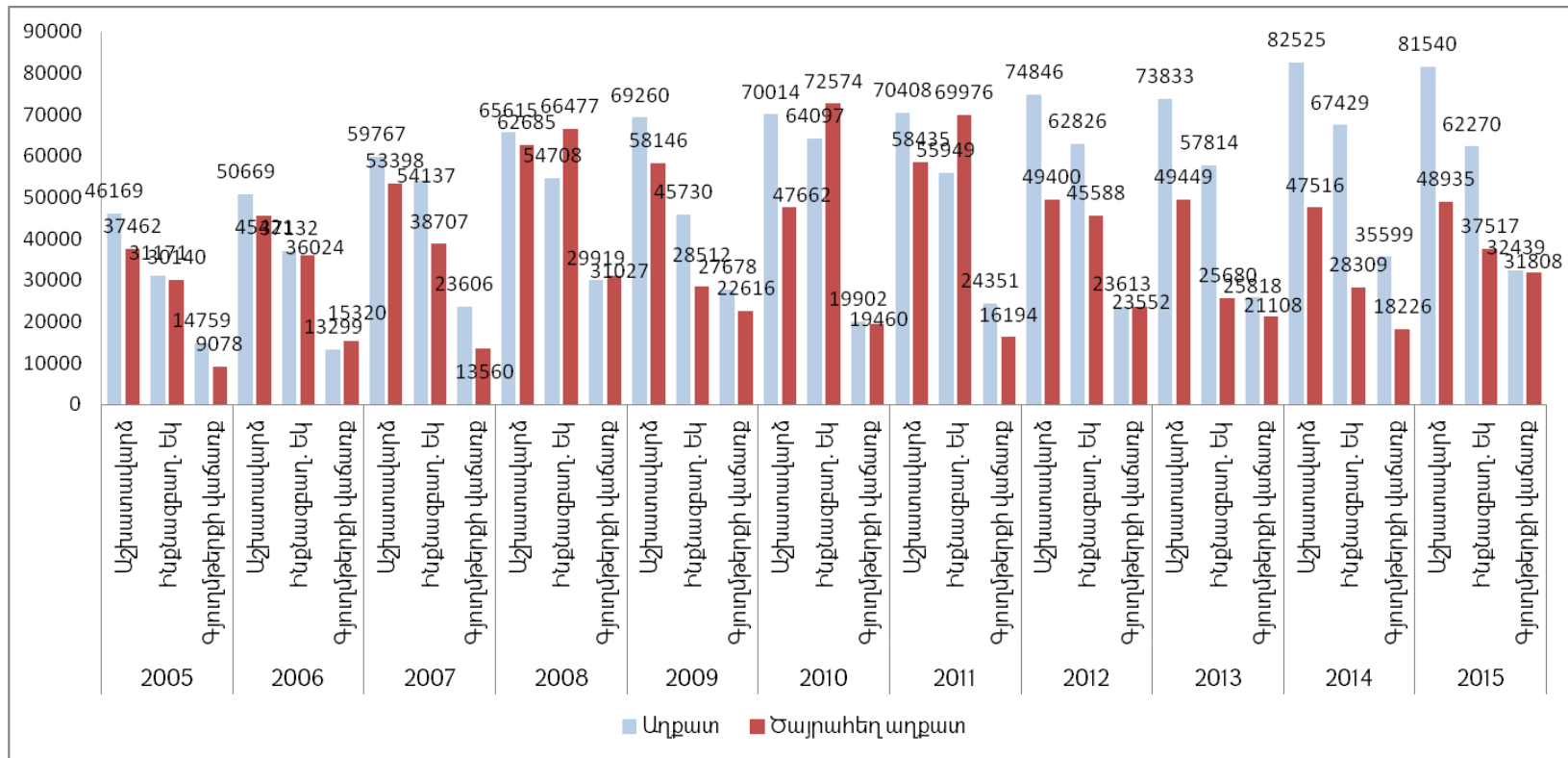
¹⁵⁸ Նույն տեղում, էջ 11:

ունեցող ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների թիվը:

Այժմ վերլուծենք եկամտի առանձին աղբյուրների շարժընթացը ամբողջ հանրապետության կտրվածքով: Ինչպես արդեն նշեցինք, վերլուծությունը ըստ առանձին բնակավայրերի (Երևան, ՀՀ այլ քաղաքներ ՀՀ գյուղեր) բաժանման նպատակներից մեկը առանձին բնակավայրերում եկամտի կոնկրետ աղբյուրների շարժընթացը պայմանավորվող իդիոսինկրատիկ գործոնների բացահայտումն էր: Ողջ հանրապետության կտրվածքով վերլուծությունը կատարելիս կփորձենք վեր հանել այն կովարիանտ գործոնները, որոնք պայմանավորել են եկամտի կոնկրետ աղբյուրների շարժընթացը:

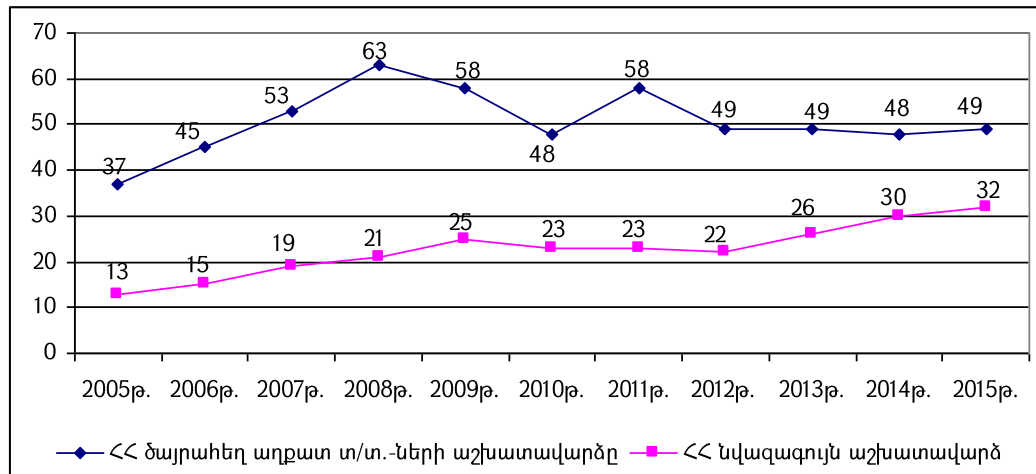
Դիտարկենք աշխատավարձի, ինքնագբաղվածությունից գոյացած եկամտի և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի շարժընթացը ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով: Անվանական ցուցանիշները ներկայացված են հավելվածում (տես 2-րդ գլխի հավելված, գծապատկեր 14), իսկ իրական ցուցանիշները գծապատկեր 2.2.4-ում: Ինչպես երևում է ներքոգետեղյալ գծապատկերից մեր երկրում աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձը ունեցել է կայուն աճի միտում, սակայն աճի տեմպը կտրուկ ավելացել է 2014թ.-ին: Այս երևույթը պայմանավորված է 2010թ.-ին ընդունված «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքով, որը ուժի մեջ է 2013թ.-ից:¹⁵⁹ Համաձայն նշյալ օրենքի ուժը կորցրած են ճանաչվում «Եկամտահարկի մասին» և «պարտադիր սոցիալական ապահովության մասին» ՀՀ օրենքները, իսկ գործատուի կողմից նախկինում իրականացվող վճարները վճարվում են աշխատավարձից կամ դրան հավասարեցված այլ եկամուտներից: Այլ կերպ ասած, մեխանիկորեն մեծացել է աշխատավարձի չափը: Նշենք, որ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր տարվա կտրվածքով հաշվարկված ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ միջին աշխատավարձի չափը գալիս ենք այն եզրահանգմանը, որ ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձը հիմնականում աճանցվել է ՀՀ նվազագույն աշխատավարձի մեծությունից, որը սահմանվում է օրենքով: Նշյալ կապը առավել պատկերավոր ներկայացված է գծապատկեր 2.2.5-ում:

¹⁵⁹ Հայաստանի Հանրապետության օրենքը «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀՊՏ 2010.12.30/69(803).1 Հոդ.1634.20, հոդված 10 <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=80486> :

Գծապատկեր 2.2.4. 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձից, ինքնազբաղվածությունից և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի շարժընթացը՝ հաշվարկված իրական արժեքով¹⁶⁰

¹⁶⁰ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով ամփոփված տվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

Գծապատկեր 2.2.5. ՀՀ նվազագույն աշխատավարձի իրական մեծությունը և ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միջին աշխատավարձի իրական մեծությունը 2005-2015թթ.-ներին (հազար դրամ)¹⁶¹

Գծապատկեր 2.2.5-ից պարզ է դառնում, որ 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձի շարժընթացը հիմնականում համընկել է ՀՀ նվազագույն աշխատավարձի շարժընթացի հետ: Նշենք, նաև, որ այլ տնտեսական գործոնների ազդեցությունը ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների նվազագույն աշխատավարձի վրա շատ փոքր է, քանի որ ՀՀ-ում աշխատողի աշխատավարձը չի կարող լինել ավելի քիչ, քան նվազագույն աշխատավարձն է: Միաժամանակ, համադրելով 2015թ.-ի ըստ տ/տ.-ների և ըստ տ/տ. անդամների բազաների տվյալները և բաժանելով ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձից ստացված եկամուտը նշյալ տ/տ.-ների աշխատող անդամների թվաքանակի վրա պարզ է դարձել է, որ որևէ անհատի կտրվածքով նշյալ ցուցանիշը չի էականորեն գերազանցել 2015թ.-ի համար սահմանված նվազագույն աշխատավարձի անվանական մեծությունը:¹⁶² Հավելենք, որ 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների աշխատավարձի իրական մեծության միջինացված ցուցանիշը կազմել

¹⁶¹ ՀՀ նվազագույն աշխատավարձի մեծության վերաբերյալ տես ՀՀ ԱՎԾ «Աշխատավարձ, աշխատանքի գին, 2014-2015» http://www.armstat.am/file/article/20.trud_2016_13.pdf, իսկ 2005-2015թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների միջին աշխատավարձը հաշվարկվել է տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազայի հիման վրա: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

¹⁶² Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազա (ըստ տնային տնտեսության անդամների) <http://www.armstat.am/en/?nid=374>

է համապատասխանաբար 67695 և 50773 ՀՀ դրամ:

Գծապատկեր 2.2.4-ից պարզ է դառնում, որ ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամուտը կտրուկ ավելացել է 2007 և 2010թթ.-ներին, իսկ մնացյալ տարիներին դրսևորել է անկանոն միտումներ: ՓՄՁ ոլորտը կարգավորող ՀՀ օրենսդրական փոփոխությունները և ոլորտին առնչվող ՀՀ կառավարության ծրագրերը ցույց են տալիս, որ 2007թ.-ին չեն եղել այնպիսի էկզոգեն գործոններ, որոնք կարող էին բեկումնային ազդեցություն ունենալ ՀՀ-ում աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի ավելացման վրա: Միաժամանակ, հարցման արդյունքների մանրամասն ուսումնասիրությունը փաստում է, որ 2007թ.-ին գրանցված աճը պայմանավորված է երկու ծայրահեղ արժեքներով, որոնք նախորդ և հաջորդ տարիներին բացակայել են:¹⁶³ Եվ պատահական չէ, որ նշյալ տարում ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամուտը, էական փոփոխությունների չի ենթարկվել: Միաժամանակ, հարկ ենք համարում նշել, որ 2010թ.-ի աճը, ամենայն հավանականությամբ, պայմանավորված է տ/տ.-ների ռացիոնալ սպասումներով, քանի որ նշյալ տարում նախագծվել և ընդունվել է «արտոնագրային վճարների մասին» ՀՀ օրենքը՝ ոլորտը դարձնելով առավել կանխատեսելի:¹⁶⁴ Միաժամանակ, ինչպես արդեն նշեցինք, 2010թ.-ին փոփոխության է ենթարկվել «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» 2000թ.-ին ընդունված ՀՀ օրենքը, համաձայն որի, առավել խոշոր առևտրային կազմակերպությունները համարվել են փոքր և գերփոքր ձեռնարկություններ՝ օգտվելով առևտրային արտոնություններից:¹⁶⁵ Հատկանշական է, որ 2010թ.-ին էականորեն ավելացել են ոչ միայն ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամուտները, այլև եկամտի նշյալ աղբյուրը ունեցող տնային տնտեսությունների թիվը, ինչպես նաև եկամտի նշյալ աղբյուրի տեսակարար կշիռը ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ: Հավելենք, որ 2005-2015թթ.-ներին ինքնազ-

¹⁶³ ՀՀ ԱՎԾ տնային 2007թ.-ի տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազա <http://www.armstat.am/en/?nid=271> :

¹⁶⁴ Հայաստանի Հանրապետության օրենքը արտոնագրային վճարների մասին, ՀՀՊՏ 2010.12.29/69(803) Հոդ.1599: <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=74501>:

¹⁶⁵ ՀՀ օրենքը «Փոքր եվ միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀՊՏ 2000.12.30/33(131), օրենքի նախնական տարբերակը: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1952&lang=arm>, իսկ փոփոխությունները՝ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=64617>:

բաղվածությունից գոյացած եկամտի միջին իրական մեծությունը (միջինացված ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի կտրվածքով) կազմել է 53933 ՀՀ դրամ՝ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով և 43591 ՀՀ դրամ՝ ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով:

2005-2015թթ.-ներին գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի մեծության վրա շոշափելի ազդեցություն ունեցող էկզոգեն կովարիանտ գործոններից կարելի է առանձնացնել բնակլիմայական պայմանները: Մասնավորապես, 2003-2008թթ.-ներին ՀՀ-ում գյուղատնտեսության աճը (միջինը՝ 7.4%) պայմանավորված է եղել բնակլիմայական պայմաններով:¹⁶⁶ Ինչպես երևում է գծապատկեր 2.2.11-ից, նշյալ աճը ազդել է նաև ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքի ծավալների վրա: Միաժամանակ նշենք, որ 2010թ.-ին ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում արձանագրված անկումը նույնպես պայմանավորված է եղել բնակլիմայական գործոններով:¹⁶⁷ Դիցուք այն իր ուղղակի անդրադարձն է ունեցել ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի վրա՝ վերջինիս միջին իրական մեծությունը նվազեցնելով 7775 ՀՀ դրամով կամ 28%-ով: Հավելենք, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված միջին եկամտի ժամանակահատվածի կտրվածքով միջինացված ցուցանիշը ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով համապատասխանաբար կազմել է 24635 և 20177 ՀՀ դրամ:

Դիտարկենք, ՀՀ-ում աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ կենսաթոշակից և ընտանեկան նպաստից ստացվող եկամտի շարժընթացը 2005-2015թթ.-ներին, ինչպես նաև նշյալ աղբյուրներից ստացվող եկամտի շարժընթացը պայմանավորող կովարիանտ գործոնները: Անվանական ցուցանիշները ներկայացված են հավելվածում (տես 2-րդ գլխի հավելված գծապատկեր 15), իսկ իրական ցուցանիշները՝ գծապատկեր 2.2.6-ում: Աղյուսակ 2.2.4-ից երևում է, որ ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ կենսաթոշակից

¹⁶⁶ Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025թթ. Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, Երևան, 2014, էջ 22:

¹⁶⁷ Նույն տեղում:

ստացվող եկամուտները կայուն աճի միտում են դրսևորել, սակայն 2008թ.-ին արձանագրվել է կտրուկ աճ: Նշյալ աճը պայմանավորված է 2008թ.-ին ՀՀ պետական բյուջեով նախատեսված կենսաթոշակների 60% բարձրացմամբ:¹⁶⁸

Աղյուսակ 2.2.4

Կենսաթոշակից և ընտանեկան նպաստից ստացված եկամուտների տեսակարար կշիռը ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների ընդհանուր եկամտի մեջ¹⁶⁹

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Կենսաթոշակ(աղքատ)	37% (53%)	35% (50%)	36% (52%)	45% (57%)	47% (56%)	42% (55%)	44% (56%)	48% (58%)	46% (60%)	46% (61%)	47% (60%)
Կենսաթոշակ (ծայրահեղ)	40% (55%)	44% (57%)	35% (50%)	54% (59%)	53% (60%)	56% (59%)	54% (62%)	54% (65%)	49% (60%)	50% (65%)	52% (51%)
Ընտանեկան նպաստ (աղքատ)	33% (20%)	33% (25%)	30% (25%)	30% (23%)	33% (18%)	35% (17%)	33% (14%)	33% (19%)	33% (17%)	30% (20%)	32% (20%)
Ընտանեկան նպաստ (ծայրահեղ)	33% (23%)	46% (29%)	35% (37%)	35% (30%)	35% (26%)	45% (26%)	45% (19%)	37% (35%)	47% (31%)	41% (33%)	44% (37%)

Հավելենք, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների կենսաթոշակը միջինում կազմել է 24565 ՀՀ դրամ, իսկ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կենսաթոշակը՝ 22542 ՀՀ դրամ: Նմանապես, 2011թ.-ին արձանագրված ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ ընտանեկան նպաստից ստացված եկամուտների անկումը պայմանավորված է ՀՀ պետական բյուջեով նախատեսված սոցիալական ապահովության նպաստների անկմամբ:¹⁷⁰ Հավելենք, որ 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընտանեկան նպաստի՝ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի կտրվածքով միջինացված մեծությունը կազմել է համապատասխանաբար 16417 և 16991 ՀՀ դրամ:

¹⁶⁸ ՀՀ Կառավարություն, ՀՀ վարչապետ Սերժ Սարգսյանի ելույթը 2008 թվականի պետական բյուջեի նախագծի ներկայացման կապակցությամբ, 13 Նոյեմբեր, 2007, Երևան ՀՀ, Մանրամասների համար տես <http://www.gov.am/am/news/item/4537/>

¹⁶⁹ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Փակագծերում նշված է թե ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների քանի %-ն է եկամուտ ստանում եկամտի համապատասխան աղբյուրից:

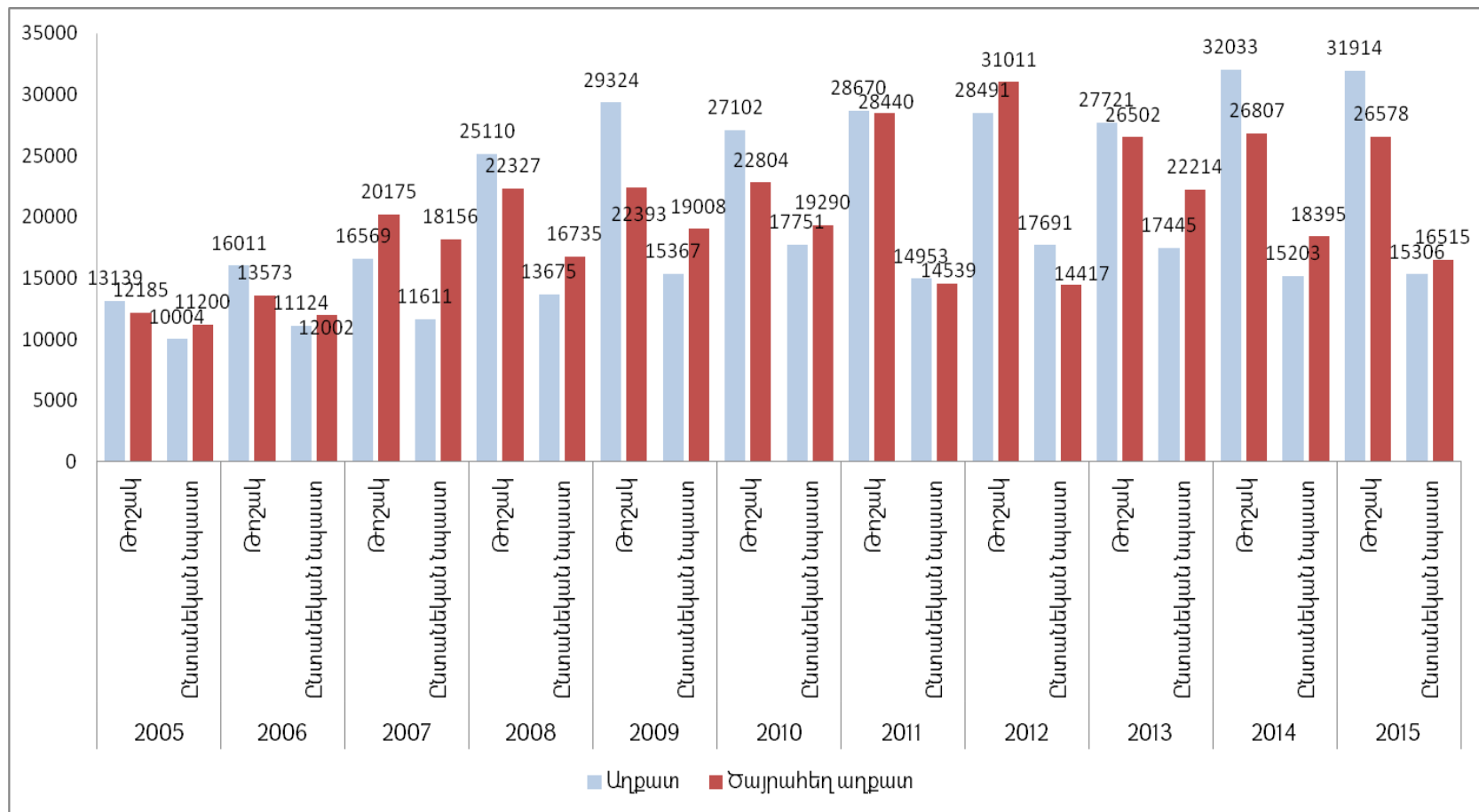
¹⁷⁰ ՀՀ օրենքը 2010թ.-ի պետական բյուջեի մասին ՀՀՊՏ 2009.12.28/67(733) Հոդ.1497 և ՀՀ օրենքը 2011թ.-ի պետական բյուջեի մասին ՀՀՊՏ 2010.12.22/65(799) Հոդ.1522

Ինչպես երևում է աղյուսակ 2.2.4-ից 2005-2015թթ. ժամանակահատվածում ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների միջինում 56% և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 59%-ն է ունեցել կենսաթոշակի տեսքով եկամուտ: Սակայն հատկանշական է, որ նույնիսկ 2008թ.-ին կենսաթոշակների էական բարձրացմամբ չի հաջողել կանխարգելել ՀՀ-ում աղքատությունը բնութագրող ցուցանիշների վատթարացումը (տես գծապատկեր 2.1.1): Հավելենք, որ 2005-2015թթ.-ներին կենսաթոշակը միջինում կազմել է ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի՝ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի կտրվածքով միջինացված ցուցանիշի համապատասխանաբար 40%-ը և 50%-ը:

Աղյուսակ 2.2.4-ից նաև պարզ է դառնում, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միայն 30%-ն է ունեցել եկամուտ ընտանեկան նպաստից, իսկ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով նշյալ ցուցանիշը կազմել է 20%: Նշենք, որ ընտանեկան նպաստի հաշվարկման մեջ չեն մտնում «Պետական նպաստների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված այլ նպաստներից ստացվող եկամուտները, իսկ ընտանեկան նպաստ ստանալու համար պարտադիր պայման է տնային տնտեսությունում 18 տարին չլրացած անչափահասի առկայությունը:¹⁷¹ Հավելենք, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ընտանեկան նպաստից ստացվող եկամուտը միջինում կազմել է եկամտի նշյալ աղբյուրը ունեցող ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի համապատասխանաբար 32%-ը և 40%-ը:

Դիտարկենք ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից, տրանսֆերտներից և պարտքից գոյացած եկամտի շարժընթացը 2005-2015թթ.-ներին: Անվանական ցուցանիշները ներկայացված են հավելվածում (տես 2րդ գլխի հավելված գծապատկեր 16), իսկ իրական ցուցանիշները՝ գծապատկեր 2.2.7-ում:

¹⁷¹ «Պետական նպաստների մասին» ՀՀ օրենքը, ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.16, հոդված 13:

Գծապատկեր 2.2.6. 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ աղբատ և ծայրահեղ աղբատ տնտեսությունների կենսաթոշակի և ընդհանուր նպաստի շարժընթացը՝ արտահայտած իրական արժեքով¹⁷²

¹⁷² ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով ամփոփվածների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

2005-2015թթ.-ներին ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների միայն 4%-ն է ՀՀ-ում ապրող ազգականներից ստացված ֆինանսական օժանդակություն ստացել: Տարբեր տարիների եղել են մի քանի ծայրագույն արժեքներ: Ուստի կարող ենք նշել, որ եկամտի նշյալ աղբյուրի շարժընթացը գլխավորապես պայմանավորված է եղել ընտրանքի մեծությամբ: Հավելենք, որ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ները 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից միջինում ստացել են 16976 ՀՀ դրամ, որը կազմել է վերջիններիս ընդհանուր եկամտի 34%-ը, իսկ ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ները՝ 12023 ՀՀ դրամ, որը կազմել է վերջիններիս ընդհանուր եկամտի 33%-ը (տես աղյուսակ 2.2.5):

Դիտարկենք ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների՝ տրանսֆերտների շարժընթացը 2005-2015թթ.-ներին: Ինչպես երևում է 2.2.7 գծապատկերից ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների տրանսֆերտները կտրուկ նվազել են 2015թ.-ին: Միաժամանակ, ՀՀ ԿԲ 2015թ.-ի տեղեկագրից տեղեկանում ենք, որ 2015թ.-ին կտրուկ նվազել են ՀՀ տ/տ.-ների անձնական տրանսֆերտները (ռեզիդենտ և ոչ ռեզիդենտ տ/տ.-ների միջև):¹⁷³ Այն կարող է բացատրվել ՌԴ-ի նկատմամբ սահմանված միջազգային պատժամիջոցներով և դրանով պայմանավորված ՌԴ ընդհանուր տնտեսական վիճակի վատթարացմամբ: Առհասարակ, տրանսֆերտների շարժընթացը աճանցվում է հիմնականում ՌԴ և ԱՄՆ տնտեսությունների ընդհանուր կոնյուկտուրայից, որի ուսումնասիրությունը դուրս է սույն ատենախոսության շրջանակներից: Միայն հավելենք, որ 2005-2015թթ.-ներին տրանսֆերտներից ստացված միջին եկամտի՝ նշյալ ժամանակահատվածի կտրվածքով հաշվարկված միջինացված ցուցանիշը, ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով կազմել է համապատասխանաբար 43160 և 41404 ՀՀ դրամ: Միաժամանակ, ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում տրանսֆերտների տեսքով եկամուտ է ունեցել ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների 11%-ը և ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 6%-ը: Ընդ որում, տրանսֆերտները կազմել են ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի 50%-ը և ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի 53%-ը (տես աղյուսակ 2.2.5):

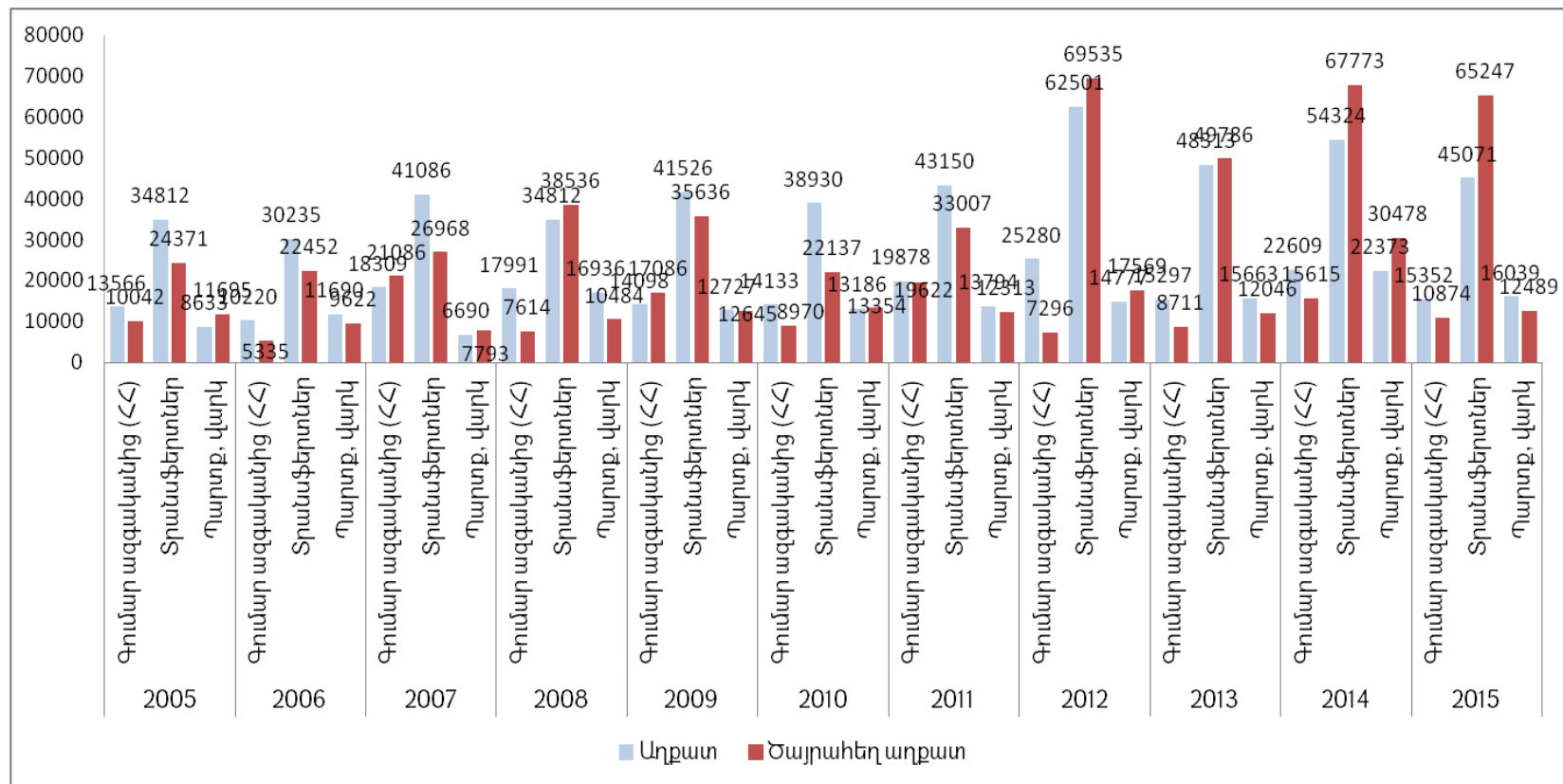
¹⁷³ ՀՀ ԿԲ 2015թ.-ի Վիճակագրական տեղեկագիր Երևան, 2015, էջ 16, https://www.cba.am/AM/ppperiodicals/vich_tex_16.pdf

ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացված եկամտի, տրանսֆերտների և պարտքի տեսակարար կշիռը ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների ընդհանուր եկամտի մեջ¹⁷⁴

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ՀՀ-ում ապրող ազգականներից ստացված ֆինանսական օժանդակություն (աղքատ)	33% (6%)	29% (4%)	36% (4%)	34% (5%)	31% (4%)	32% (4%)	37% (3%)	37% (3%)	35% (3%)	35% (4%)	30% (3%)
ՀՀ-ում ապրող ազգականներից ստացված ֆինանսական օժանդակություն (ծայրահեղ)	38% (9%)	21% (4%)	43% (3%)	25% (5%)	40% (5%)	22% (5%)	46% (4%)	38% (3%)	27% (3%)	22% (5%)	42% (4%)
Տրանսֆերտներ (աղքատ)	48% (8%)	42% (7%)	52% (11%)	49% (13%)	51% (10%)	49% (12%)	53% (11%)	56% (14%)	51% (12%)	54% (14%)	46% (12%)
Տրանսֆերտներ (ծայրահեղ)	44% (2%)	45% (4%)	43% (12%)	69% (11%)	51% (7%)	50% (7%)	53% (4%)	56% (6%)	47% (4%)	68% (5%)	60% (4%)
Պարտք (աղքատ)	25% (18%)	24% (19%)	16% (24%)	21% (8%)	24% (17%)	24% (19%)	26% (12%)	27% (9%)	34% (9%)	33% (8%)	31% (8%)
Պարտք (ծայրահեղ)	34% (28%)	34% (25%)	18% (31%)	22% (7%)	33% (27%)	29% (28%)	37% (13%)	39% (16%)	38% (17%)	42% (23%)	33% (11%)

Աղյուսակ 2.2.5-ից նաև պարզ է դառնում, որ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում էականորեն ավելացել է ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների՝ ներգրավված ընթացիկ պարտքի իրական մեծությունը: Այսպես, եթե 2005թ.-ին ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով նշյալ ցուցանիշը համապատասխանաբար կազմել է 8633 և 11695 ՀՀ դրամ, ապա 2015թ.-ին՝ 16039 և 12489 ՀՀ դրամ: Նշենք, որ 2005-2015թթ.-ներին միջինում ընթացիկ պարտք է ունեցել ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների 14%-ը և ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների 20%-ը: Սակայն բավականին բարձր է եղել ընթացիկ պարտքի մասնաբաժինը պարտք ունեցող ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ:

¹⁷⁴ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Փակագծերում նշված է թե ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների քանի %-ն է եկամուտ ստանում եկամտի համապատասխան աղբյուրից:

Գծապատկեր 2.2.7. 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից, տրանսֆերտներից և պարտքից գոյացած եկամտի շարժընթացը՝ արտահայտված անվանական արժեքով¹⁷⁵

¹⁷⁵ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Նշում՝ 2005=100:

ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով 2005-2015թթ.-ներին նշյալ ցուցանիշը միջինում կազմել է 26%, իսկ ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տ/տ.-ների կտրվածքով՝ 33%: Հիշեցնենք, որ բոլոր հաշվարկները խարսխված են իրական արժեքների վրա:

2005-2015թթ.-ներին եկամտի առանձին աղբյուրներ տեսակարար կշիռների վերաբերյալ առավել համապարփակ պատկեր ստանալու նպատակով ներկայացնենք Երևան քաղաքում, ՀՀ այլ քաղաքներում և ՀՀ գյուղերում ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ եկամտի առանձին աղբյուրների տեսակարար կշիռների՝ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի կտրվածքով հաշվարկված միջինացված ցուցանիշները:

Աղյուսակ 2.2.6

Աղքատ տնային տնտեսությունների՝ եկամտի կոնկրետ աղբյուրի տեսակարար կշիռը միջինացված 2005-2015թթ.-ներին¹⁷⁶

	Աշխատավարձից	Ինքնագաղթից աժութային	Կենսաթոշակից	Ընտանեկան նպաստից	Գյուղ. վաճառքից	ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից	Տրանսֆերտներից	Պարտքից
Երևան	76% (63%)	58% (8%)	43% (61%)	33% (12%)	- -	33% (8%)	49% (9%)	28% (9%)
ՀՀ այլ քաղաքներ	72% (55%)	61% (11%)	45% (54%)	34% (21%)	21% (6%)	36% (4%)	52% (13%)	27% (14%)
ՀՀ գյուղեր	57% (33%)	43% (6%)	40% (56%)	30% (22%)	29% (51%)	28% (2%)	48% (10%)	24% (15%)
ՀՀ	69% (48%)	55% (8%)	43% (56%)	32% (20%)	28% (21%)	34% (4%)	50% (11%)	26% (14%)

Ինչպես երևում է 2.2.6 աղյուսակից 2005-2015թթ.-ներին Երևանում և ՀՀ այլ քաղաքներում աշխատավարձը և կենսաթոշակը եղել են աղքատ տ/տ.-ների եկամտի հիմնական աղբյուրները, մինչդեռ ՀՀ գյուղերում եկամտի հիմնական աղբյուրներն են եղել գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտը և կենսաթոշակը: Նշենք նաև, որ ի տարբերություն մայրաքաղաքի և ՀՀ այլ քաղաքների, որտեղ հարցված աղքատ տ/տ.-ների համապատասխանաբար 2/3-ը և 1/2-ը ունեցել են աշխատավարձի տեսքով եկամուտ, ՀՀ գյուղաբնակ աղքատների միայն 33%-ն է

¹⁷⁶ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271>
Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: Փակագծերում նշված է թե միջինում ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների քանի %-ն է եկամուտ ստանում եկամտի համապատասխան աղբյուրից:

ունեցել եկամուտ աշխատավարձից: Իսկ եթե դիտարկենք ամբողջ հանրապետության կտրվածքով, ապա եկամտի առավել տարածված աղբյուրներն են աշխատավարձը, կենսաթոշակը, ընտանեկան նպաստները և պարտքը: Տեսակարար կշիռների առումով էլ պատկերը գրեթե նույնն է, այն տարբերությամբ, որ միջինում բավականին մեծ է ինքնազբաղվածությունից և տրանսֆերտներից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի մեջ: Հատկանշական է, որ ՀՀ գյուղերում ինքնազբաղվածությունից և կենսաթոշակից ստացված եկամտի, ինչպես նաև տրանսֆերտներից և ՀՀ-ում ապրող ազգականներից ստացված ֆինանսական օժանդակության տեսակարար կշիռը ավելի մեծ է, քան գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը: Ուստի կարելի է ենթադրել, որ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ները չունեն գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու մոտիվացիա և/կամ հնարավորություններ: Հիշեցնենք, որ բոլոր հաշվարկները միջինացված են, ուստի օրինաչափ է, որ օրինակ գյուղաբնակ աղքատ տ/տ.-ների՝ միայն աշխատավարձից, կենսաթոշակից և ինքնազբաղվածությունից ստացված եկամուտների հանրագումարը 2005-2015թթ.-ներին կազմել է ընդհանուր եկամտի 140%-ը: Մասնավորապես, նախ հաշվարկվել է կոնկրետ տարվա կտրվածքով ընտրանքի միջինը, այնուհետև՝ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի համար միջինացված ցուցանիշը: Հարկավ, այն օրինաչափությունները, որոնք առկա են ընտրանքի կտրվածքով չեն կարող գործել միավոր տ/տ.-ի կտրվածքով: Առանձնահատուկ կերպով հարկ ենք համարում ընդգծել, որ սույն ատենախոսության շրջանակներում եկամտի առանձին աղբյուրի տեսակարար կշիռը հաշվարկվել է միայն այն տ/տ.-ների կտրվածքով, որոնք ունեցել են եկամտի կոնկրետ աղբյուրը:

Այժմ դիտարկենք եկամտի յուրաքանչյուր աղբյուրի կապը միջին սպառողական ծախսերի հետ (յուրաքանչյուր տարվա կտրվածքով ստացված գնահատման արդյունքները զետեղված են հավելվածում, տես 2-րդ գլխի հավելված, աղյուսակ 11-21):

Աղյուսակ 2.2.7-ից երևում է, որ միջին սպառողական ծախսերի կապը համեմատաբար առավել ուժեղ է ընտանեկան նպաստից ստացվող եկամուտների հետ: Մասնավորապես, նշյալ փոփոխականների միջև արձանագրվել է դրական չափավոր կոռելյացիոն կապ:

Միջին սպառողական ծախսերի կապը եկամտի առանձին աղբյուրների հետ¹⁷⁷

Անկախ փոփոխական	Աշխատավարձ	Ինքնազբաղվածությունից եկամուտ	Կենսաթոշակ	Ընտանեկան նպաստ	Գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտ	ՀՀ-ում ապրող ազգականներից ստացված ֆինանսական օժանդակություն	Տրանսֆերտներ	Պատժ
2005	0.204*	0.246*	0.061	0.425*	0.108	0.382*	0.101	0.180*
2006	0.350*	0.333*	0.036	0.424*	0.072	0.207	0.265*	0.318*
2007	0.188*	0.193*	0.122*	0.449*	0.240*	0.404*	0.113	0.114*
2008	0.362*	0.208	0.523*	0.523*	0.279*	0.278*	0.123	0
2009	0.309*	0.265*	0.156*	0.409*	0.156*	0.315*	0.144*	0.184*
2010	0.340*	0.209*	0.089*	0.476*	0.120*	0.08	0.03	0.165*
2011	0.051	0.066	0.033	0.043	0.169*	0.245	0.220*	0.125*
2012	0.233*	0.098	0.034	0.377*	0.079	0.176	0.012	0.232*
2013	0.268*	0.569*	0.032	0.453*	0.211*	0.156	0.238*	0.102
2014	0.318*	0.414*	0.098	0.132	0.025	0.175	0.270*	0.081
2015	0.271*	0.211*	0.058*	0.349*	0.092	0.230	0.036	0.205*
Միջին	0.3	0.31	0.21	0.43	0.20	0.34	0.23	0.19

Թույլ կոռելյացիոն կապ է արձանագրվել միջին սպառողական ծախսերի մեծության և աշխատավարձի, ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի և ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացված եկամտի միջև: Եկամտի մնացյալ աղբյուրների հետ միջին սպառողական ծախսերի կապը եղել է շատ թույլ: Նկատենք, որ եկամտի բոլոր աղբյուրները և միջին սպառողական ծախսերի միջև կապը եղել է դրական, այսինքն՝ կախյալ փոփոխականը՝ միջին սպառողական ծախսերը, և անկախ փոփոխականները՝ եկամտի առանձին աղբյուրները, ունեցել են միևնույն վեկտորական ուղղվածությունը: Հավելենք, որ կոռելյացիայի միջին գործակիցը հաշվարկվել է միայն վիճակագրորեն նշանակալի գործակիցների հիման վրա:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ տ/տ.-ների եկամտի հիմնական աղբյուրը եղել են աշխատավարձը և կենսաթոշակը: Այսպես, 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ-ում կենսաթոշակից եկամուտ է ունեցել աղքատ տ/տ.-ների միջինում 56%-ը և իսկ աշխատավարձ՝ 48%-ը: Սակայն միևնույն ժամանակ նկատվել է ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների՝ ընթացիկ պարտքի աճ,

¹⁷⁷ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով միկրոտվյալների բազան է: <http://www.armstat.am/en/?nid=271> Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից: *-ով տարբերակված են վիճակագրորեն նշանակալի գործակիցները:

որը ուղեկցվել է ընթացիկ պարտք ունեցող տ/տ.-ների քանակի ավելացմամբ: Վերլուծությունից նաև պարզ դարձավ, որ օրենսդրական դաշտի բարելավումը և ՓՄՁ-ներին տրվող օժանդակությունը նպաստել են ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացող եկամտի աճին: Միաժամանակ մտահոգիչ է նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ աղքատ տ/տ.-ների եկամուտների մեջ աշխատավարձի տեսակարար կշիռը դրսևորել է նվազման, իսկ կենսաթոշակների և ընտանեկան նպաստների կշիռը՝ աճման միտում: Այդ իսկ պատճառով, հաշվի առնելով բյուջետային միջոցների սահմանափակումները գտնում ենք, որ եկամտի հիմնական աղբյուրի՝ աշխատավարձի բարձրացումը վարչարարական եղանակներով (օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի բարձրացում) կարող է առաջացնել մակրոտնտեսական անհավասարակշռություն: Ուստի անհրաժեշտ է իրականացնել նոր զբաղվածության ակտիվ քաղաքականություն, որը կնպաստի ոչ միայն ՀՀ-ում աղքատության մակարդակի կրճատմանը, այլև տնտեսական աճին: Այսպիսով, գերակա աղքատամետ քաղաքականություն կարելի է դիտարկել զբաղվածության ակտիվ քաղաքականությունը: Այն պետք է ուղղված լինի ինչպես զբաղվածության և աշխատավարձերի, այնպես էլ ինքնազբաղվածությունից ստացվող եկամտի աճին և ձեռնարկատիրական գործունեության խթանմանը: Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով ընտանեկան նպաստների և միջին սպառման միջև առկա համեմատաբար առավել զգայուն կապը, անհրաժեշտ է մշակել ՀՀ-ում սոցիալական աջակցության ինստիտուտի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված մոտեցումներ՝ էլ ավելի կատարելագործելով ներկայիս համակարգը: Մտահոգիչ է, որ ՀՀ գյուղաբնակ տ/տ.-ների ընդհանուր եկամտի լոկ 14%-ն է (միջինում) գոյացել գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից: Ուստի, գտնում ենք, որ պետք է իրականացնել այնպիսի քաղաքականություն, որը կխթանի ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տնային տնտեսությունների՝ գյուղատնտեսական գործունեությունը:

ԳԼՈՒԽ 3.

ԱՂՔԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԿՐՃԱՏՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

3.1. Աղքատության կրճատմանն ուղղված սոցիալական քաղաքականության ուղիները

Աղքատության մակարդակի կրճատմանն ուղղված սոցիալական քաղաքականության գործիքակազմի ընտրության գործում կարևոր դեր է խաղում աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման ընդհանուր մակարդակի (ամբողջական սպառման) և վերջինիս առանձին բաղադրիչների վրա ամբողջական եկամտի, ինչպես նաև վերջինիս յուրաքանչյուր աղքատի վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցության գնահատումը: Այդպիսի գնահատումները հատկապես կարևորվում են նրանով, որ վերջիններիս հիման վրա կառավարությունը կարող է ընտրել համապատասխան միջոցառումների և գործիքների համակցությունը, ինչպես նաև հաշվարկել բյուջեի վրա այդպիսի միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ ծախսերի մեծությունը: Բոլոր գնահատումները իրականացվել են փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով 2014թ.-ի ՀՀ ԱՎԾ-ի տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազայի (ըստ տնային տնտեսությունների) տվյալների հիման վրա:¹⁷⁸ Անդրադառնանք այդ գնահատումներին:

Ռեգրեսիոն հավասարումների գնահատման համար հիմք են հանդիսացել հետևյալ մոդելները՝

Աղքատ տնային տնտեսությունների ընդհանուր սպառողական ծախսերը = f (տնային տնտեսությունների գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտներ, ընտանեկան նպաստից ստացվող եկամուտներ, կենսաթոշակից ստացվող եկամուտներ, ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացվող ֆինանսական օժանդակություն, տրանսֆերտներ, աշխատավարձից ստացվող եկամուտներ, ինքնազբաղ-

¹⁷⁸ ՀՀ ԱՎԾ-ի տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազայի (ըստ տնային տնտեսությունների) տվյալների հիման վրա, <http://www.armstat.am/am/?nid=271>

վածությունից ստացվող եկամուտներ, պարտքից (այդ թվում վարկերից և այլ փոխառություններից) ստացվող եկամուտներ) (3.1.1)

Աղքատ տնային տնտեսությունների պարենային ապրանքների վրա կատարվող ծախսերը = f (տնային տնտեսությունների գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտներ, ընդանեկան նպաստից ստացվող եկամուտներ, կենսաթոշակից ստացվող եկամուտներ, ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացվող ֆինանսական օժանդակություն, դրամական փոխանցումներ արտերկրից (տրանսֆերտներ), աշխատավարձից ստացվող եկամուտներ, ինքնազբաղվածությունից ստացվող եկամուտներ, պարտքից (այդ թվում վարկերից և այլ փոխառություններից) ստացվող եկամուտներ) (3.1.2)

Աղքատ տնային տնտեսությունների ոչ պարենային ապրանքների վրա կատարվող ծախսերը = f (տնային տնտեսությունների գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտներ, ընդանեկան նպաստից ստացվող եկամուտներ, կենսաթոշակից ստացվող եկամուտներ, ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացվող ֆինանսական օժանդակություն, տրանսֆերտներ, աշխատավարձից ստացվող եկամուտներ, ինքնազբաղվածությունից ստացվող եկամուտներ, պարտքից (այդ թվում վարկերից և այլ փոխառություններից) ստացվող եկամուտներ) (3.1.3)

Աղքատ տնային տնտեսությունների երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների ձեռքբերմանն ուղղված ծախսեր = f (տնային տնտեսությունների գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտներ, ընդանեկան նպաստից ստացվող եկամուտներ, կենսաթոշակից ստացվող եկամուտներ, ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացվող ֆինանսական օժանդակություն, տրանսֆերտներ, աշխատավարձից ստացվող եկամուտներ, ինքնազբաղվածությունից ստացվող եկամուտներ, պարտքից (այդ թվում վարկերից և այլ փոխառություններից) ստացվող եկամուտներ) (3.1.4)

Աղքատ տնային տնտեսությունների ընդհանուր սպառողական ծախսերը = f (աղքատ տնային տնտեսությունների բոլոր աղբյուրներից ստացվող եկամուտների հանրագումար) (3.1.5)

Աղքատ տնային տնտեսությունների ոչ պարենային ապրանքների վրա կատարվող ծախսերը = f (աղքատ տնային տնտեսությունների բոլոր աղբյուրներից ստացվող եկա-

մուտքների հանրագումար)

(3.1.6)

Աղքատ տնային տնտեսությունների պարենային ապրանքների վրա կատարվող ծախսերը = f (աղքատ տնային տնտեսությունների բոլոր աղբյուրներից ստացվող եկամուտների հանրագումար)

(3.1.7)

Աղքատ տնային տնտեսությունների երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների ձեռքբերմանն ուղղված ծախսեր = f (աղքատ տնային տնտեսությունների բոլոր աղբյուրներից ստացվող եկամուտների հանրագումար)

(3.1.8)

Աղքատ տնային տնտեսությունների ոչ պարենային ապրանքների վրա կատարվող ծախսերը = f (աղքատ տնային տնտեսությունների ընդհանուր սպառողական ծախսերը)

(3.1.9)

Աղքատ տնային տնտեսությունների պարենային ապրանքների վրա կատարվող ծախսերը = f (աղքատ տնային տնտեսությունների ընդհանուր սպառողական ծախսերը)

(3.1.10)

Աղքատ տնային տնտեսությունները եկամտի տարբեր աղբյուրներից են ֆինանսական միջոցներ ստացել, ուստի եկամտի յուրաքանչյուր աղբյուրի կտրվածքով աղքատ տնային տնտեսությունների դիտարկումների քանակը եղել է տարբեր: Հետևաբար, եկամտի բոլոր աղբյուրները մեկ ռեգրեսիոն հավասարման մեջ ներառելը աննպատակահարմար կլիներ: Այդ իսկ պատճառով, բազմագործոն ռեգրեսիոն հավասարումների փոխարեն գնահատվել են մի շարք զույգային ռեգրեսիոն հավասարումներ՝ ամբողջական սպառման և վերջինիս բաղադրիչների վրա եկամտի աղբյուրներից յուրաքանչյուրի ունեցած վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցությունը գնահատելու նպատակով: Նշենք նաև, որ բազմագործոն ռեգրեսիոն հավասարումների պարագայում հարկ կլիներ զանազանել և վերլուծել տնային տնտեսությունների տիպաբանությունը, օրինակ՝ աշխատավարձից և կենսաթոշակից եկամուտներ ստացող տնային տնտեսությունների խումբ, կամ էլ կենսաթոշակից, աշխատավարձից և գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից եկամուտ ստացող տնային տնտեսությունների խումբ, այսպիսով՝ բացառելով օրինակ, արտասահմանից դրամական փոխանցումներ ստացող այն տնային տնտեսություններին, որոնց համար եկամտի նշյալ աղբյուրը

կարող էր առաջնային լինել: Ի լրումն նշված պատճառների, հարկ ենք համարում ընդգծել, որ եկամտի կոնկրետ աղբյուրի կարևորության փոփոխությունը չի բխել սույն ատենախոսության նպատակներից: Կարևոր փոփոխություն ասելով հասկանում ենք եկամտի կոնկրետ աղբյուրի առաջնահերթության փոփոխությունը (օրինակ, եթե տնային տնտեսությունը նախկինում ամենաշատ եկամուտը ստանում էր ընտանեկան նպաստից, իսկ հետագայում՝ աշխատավարձից, ապա փոխվում է ընտանեկան նպաստի կարևորությունը այդպիսի տնային տնտեսության կտրվածքով): Եվս մեկ անգամ նշենք, որ սույն ատենախոսության շրջանակում մեր հիմնական նպատակներից մեկն է եղել բացահայտել աղքատ տնային տնտեսությունների կոնկրետ աղբյուրից ստացվող եկամուտների փոփոխության վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցությունը տնային տնտեսությունների ինչպես սպառման ընդհանուր մակարդակի, այնպես էլ սպառման առանձին բաղադրիչների վրա: Հարկավ, այդպիսի գնահատումները հնարավորություն են տալիս բացահայտել աղքատության կրճատմանն ուղղված սոցիալական քաղաքականության հիմնական մոտեցումները:

Նախքան ռեգրեսիոն հավասարումների գնահատումը նախապես հանվել են բոլոր ծայրահեղ արժեքները (outlier): Ծայրահեղ արժեքները հայտնաբերվել և հեռացվել են Microsoft Excel ծրագրի միջոցով հետևյալ կերպ. յուրաքանչյուր թվային շարքի համար հաշվարկվել է միջինը և միջինից շեղումը (standard deviation), այնուհետև շարքի նորմալ բաշխումը (նորմալիզացիա կամ նորմալացում) իրականացվել է «Standartization» ֆունկցիայի միջոցով: Եթե ստացված արդյունքը մեծ է եղել 2.68-ից, ապա արժեքը համարվել է ծայրահեղ և հեռացվել շարքից:¹⁷⁹ Միաժամանակ, փոքրագույն քառակուսիների հիմնական ենթադրությունները պահպանելու, ինչպես նաև փոփոխականների միջև ոչ գծային կապերը չկորցնելու նպատակով (to capture the non-linear realtions) բոլոր արժեքները լոգարիթմվել են: Իսկ ռեգրեսիոն հավասարումները գնահատելուց հետո հետերոսկեդաստիկության խնդրի ի հայտ գալու դեպքում, (որը ստուգվել է «White Heteroskedasticity»-ի թեստի միջոցով) հավասարումը ևս մեկ անգամ է գնահատվել «White» տարբերակի միջոցով

¹⁷⁹ Ծայրահեղ արժեքի հաշվարկման մեր կողմից ընտրված վիճակագրական մեթոդի բացատրությունը տես Utts, Jessica M., and Robert F. Heckard. "Mind on statistics". 5th edition, Cengage Learning, Boston, Massachusetts, 2013, էջ 523:

heterodescatisticity consistenet coeffecient covariance ստանալու նպատակով:

Կախյալ փոփոխականները հետևյալն են՝

LTEXP_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության ընդհանուր սպառողական ծախսերի լոգարիթմական արժեք

LFOOD_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության պարենային ապրանքների վրա կատարվող ծախսերի լոգարիթմական արժեք

LNFOOD_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության ոչ պարենային ապրանքների վրա կատարվող ծախսերի լոգարիթմական արժեք

LDURABLE_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների ձեռքբերմանն ուղղված ծախսերի լոգարիթմական արժեք

Անկախ փոփոխականները հետևյալն են՝

LAGRIP_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտների լոգարիթմական արժեք

LBENEFIT_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության ընտանեկան նպաստից ստացվող եկամուտների լոգարիթմական արժեք

LDEBT_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության պարտքից (այդ թվում վարկերից և այլ փոխառություններից) ստացվող եկամուտների լոգարիթմական արժեք

LPENSION_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության կենսաթոշակից ստացվող եկամուտների լոգարիթմական արժեք

LRELATIVE_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացվող ֆինանսական օժանդակության լոգարիթմական արժեք

LREMIT_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության տրանսֆերտների լոգարիթմական արժեք

LSALARY_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության աշխատավարձից ստացվող եկամուտների լոգարիթմական արժեք

LSEMP_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության ինքնազբաղվածությունից ստացվող եկամուտների լոգարիթմական արժեք

LTINCOME_i = i-րդ աղքատ տնային տնտեսության բոլոր աղբյուրներից ստացվող եկամուտների հանրագումարի լոգարիթմական արժեք

Գնահատվել են հետևյալ 30 հավասարումները (կախված դիտարկումների քանակից և ծայրահեղ՝ արժեքները հեռացնելուց հետո)՝

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LAGRIP_i + \varepsilon_i \quad (3.1.11)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LAGRIP_i + \varepsilon_i \quad (3.1.12)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LAGRIP_i + \varepsilon_i \quad (3.1.13)$$

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LBENEFIT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.14)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LBENEFIT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.15)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LBENEFIT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.16)$$

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LDEBT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.17)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LDEBT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.18)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LDEBT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.19)$$

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LPENSION_i + \varepsilon_i \quad (3.1.20)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LPENSION_i + \varepsilon_i \quad (3.1.21)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LPENSION_i + \varepsilon_i \quad (3.1.22)$$

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LRELATIVE_i + \varepsilon_i \quad (3.1.23)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LRELATIVE_i + \varepsilon_i \quad (3.1.24)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LRELATIVE_i + \varepsilon_i \quad (3.1.25)$$

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LREMIT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.26)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LREMIT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.27)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LREMIT_i + \varepsilon_i \quad (3.1.28)$$

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LSALARY_i + \varepsilon_i \quad (3.1.29)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LSALARY_i + \varepsilon_i \quad (3.1.30)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LSALARY_i + \varepsilon_i \quad (3.1.31)$$

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LSEMP_L_i + \varepsilon_i \quad (3.1.32)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LSEMP_L_i + \varepsilon_i \quad (3.1.33)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LSEMP_L_i + \varepsilon_i \quad (3.1.34)$$

$$LTEXP_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LTINCOME_i + \varepsilon_i \quad (3.1.35)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LTINCOME_i + \varepsilon_i \quad (3.1.36)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LTINCOME_i + \varepsilon_i \quad (3.1.37)$$

$$LDURABLE_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LTINCOME_i + \varepsilon_i \quad (3.1.38)$$

$$LNFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LTEXP_i + \varepsilon_i \quad (3.1.39)$$

$$LFOOD_i = \alpha_0 + \alpha_1 * LTEXP_i + \varepsilon_i \quad (3.1.40)$$

Որտեղ՝

α_0, α_1 –ն՝ մոդելի անհայտ պարամետրերն են:

ε_i ՝ մոդելի պատահական սխալն է:

Բոլոր հավասարումների գնահատման արդյունքները ներկայացված են 3-րդ գլխի հավելվածում (աղյուսակ 1-30):

Հավասարումները գնահատելուց հետո ստացել ենք հետևյալ արդյունքները՝

$$LFOOD_i = 10.02 + 0.087 * LAGRIP_i \quad (3.1.14)$$

$$(21.32)^{***} \quad (1.90)^*$$

Դիտարկումների քանակ՝ 120

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.027438

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.059642

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

*նշանակալի է 10% մակարդակում, ***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LNFOOD_i = 10.15 - 0.007 * LAGRIP_i \quad (3.1.13)$$

$$(17.67)^{***} \quad (-0.123)$$

Դիտարկումների քանակ՝ 138

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.000111

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.902598

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LTEXP_i = 10.43 + 0.092 * LAGRIP_i \quad (3.1.11)$$

$$(23.09)^{***} \quad (2.09)^{**}$$

Դիտարկումների քանակ՝ 136

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.031603

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.038400

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 5% մակարդակում, ***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LTEXP_i = 11.47 - 0.036 * LDEBT_i \quad (3.1.17)$$

(20.17)*** (-0.61)

Դիփարկումների քանակ՝ 82

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.004593

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.545211

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LFOOD_i = 10.75 - 0.02 * LDEBT_i \quad (3.1.18)$$

(17.63)*** (-0.34)

Դիփարկումների քանակ՝ 70

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.001650

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.738445

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LNFOOD_i = 10.69 - 0.073 * LDEBT_i \quad (3.1.19)$$

(11.59)*** (-0.77)

Դիփարկումների քանակ՝ 81

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.007499

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.442070

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LFOOD_i = -0.72 + 1.124 * LBENEFIT_i \quad (3.1.15)$$

(-0.466) (7.45)***

Դիփարկումների քանակ՝ 244

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.316258

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.000000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LNFOOD_i = -0.313 + 1.015 * LBENEFIT_i \quad (3.1.16)$$

(-0.186) (6.159)***

Դիփարկումների քանակ՝ 231

Դետերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.189144

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.000000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LTEXP_i = 0.77 + 1.022 * LBENEFIT_i \quad (3.1.14)$$

(0.58) (7.89)***

Դիփարկումների քանակ՝ 234

Դետերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.352414

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.000000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LFOOD_i = 8.77 + 0.183 * LSALARY_i \quad (3.1.30)$$

(29.4)*** (7.159)***

Դիփարկումների քանակ՝ 556

Դետերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.091548

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.000000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LTEXP_i = 8.86 + 0.224 * LSALARY_i \quad (3.1.29)$$

(27.3)*** (7.97)***

Դիփարկումների քանակ՝ 520

Դետերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.114477

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.000000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LFOOD_i = 9.04 + 0.15 * LPENSION_i \quad (3.1.21)$$

(18.1)*** (3.23)***

Դիփարկումների քանակ՝ 716

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.014701

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.001151

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LNFOOD}_i = 8.56 + 0.134 * \text{LPENSION}_i \quad (3.1.22)$$

(12.15)*** (2.02)**

Դիփարկումների քանակ՝ 694

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.005885

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.043356

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում, **նշանակալի է 5% մակարդակում

$$\text{LTEXP}_i = 9.59 + 0.146 * \text{LPENSION}_i \quad (3.1.20)$$

(19.2)*** (3.12)***

Դիփարկումների քանակ՝ 711

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.013553

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.001875

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LFOOD}_i = 5.57 + 0.439 * \text{LTINCOME}_i \quad (3.1.36)$$

(18.12)*** (16.86)***

Դիփարկումների քանակ՝ 1185

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.306444

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.000000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LNFOOD}_i = 3.58 + 0.557 * \text{LTINCOME}_i \quad (3.1.37)$$

(7.25)*** (13.16)***

Դիփարկումների քանակ՝ 1101

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.221465

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.000000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LDURABLE}_i = 8.36 + 0.083 * \text{LTINCOME}_i \quad (3.1.38)$$

(2.70)*** (0.33)

Դիփարկումների քանակ՝ 80

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.001217

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.758713

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LTEXP}_i = 5.74 + 0.469 * \text{LTINCOME}_i \quad (3.1.35)$$

(16.77)*** (16.1)***

Դիփարկումների քանակ՝ 1152

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.342226

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.0000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LFOOD}_i = 0.12 + 0.95 * \text{LTEXP}_i \quad (3.1.40)$$

(0.77) (65.9)***

Դիփարկումների քանակ՝ 1119

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)՝ 0.795620

Հավանականություն (F-վիճակագիր)՝ 0.0000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LTNOOD}_i = -2.34 + 1.107 * \text{LEXP}_i \quad (3.1.39)$$

(-6.605)*** (35.24)***

Դիփարկումների քանակ՝ 1116

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.594628

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.0000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LFOOD_i = 8.7 + 0.176 * LREMIT_i \quad (3.1.27)$$

(16.6)*** (3.65)***

Դիփարկումների քանակ՝ 157

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.079008

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.000362

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LNONFOOD_i = 8.37 + 0.142 * LREMIT_i \quad (3.1.28)$$

(10.9)*** (2.01)**

Դիփարկումների քանակ՝ 155

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.025781

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.045954

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում, **նշանակալի է 5% մակարդակում

$$LTEXP = 8.85 + 0.206 * LREMIT_i \quad (3.1.26)$$

(17.57)*** (4.6)***

Դիփարկումների քանակ՝ 169

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.132102

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.000001

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LFOOD_i = 10.6 - 0.04 * LRELATIVE_i \quad (3.1.24)$$

(11.64)*** (-0.44)

Դիփարկումների քանակ՝ 41

Դեփերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.004989

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.660796

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LTEXP_i = 10.46 + 0.04 * LRELATIVE_i \quad (3.1.23)$$

(8.43)*** (-0.31)

Դիփարկումների քանակ՝ 28

Դետերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.003684

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.758998

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LTEXP_i = 8.59 + 0.24 * LSEMP_L_i \quad (3.1.32)$$

(11.37)*** (3.78)***

Դիփարկումների քանակ՝ 115

Դետերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.125083

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.000106

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LFOOD_i = 8.46 + 0.215 * LSEMP_L_i \quad (3.1.33)$$

(10.07)*** (2.92)***

Դիփարկումների քանակ՝ 115

Դետերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.088566

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.001238

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$LNFOOD_i = 7.08 + 0.284 * LSALARY_i \quad (3.1.31)$$

(15.35)*** (7.12)***

Դիփարկումների քանակ՝ 506

Դետերմինացիայի գործակից (R-քառակուսի)' 0.095273

Հավանականություն (F-վիճակագիր)' 0.000000

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LNFOOD}_i = 8.9 + 0.09 * \text{LRELATIVE}_i \quad (3.1.25)$$

(6.4)*** (0.68)

Դիփարկումների քանակ՝ 47

Դեփերմինացիայի գործակից (R -քառակուսի)՝ 0.010306

Հավանականություն (F -վիճակագիր)՝ 0.497143

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

$$\text{LNFOOD}_i = 7.06 + 0.291 * \text{LSEMP}_i$$

(6.11)*** (2.86)***

Դիփարկումների քանակ՝ 113

Դեփերմինացիայի գործակից (R -քառակուսի)՝ 0.099032

Հավանականություն (F -վիճակագիր)՝ 0.000687

Նշում՝ փակագծերում t վիճակագրի արժեքներն են

***նշանակալի է 1% մակարդակում

Միաժամանակ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ ԱՎԾ-ն 2015թ.-ի տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազան¹⁸⁰ իր կայքում տեղադրել էր 2016թ. դեկտեմբերի 27-ին,¹⁸¹ ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ աղքատ տնային տնտեսությունների հիմնական ցուցանիշները 2015թ.-ին 2014թ.-ի համեմատ էականորեն չեն փոխվել (2-րդ գլխում ներկայացված վերլուծությունը վկայում է, եկամտի տվյալ աղբյուրն ունեցող տնային տնտեսությունների մասնաբաժինը ընդհանուր հարցվածների մեջ 2015թ.-ին 2014թ.-ի համեմատ էական փոփոխություններ չի արձանագրվել: Բացի այդ, որ ինչպես երևում է 2.1.7 և 2.2.7 աղյուսակներից 2015թ.-ին 2014թ.-ի

¹⁸⁰ ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանազերծված միկրոտվյալների բազա (ըստ տնային տնտեսությունների)
<http://www.armstat.am/am/?nid=271>

¹⁸¹ ՀՀ ԱՎԾ տեղեկանք 4-8-346, տրված 27 փետրվարի 2017 (տես 3-րդ գլխի հավելվածի վերջում):

Գնահատման արդյունքները և 2014թ.-ին աղքատ տնային տնտեսությունների եկամտի աղբյուրների նկարագիրը¹⁸²

Եկամտի աղբյուր	Մեկ տ/տ.-ի միջին եամամտի չափ (<< դր.)	Աղքատ տ/տ.-ների քանակը ընտրանքում (տվյալ եկամուտ ունեցող)	Եկամտի աղբյուրի միջին մասնաբաժինը ընդհանուրի մեջ (տվյալ եկամուտ ունեցող)	Եկամտի գումարի 10% փոփոխության միջինում ակնկալվող չափը (%)				Եկամտի գումարի 10% փոփոխության չափի ազդեցություն միջին մակարդակների վրա՝ ակնկալվող չափը (<< դրամ)			
				Պարենային ապրանքների սպառման վրա	Ոչ պարենային ապրանքների և ծառայությունների վրա	Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների վրա	Սպառման մակարդակի վրա	Պարենային ապրանքների սպառման վրա (53001)	Ոչ պարենային ապրանքների և ծառայությունների սպառման վրա (31384)	Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառման վրա (2246)	Սպառման մակարդակի վրա (86953)
Աշխատավարձ	130101	591	67.5%	1.83	2.84	-	2.24	970	893	-	1950
Ինքնագրավածություն	106302	129	57.1%	2.15	2.91	-	2.50	1138	913	-	2172
Կենսաթոշակ	47386	749	46.4%	1.50	1.34	-	1.46	795	421	-	1268
Ընտանեկան նպաստ	26311	250	30.5%	11.24	10.15	-	10.22	5955	3186	-	8888
Գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառք	56123	153	34.1%	ոչ նշանակալի	ոչ նշանակալի	-	0.92	ոչ նշանակալի	ոչ նշանակալի	-	800
Ֆինանսական օժանդակություն <<-ում ապրող ազգականներից	35644	48	35.4%	ոչ նշանակալի	ոչ նշանակալի	-	ոչ նշանակալի	ոչ նշանակալի	ոչ նշանակալի	-	ոչ նշանակալի
Դրամական փոխանցումներ արտերկրից(տրանսֆերտներ)	85641	174	53.6%	1.76	1.42	-	2.06	932	444	-	1787
Պարտք և/կամ վարկ	35271	100	33.0%	ոչ նշանակալի	ոչ նշանակալի	-	ոչ նշանակալի	ոչ նշանակալի	ոչ նշանակալի	-	ոչ նշանակալի
Ընդամենը	144102	1229	100.0%	4.40	5.57	0.83	4.69	2330	1747	19	4078

¹⁸² 2014թ. << ԱՎԾ-ի տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագրքով միկրոտվյալների բազայի (ըստ տնային տնտեսությունների) տվյալների հիման վրա, <http://www.armstat.am/en/?nid=271>, հավելված 1 աղյուսակ 1-30: Հեղինակի սեփական հաշվարկ

Գնահատման արդյունքները և 2015թ.-ին աղքատ տնային տնտեսությունների եկամտի աղբյուրների նկարագիրը¹⁸³

Եկամտի աղբյուր	Մեկ տ/տ.-ի միջին եկամտի չափ (<< դր.)	Աղքատ տ/տ.-ների քանակը ընտրանքում (տվյալ եկամուտ ունեցող)	Եկամտի աղբյուրի միջին մաս-նաբաժինը ընդհանուրի մեջ (տվյալ եկամուտ ունեցող)	Եկամտի գումարի 10% փոփոխության միջինում ակնկալվող չափը (%)				Եկամտի գումարի 10% փոփոխության չափի ազդեցություն միջին մակարդակների վրա՝ ակնկալվող չափը (<< դրամ)			
				Պարենային ապրանք-ների սպառման վրա	Ոչ պարենային ապրանքների և ծառայությունների վրա	Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների վրա	Սպառման մակարդակի վրա	Պարենային ապրանք-ների սպառման վրա (53089)	Ոչ պարենային ապրանքների և ծառայությունների սպառման վրա (32123)	Երկարաժամկետ օգտագործման ապրանքների սպառման վրա (2689)	Սպառման մակարդակի վրա (88214)
Աշխատավարձ	133304	571	69.3%	1.83	2.84	-	2.24	971.5	912.3	-	1976.0
Ինքնագբաղ-վածություն	101801	107	54.8%	2.15	2.91	-	2.5	1141.4	934.8	-	2205.4
Կենսաթոշակ	51795	719	47.4%	1.5	1.34	-	1.46	796.3	430.4	-	1287.9
Ընտանեկան նպաստ	27698	242	32.0%	11.24	10.15	-	10.22	5967.2	3260.5	-	9015.5
Գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառք	53033	169	34.4%	ոչ նշա-նակալի	ոչ նշանակալի	-	0.92	ոչ նշա-նակալի	ոչ նշանակալի	-	811.6
Ֆինանսական օժանդակություն <<-ում ապրող ազգականներից	25098	41	29.6%	ոչ նշա-նակալի	ոչ նշանակալի	-	ոչ նշա-նակալի	ոչ նշա-նակալի	ոչ նշանակալի	-	ոչ նշա-նակալի
Դրամական փոխանցումներ արտերկրից(տրանսֆերտներ)	73684	144	46.3%	1.76	1.42	-	2.06	934.4	456.1	-	1817.2
Պարտք և/կամ վարկ	26221	92	30.6%	ոչ նշա-նակալի	ոչ նշանակալի	-	ոչ նշա-նակալի	ոչ նշա-նակալի	ոչ նշանակալի	-	ոչ նշա-նակալի
Ընդամենը	143580	1189	100.0%	4.4	5.57	0.83	4.69	2335.9	1789.3	22.3	4137.2

¹⁸³ 2015թ. << ԱՎԾ-ի տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազայի (ըստ տնային տնտեսությունների) տվյալների հիման վրա, <http://www.armstat.am/en/?nid=271>, հավելված 1 աղյուսակ 1-30: Հեղինակի սեփական հաշվարկ:

համեմատ կոռեկցիայի գործակիցները զգալի փոփոխությունների չեն ենթարկվել); 2015թ. տարբեր աղբյուրներից ստացվող եկամուտների փոփոխությունների հետևանքով սպառման մակարդակի (ինչպես նաև վերջինիս բաղադրիչների) փոփոխության ակնկալվող (predicted) միջին մեծությունները հաշվարկվել են 2014թ.-ի գնահատման արդյունքների հիման վրա ստացված գործակիցներով (տես աղյուսակ 3.1.1 և 3.1.2):

Ընդհանուր առմամբ ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների ամբողջական սպառման, ինչպես նաև վերջինիս առանձին բաղադրիչների վրա վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցություն են թողնում աշխատավարձի, ինքնազբաղվածությունից ստացվող եկամտի, կենսաթոշակի, ընտանեկան նպաստի, գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամտի (միայն սպառման ընդհանուր մակարդակի վրա), ինչպես նաև, արտերկրից ստացված դրամական փոխանցումների փոփոխությունները:¹⁸⁴ Նշենք, որ սպառման ընդհանուր մակարդակի վրա առավելագույն ազդեցություն կունենա ընտանեկան նպաստի փոփոխությունը: Մասնավորապես, ընտանեկան նպաստի 10% ակնկալվող փոփոխությունը կհանգեցնի սպառման ընդհանուր մակարդակի 10.22% փոփոխության: Մինչդեռ, ամբողջական եկամտի 10% ակնկալվող փոփոխությունը կհանգեցնի սպառման ընդհանուր մակարդակի լոկ 4.69% փոփոխության: Իսկ եթե ենթադրենք, որ միջինում մեկ աղքատ տնային տնտեսության կտրվածքով միջին սպառողական ծախսերը 2014թ.-ին կազմել են մոտ 87000 ՀՀ դրամ, իսկ 2015թ.-ին՝ մոտ 88000 ՀՀ դրամ, ապա ամբողջական եկամուտների փոփոխությունը կարող էր ընդհանուր առմամբ հանգեցնել միջին սպառողական ծախսերի 4078 ՀՀ դրամի փոփոխության 2014թ.-ին և 4137 ՀՀ դրամի՝ 2015թ.-ին: Մինչդեռ, այլ հավասար պայմաններում, միայն ընտանեկան նպաստի փոփոխությամբ պայմանավորված, միջին սպառողական ծախսերի ակնկալվող փոփոխության չափը կարող էր միջինում կազմել 8888 ՀՀ դրամ 2014թ.-ին և շուրջ 9015 ՀՀ դրամ՝ 2015թ.-ին: Ընդհանուր առմամբ, աշխատավարձի և ինքնազբաղվածությունից ստացված եկամտի, ինչպես նաև ամբողջական եկամտի միևնույն տոկոսային փոփոխության դեպքում ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների պարագայում միջինում կարելի է ակնկալել ավելի մեծ տոկոսային փոփոխություն ոչ պարենային

¹⁸⁴ Եթե սույն ենթազվխում այլ աղբյուր չի նշվում, ապա տվյալների աղբյուրը աղյուսակներ 3.1.1.-նու 3.1.2-ն են :

ապրանքների և ծառայությունների սպառման մակարդակի կտրվածքով, քան պարենային ապրանքների սպառման մակարդակի կտրվածքով (տոկոսային արտահայտությամբ): Իսկ առհասարակ, այլ հավասար պայմաններում, եկամտի բոլոր աղբյուրներից ստացվող դրամական եկամտի, ինչպես նաև ամբողջական եկամտի միևնույն տոկոսային փոփոխությունը ավելի մեծ ազդեցություն կունենան սպառման ընդհանուր մակարդակի փոփոխության, քան պարենային ապրանքների սպառման փոփոխության վրա: Թերևս, միակ բացառությունը կենսաթոշակն է, որի փոփոխությունը, այլ հավասար պայմաններում, ավելի մեծ ազդեցություն կունենա պարենային ապրանքների սպառման վրա, քան սպառման ընդհանուր մակարդակի վրա: Ինչ վերաբերում է ընթացիկ պարտքերին և/կամ վարկերին, ապա վերջիններիս ծավալների փոփոխությունը ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման մակարդակի վրա, (ներառյալ՝ սպառման առանձին բաղադրիչների կտրվածքով), ընդհանուր առմամբ չի հանգեցնի վիճակագրորեն նշանակալի փոփոխության, որը կարելի է բացատրել հետևյալով՝

1. Տնային տնտեսությունները պարտք և/կամ վարկ են վերցնում ընթացիկ սպառման մակարդակը պահպանելու նպատակով, և ոչ թե վերջինիս ծավալները ավելացնելու նպատակով,
2. Տնային տնտեսությունները պարտք և/կամ վարկ են վերցնում, նախկինում վերցված պարտքերը և/կամ վարկերը վերադարձնելու նպատակով:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացվող ֆինանսական օժանդակության վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցությանը ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման մակարդակի վրա, ներառյալ՝ վերջինիս առանձին վերցված բաղադրիչների կտրվածքով), ապա այն կարելի է բացատրել հետևյալ երկու մեկնաբանություններից մեկով՝

1. ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացվող ֆինանսական օժանդակությունը նախատեսված է եղել ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման որոշակի մակարդակը պահպանելու համար, իսկ ստացվող գումարների աճը ուղղվել է վերցված պարտքերը մարելուն:
2. Թեպետ ՀՀ տնային տնտեսությունների ընտրանքում եղել է ՀՀ-ում բնակվող

ազգականներից ստացվող ֆինանսական օժանդակություն ստացող 48 տնային տնտեսություն, սակայն երբ հեռացվել են ծայրահեղ արժեքներ ունեցող տնային տնտեսությունները, մեկ դեպքում հավասարման գնահատումն իրականացվել է 28 դիտարկման հիման վրա: Այդ իսկ պատճառով ընտրանքի չափի փոփոխությունը (դիտարկումների քանակի ավելացումը), ամենայն հավանականությամբ, առավել հստակ պատկերացում կտա:

ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների՝ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամտի վիճակագրորեն նշանակալի փոփոխության վերաբերյալ նշենք, որ նշյալ աղբյուրից ստացվող եկամտի ծավալների փոփոխությունը կարող է հանգեցնել ՀՀ-ում աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման ընդհանուր մակարդակի փոփոխությանը, սակայն տոկոսային առումով նշյալ ազդեցությունը նվազագույնն է այլ աղբյուրներից ստացվող եկամուտների և ամբողջական եկամտի միևնույն տոկոսային փոփոխության համար: Այն կարող է բացատրվել հետևյալ երկու մեկնաբանություններից մեկով՝ (նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ եկամտի նշյալ աղբյուրը առավել տարածված է ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տնային տնտեսությունների մոտ, ինչպես նաև հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտները հիմնականում կրել են սեզոնային բնույթ, և ենթադրելով, որ նշյալ աղբյուրից եկամուտների ստացման համար ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների մի մասը գյուղատնտեսական վարկ է վերցրել գյուղատնտեսական աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով)՝

1. Տնային տնտեսությունները գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտների աճը, հիմնականում ուղղել են գյուղատնտեսական վարկերը մարմանը՝ որոշակի հաստատուն մակարդակի վրա պահպանելով պարենային ապրանքների սպառման ընթացիկ մակարդակը:
2. Գյուղաբնակ մի շարք վայրերում տարածված ապրանքների փոխանակության երևույթը կարող է հանգեցնել նրան, որ տնային տնտեսությունների կողմից արտադրված գյուղմթերքի ծավալների աճը միմիայն նպաստում է ավելի շատ ապրանքների ձեռք բերմանը և սպառմանը:

Ուշագրավ է, որ միայն ընտանեկան նպաստների տոկոսային փոփոխության

պարագայում կարելի է ակնկալել, որ ամբողջական սպառման մակարդակը և վերջինիս բաղադրիչները կփոխվեն ավելի շատ (տոկոսային արտահայտությամբ) քան փոխվել է ընտանեկան նպաստի չափը (տոկոսային արտահայտությամբ): Այլ կերպ ասած, եթե ընտանեկան նպաստը փոփոխվել է $X\%$ -ով, ապա այն միջին սպառողական ծախսերի փոփոխության վրա այն կունենա $X+Y\%$ ազդեցություն (անշուշտ X -ը Y -ը դրական մեծություններ են): Այս երևույթի բացատրությունը կարող է պայմանավորված լինել հետևյալով. ընտանեկան նպաստի չափի փոփոխությունը կարող է համարվել որպես «լրացուցիչ և/կամ անաշխատ եկամուտ», հետևաբար ստացվող նպաստները անմիջապես և ամբողջությամբ ուղղվում են աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման մակարդակի բարձրացմանը: Բացի այդ, ընտանեկան նպաստի ավելացումը ենթադրաբար հնարավորություն է տալիս աղքատ տնային տնտեսություններին այլ աղբյուրներից ստացվող եկամուտների հաշվին ձեռք բերել լրացուցիչ պարենային և ոչ պարենային ապրանքներ:

Ինչպես արդեն նշեցինք ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման ընդհանուր մակարդակի, ինչպես նաև սպառման առանձին բաղադրիչների վրա վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցություն են թողնում աշխատավարձերի, ինքնազբաղվածությունից ստացվող եկամուտների, կենսաթոշակների, ընտանեկան նպաստի, գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտների (միայն ընդհանուր եկամուտների վրա), ինչպես նաև, տրանսֆերտների փոփոխությունները: Ուստի կարող ենք պնդել, որ ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման ընդհանուր մակարդակի (և սպառման առանձին բաղադրիչների) վրա վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցություն ունեցել են հետևյալ երեք տնտեսական սուբյեկտների միջոցով ստացվող եկամուտները՝

1. Օտարերկրյա աշխատանքի շուկաներ,
2. ՀՀ աշխատանքի շուկա,
3. ՀՀ Սոցիալական ապահովության համակարգ:

Ուստի, ՀՀ-ում աղքատության մակարդակը կրճատումը պետք է իրականացվի հետևյալ քաղաքականությունների համատեքստում՝

1. Միգրացիոն քաղաքականություն

2. Զբաղվածության ակտիվ քաղաքականություն (ներառյալ՝ կարգավիճակի փոփոխության ծրագրերը, որոնց ներդրման դեպքում ընտանեկան նպաստ ստացող տնային տնտեսության եկամտի հիմնական աղբյուր կդառնա աշխատավարձը և վերջիններս այլևս ընտանեկան նպաստ չեն ստանա):

3. Սոցիալական ապահովության և պաշտպանության քաղաքականություն:

Ընդ որում, անհրաժեշտ է համակցել նշյալ քաղաքականությունների համապատասխան գործիքակազմերը՝ առավել մեծ արդյունք ստանալու նպատակով: Սակայն չմոռանանք նաև, որ ամբողջական սպառման և վերջինիս բաղադրիչների փոփոխության վրա զգալի է նաև տրանսֆերտների ազդեցությունը, ինչպես նաև զգալի է տրանսֆերտներ ունեցող ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների տեսակարար կշիռը: Ուստի, որպեսզի ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների որևիցե անդամ սկսի աշխատել արտերկրում կարևորվում է ՀՀ միգրացիոն ծառայությունների դերը հատկապես ընդունող երկրի մուտքի արտոնագրի (անհրաժեշտության դեպքում) ձեռք բերման և մնալու ժամկետների (օրինական կարգավիճակով) երկարացման գործում: Միաժամանակ, մեր երկրի համապատասխան գերատեսչությունները այլ երկրների զբաղվածության ծառայությունների հետ համագործակցության արդյունքում կարող են դյուրացնել արտերկիր մեկնած ՀՀ քաղաքացիների՝ աշխատանքի տեղավորման գործընթացը, ինչպես նաև արտերկրում բնակվող հայկական արմատներ ունեցող գործատուների հետ համագործակցության արդյունքում կարող են նպաստել թափուր աշխատատեղերի՝ ՀՀ քաղաքացիություն ունեցող անձանցով համալրմանը: Ինչպես հայտնի է ՀՀ մտնող տրանսֆերտների գերակշիռ մասը ստացվում է ՌԴ-ից: Ուստի, ցանկալի է, որ նշյալ միջոցառումները ուղեկցվեն ՀՀ կառավարության կողմից ռուսաց լեզվի կատարելագործման ծրագրերի ներդրմամբ և/կամ հատկապես ՌԴ-ում պահանջարկ ունեցող արհեստագործական ուսուցման ծրագրերի մշակմամբ: Հարկավ, աղքատության կրճատմանը միտված այդպիսի միջոցառումները լրացուցիչ բեռ կլինեն ՀՀ պետական բյուջեի վրա: Սակայն եթե հաշվի առնենք այն, որ արտագնա աշխատանքի մեկնած տնային տնտեսությունների անդամների կողմից ուղարկվող դրամական փոխանցումները կնպաստեն նրան, որ ԱԱՀ-ի, և հատկապես ուղղակի հարկերի (շահութահարկ, շրջանառության հարկ) միջոցով պետական բյուջե վճարված

հարկերը կավելանան, ապա այդ բեռը որոշակիորեն կփոխհատուցվի ստացվող հարկային եկամուտների շնորհիվ: Միաժամանակ, պետք է համոզվել, որ նշյալ միջոցառումների իրականացումը չի նպաստի ՀՀ ռեզիդենտների թվաքանակի նվազմանը կամ չի փոխվի վերջիններիս կենսական շահերի կենտրոնը: Ուստի նպատակահարմար է, որպեսզի առաջարկվող ծրագրերի շահառու դառնան միայն սեզոնային աշխատանքի մեկնողները:

Եթե կառավարությունը նախապատվություն տա զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության համապատասխան գործիքակազմի (աղյուսակ 3.1.2) միջոցով (այս մոտեցումը ավելի մանրամասն ներկայացված է ենթագլուխ 3.2-ում) ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների քանակի կրճատմանը, ապա այդպիսի քաղաքականության արդյունավետությունը պայմանավորված է լինելու ՀՀ կառավարության կողմից աշխատանքի շուկայում աշխատուժի պահանջարկի մեծացմանն ուղղված քաղաքականության իրականացմամբ:¹⁸⁵

Աղյուսակ 3.1.2

Զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության շրջանակում իրականացվող միջոցառումները¹⁸⁶

1. Աշխատավարձի սուբսիդավորում (ներառյալ՝ երիտասարդներին համար մշակված ծրագրեր)	
2. Կարողությունների զարգացում և հմտությունների ճիշտ ներկայացում	Երիտասարդների համար մշակված խորը ուսուցողական ծրագրեր
	Ընդհանուր տեխնիկական և արհեստագործական ուսուցում
	Հավաստագրում
3. Զբաղվածության ծառայություններ	
4. Զբաղվածության աջակցման ծրագրեր	Կրթական տարբեր ծրագրեր
	ՓՄՁ-ների գործունեությունը խթանող աջակցության ծրագրեր
	Միկրոֆրանչայզինգ

Այդպիսի մոտեցումը ևս ծախսատար է, սակայն այդ գումարները կարող են վերադարձվել ՀՀ պետական բյուջե հատկապես վճարված եկամտային հարկի, ինչպես

¹⁸⁵ Մակարյան, Ա. «Անցում զբաղվածության քաղաքականության նոր մոդելի», «Ազգային ժողովի մոնիտորինգ» 5-րդ գումարման, 4-րդ նստաշրջանի, 3-րդ զեկույց (09.09.2013 - 05.12.2013), «Մանդատ» տեղեկատվական հասարակական կազմակերպություն, ք. Երևան, էջ 66-67:
https://parliamentmonitoring.am/docs/PM_report_v4_20.02.2014.pdf

¹⁸⁶ Almeida, R., Arbelaez, J., Honorati, M., Kuddo, A., Lohmann, T., Ovadiya, M., Pop, L., Sanchez Puerta, M., Weber, M. Improving Access to Jobs and Earnings Opportunities: The Role of Activation and Graduation Policies in Developing Countries, Social Protection Discussion Paper No. 1204, World Bank, Washington DC, United States, 2012, p.38:

նաև շրջանառության հարկի տեսքով (այն դեպքում, եթե իրականացվեն ՓՄՁ-ների աջակցության ծրագրեր):

Սոցիալական ապահովության և սոցիալական պաշտպանության համակարգի (սոցիալական աջակցության և պաշտպանության քաղաքականության ծրագրերին և միջոցառումներին անդրադարձ է կատարվում բաժին 3.3-ում) միջոցով աղքատության մակարդակի կրճատումը, ինչպես ցույց տվեցին ռեգրեսիոն հավասարումների գնահատման արդյունքները (աղյուսակ 3.1.1 և աղյուսակ 3.1.2) կարող է համարվել խնդրի առավել արագ լուծման տարբերակ (հիմնականում ընտանեկան նպաստի չափի ավելացմամբ պայմանավորված), հատկապես երբ ավելանան կենսաթոշակներն ու նպաստները, ինչպես նաև մեղմացվեն ընտանեկան նպաստի համակարգում ընդգրկվելու պայմանները: Ինքնին ընտանեկան նպաստի համակարգում ավելի շատ տնային տնտեսություններ ընդգրկումը, ինչպես նաև նպաստի չափի որոշակի բարձրացումը (որոշակի սահմաններում, որպեսզի ընտանեկան նպաստ ստացող տնային տնտեսությունների աշխատունակ համարվող անդամների մոտ պահպանվի առաջին անգամ աշխատաշուկա մուտք գործելու կամ աշխատաշուկա վերադառնալու մոտիվացիան) կարող է կարճաժամկետ կտրվածքով որոշ չափով կրճատել աղքատության առկա մակարդակը: Սակայն այն կարող է տեղի ունենալ հետևյալ նախադրյալներից մեկի առկայության դեպքում՝

1. ՀՀ-ում գրանցվեն տնտեսական աճի բարձր տեմպեր, ինչը կհանգեցնի նրան, որ ավելի արագ կաճեն պետական բյուջեի հարկային մուտքերը, որի հաշվին կառավարությունը կարող է ավելացնել սոցիալական պաշտպանությանն ուղղվող ծախսերը:
2. ՀՀ պետական պարտքի որոշակիորեն կայուն մակարդակ կամ ոչ մեծ չափերի հասնող ավելացում:

Առաջին նախադրյալի կտրվածքով նշենք, որ եթե 2014թ.-ին 2013թ.-ի համեմատ հարկերից և տուրքերից ստացվող պետական բյուջեի եկամուտները աճել են 6.4%-ով, ապա 2015թ.-ին արդեն 2014թ.-ի համեմատ աճը կազմել էր ընդամենը մոտ 0.4%:¹⁸⁷ Իսկ սոցիալական պաշտպանության վրա կատարվող բյուջետային ծախսերը 2014 և

¹⁸⁷ ՀՀ ԱՎԾ կայք, http://www.armstat.am/file/article/finance_2016_1.pdf, էջ 9: Հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից տվյալ էջում ներկայացված աղյուսակի հիման վրա:

2015թթ.-ներին ավելացել են համապատասխանաբար 15.2 և 12.0%-ով՝ կազմելով պետական բյուջեի ծախսերի համապատասխանաբար՝ 7.1 և 7.6%-ը:¹⁸⁸ Բացի այդ, 2015թ.-ին 2014թ.-ի համեմատ ավելացել է ընտանեկան և սոցիալական նպաստ, ինչպես նաև եռամսյակային և միանվագ օգնություն ստացող տնային տնտեսությունների թիվը:¹⁸⁹ Հետևաբար, ՀՀ կառավարության կողմից սոցիալական պաշտպանության վրա ուղղվող ծախսերի ավելացումը պետական բյուջեի հարկային եկամուտների պահպանման կամ ոչ մեծ չափով ավելացման պարագայում կարող է տեղի ունենալ միայն պետական պարտքի ավելացման միջոցով (հատկապես արտաքին պարտքի): Ընդամին, տնտեսական աճը, կարող է հանգեցնել մասնավոր ընկերությունների եկամուտների աճին զուգընթաց թափուր աշխատատեղերի ավելացմանը, ինչպես նաև միջին աշխատավարձի բարձրացմանը, ինչի արդյունքում, ընտանեկան նպաստի համակարգի շահառու հանդիսացող տնային տնտեսությունների աշխատունակ համարվող անդամները կձգտեն մուտք գործել աշխատաշուկա, կամ աղքատ համարվող տնային տնտեսությունների զբաղված համարվող անդամները ավելի շատ եկամուտներ կստանան, ինչն էլ իր հերթին կհանգեցնի աղքատության մակարդակի կրճատմանը:

Երկրորդ նախադրյալի վերաբերյալ հարկ է նշել, որ եթե 2013թ.-ի վերջի դրությամբ ՀՀ կենտրոնական կառավարության համախառն չմարված պարտքը կազմել է 1860.3 մլրդ ՀՀ դրամ, ապա 2016թ.-ի երրորդ եռամսյակի դրությամբ այն արդեն հասել է 2652.5 մլրդ ՀՀ դրամի (իսկ արտաքին պարտքի կտրվածքով՝ 2016թ.-ին՝ 4659.0 մլն ԱՄՆ դոլար 2013թ.-ի 3902.1 մլն ԱՄՆ դոլարի համեմատ):¹⁹⁰ Դիտարկելով արտաքին պետական պարտքի մայր գումարների գծով նախկինում կատարված վճարումների և առաջիկա տարիներին կատարվելիք վճարումների շարժընթացը, պետք է արձանագրենք, որ 2017-2021թթ. ժամանակահատվածում նշյալ վճարումները ավելանալու են: Մասնավորապես, պարտքի սպասարկման առումով ամենածանր տարին լինելու է 2020թ.-ը, երբ անհրաժեշտություն է առաջանալու ՀՀ պետական

¹⁸⁸ Նույն տեղում էջ 11 (հաշվարկները իրականացվել են հեղինակի կողմից տվյալ էջում ներկայացված աղյուսակի հիման վրա), 13:

¹⁸⁹ ՀՀ ԱՎԾ կայք, Կենսաթոշակառուների, սոցիալական թոշակառուների, հաշմանդամների թվաքանակ և կենսաթոշակի ու նպաստի միջին չափ http://www.armstat.am/file/article/f_sec_3_2016_1.pdf, էջ 17:

¹⁹⁰ ՀՀ ԱՎԾ, «Կենտրոնական կառավարության պարտք» առցանց տվյալների բազա, <http://www.armstat.am/am/?nid=385>:

բյուջեից 700 մլն ԱՄՆ դոլար պարտքի սպասարկմանն նպատակով:¹⁹¹ Ահավասիք, այսպիսի իրավիճակում, 2020թ.-ին սոցիալական աջակցությանն ուղղվող բյուջետային միջոցների ընթացիկ մակարդակի պահպանումը հավելյալ դժվարություններ կառաջացնի ՀՀ կառավարության համար, եթե 2017-2020թթ.-ներին տնտեսական աճի բարձր տեմպեր չգրանցվեն: Միաժամանակ անհրաժեշտ է որպեսզի նշված ժամանակահատվածում կտրուկ չավելանա պետական պարտքը, ի մասնավորի՝ արտաքին պարտքը:

Հետևաբար այս պարագայում կառավարության կարող է առաջնորդվել հետևյալ մոտեցմամբ՝

1. Նախապատվություն տալ զբաղվածության ակտիվ քաղաքականությանը (հնարավորինս ավելացնելով նաև ֆինանսավորումը), որպեսզի հնարավոր առավելագույն քանակությամբ աղքատներ և գործազուրկներ, (մասնավորապես ընտանեկան նպաստի համակարգում ընդգրկված տնային տնտեսությունների աշխատունակ անդամները) դառնան զբաղված: Այսպիսի քաղաքականությունը կառավարությանը հնարավորություն կտա ավելացնել բյուջե կատարվող հարկային մուտքերը, հատկապես այն պարագայում, երբ զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության իրագործումը ուղեկցվի տնտեսական աճի համեմատաբար բարձր աճի տեմպերով:
2. Ընտանեկան նպաստի համակարգի շահառու դառնալը կամ այլ սոցիալական աջակցության ծրագրերի մեջ ներառվելը որոշ դեպքերում դառնան պայմանական: Այսպիսով, տնտեսավիճակագրական գնահատումների արդյունքում հանգում ենք այն եզրահանգմանը, որ ՀՀ-ում աղքատության կրճատման քաղաքականության բարելավումը անհրաժեշտ է իրականացնել զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության և առավել արդյունավետ սոցիալական աջակցության քաղաքականությունների համատեքստում:

¹⁹¹ Քյուրումյան Ա., ՀՀ պետական պարտքի ազդեցությունը տնտեսության և պետական բյուջեի վրա, 2016թ. ք. Երևան, էջ 20, http://www.osf.am/wp-content/uploads/2016/10/Debt_ARM_10102016.pdf:

3.2. Չբաղվածության ակտիվ քաղաքականությունը որպես աղքատության հաղթահարման գործիք

Ինչպես արդեն նշեցինք զբաղվածության ակտիվ և պասիվ քաղաքականության նպատակն է աշխատանքի շուկայում առկա իրադրության բարելավումը, եկամուտների մակարդակի բարձրացումը և աշխատանքի շուկայի՝ որպես սոցիալ-տնտեսական ինստիտուտի ֆունկցիոնալ բարելավումը: Նշենք, որ «զբաղվածության քաղաքականություն» դրույթը ունի մի շարք հոմանիշներ, որոնք օգտագործվում են միևնույն իմաստով: Մասնավորապես, մի շարք ցածր եկամուտ ունեցող երկրներում այն քաղաքականությունը, որը փոխում է նպաստառու տնային տնտեսությունների կարգավիճակը՝ վերջիններիս զբաղվածության ծրագրերի մեջ ներառելով՝ ընդունված է անվանել կարգավիճակի փոփոխության քաղաքականություն: Սակայն հարկ է նշել, որ ուսումնասիրված գրականության մեջ տերմինաբանության տարանջատումը հստակ չէ, այսինքն՝ տերմինները հաճախ օգտագործվում են միևնույն իմաստով կամ մեկ տերմինը մի հեղինակի մոտ արտահայտում է մեկ իմաստ, իսկ մեկ այլ հեղինակի մոտ՝ հարակից իմաստ: Դիտարկենք թե ինչպիսի միջոցառումների արդյունքում են տարբեր երկրների կառավարություններ հասել զբաղվածության խնդրի լուծմանը և բարձր արտադրողականություն ապահովող աշխատատեղերի ստեղծմանը, ինչպես նաև զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության ներդրման հնարավորությունները ՀՀ-ում:

Ուսումնասիրված գրականության արդյունքում աշխատանքի շուկա մուտք գործելուն խոչընդոտող գործոնները պայմանականորեն կարելի է բաժանել հետևյալ 4 խմբերի՝ հմտությունների կամ կարողությունների սահմանափակումներ, տեղեկատվական սահմանափակումներ, կապիտալի սահմանափակումներ և շարժունականության սահմանափակումներ:¹⁹² Հմտությունների սահմանափակումների թվին են դասվում աշխատանք փնտրողների հմտությունների ոչ բավարար մակարդակը, որը չի համապատասխանում գործատուների կողմից ներկայացվող պահանջներին: Այն կարող է ունենալ բազմաթիվ պատճառներ՝ սկսած դպրոցը չավարտելուց վերջացրած

¹⁹² Almeida, Rita, Juliana Arbelaez, Maddalena Honorati, Arvo Kuddo, Tanja Lohmann, Mirey Ovadiya, Lucian Pop, Maria Laura Sanchez Puerta, and Michael Weber. Improving access to jobs and earnings opportunities: the role of activation and graduation policies in developing countries. No. 67610. The World Bank, New York, United States, 2012, p.8.

աշխատանքային գործունեության ոլորտի հարկադիր փոփոխությամբ՝ պայմանավորված աշխատանքի շուկայում առկա կառուցվածքային փոփոխություններով: Տեղեկատվական սահմանափակումները նույնպես բազմապիսի են՝ թափուր աշխատատեղերի վերաբերյալ առկա տեղեկատվության բացակայությունից մինչև աշխատանք փնտրողի որակավորումների համակողմանի գնահատման անհնարինություն: Կապիտալի սահմանափակումները հիմնականում վերաբերում են վարկային ռեսուրսների մատչելիությանը, երբ ինքնազբաղված դառնալ ցանկացող գործազուրկը չի կարողանում շահավետ պայմաններով վարկային ռեսուրսներ ներգրավել: Եվ, վերջապես, շարժունակության սահմանափակումները վերաբերում են ոչ պատշաճ ենթակառուցվածքներին կամ դրանց բացակայությանը, որոնք թույլ զարգացած շրջանների բնակիչներին դարձնում են աշխատաշուկայում ոչ մրցունակ: Առաջին երեք սահմանափակումների ազդեցությունը զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության վրա ուղղակի է, իսկ շարժունակության սահմանափակումների ազդեցությունը՝ անուղղակի, որի հաղթահարումը պահանջում է բազմաթիվ փոխկապակցված և ծախսատար միջոցառումների իրականացում՝ ճանապարհաշինությունից մինչև ստորգետնյա տրանսպորտի զարգացում, որոնց ուսումնասիրությունը դուրս է սույն ատենախոսության շրջանակներից: Ուստի շարժունակության սահմանափակումների նվազեցմանն ուղղված միջոցառումները չեն քննարկվի սույն ենթագլխի շրջանակներում:

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ հմտությունների սահմանափակումները հիմնականում կարելի է հաղթահարել վարպետության դասընթացների միջոցով:¹⁹³ Ստորև ներկայացված աղյուսակ 3.2.1-ում ամփոփված են լատինամերիկյան մի շարք երկրներում իրականացված վարպետության դասընթացները և վերջիններիս ազդեցությունը զբաղվածության և աշխատավարձերի վրա: Թեպետ ոչ ցայտուն արդյունքներին համակողմանի վարպետության դասընթացները շարունակում են մնալ արդյունավետ: Օրինակ, Դոմինիկյան Հանրապետությունում ներդրումահատույցը բարձր է եղել 4%-ից, ինչը նմանատիպ ծրագրերի համար համարվում է բարձր

¹⁹³ Almeida, Rita, Juliana Arbelaez, Maddalena Honorati, Arvo Kuddo, Tanja Lohmann, Mirey Ovadiya, Lucian Pop, Maria Laura Sanchez Puerta, and Michael Weber. Improving access to jobs and earnings opportunities: the role of activation and graduation policies in developing countries. No. 67610. The World Bank, 2012., New York United States, p. 8.

ցուցանիշ¹⁹⁴ Կոլումբիայի «Երիտասարդները շարժման մեջ» ծրագիրը նույնպես արձանագրել է բարձր ներդրումահատույց և կանխատեսվում է, որ դասընթացների շնորհիվ մասնակիցները աշխատանքի շուկայում մրցունակ կլինեն ևս 40 տարի¹⁹⁵

Փորձը ցույց է տալիս, որ արդյունավետությունը բարձրանում է, երբ վարպետության դասընթացները զուգակցվում են կյանքի հմտությունների ներկայացմամբ: Վերջիններիս թվին են դասվում միջանձնային հաղորդակցման գրագետ կազմակերպումը, ավելի բարձր սոցիալական ինտեգրման վերաբերյալ խորհուրդները և այլն:

Աղյուսակ 3.2.1

Համակողմանի վարպետության դասընթացները Լատինական Ամերիկայում (շահառուները գլխավորապես աղքատ դասակարգվող երիտասարդներն են)¹⁹⁶

Երկիր, ծրագիր, ժամանակահատված	Շահառուների քանակ	Ծրագրի ազդեցությունը զբաղվածության վրա	Ծրագրի ազդեցությունը աշխատավարձերի վրա	Ծրագրի ազդեցությունը աշխատանքի որակի վրա ¹⁹⁷
Արգենտինա, «Երիտասարդական Նախագիծ (Proyecto joven), 1994-1998	100000-180000	11%, 10-30% մինչև 21 տարեկանների վրա	Ոչ նշանակալի	0-3%
Չիլի «Երիտասարդություն (joven)» 1992-1997	100000	18-22%	22-25%	15-23%
Կոլումբիա «Երիտասարդները շարժման մեջ (jovenes en Acción)» 2000-2005	100000	5% կանանց պարագայում, 0% տղամարդկանց	18% կանանց համար և 8% տղամարդկանց	6-7%
Դոմինիկյան Հանրապետություն «Երիտասարդություն և զբաղվածություն (juventud y empleo)» 1999-ից մինչ այժմ	30000	Ոչ նշանակալի, գրեթե 0	17%	34% տղամարդկանց պարագայում և 43% կանանց
Պերու «Երիտասարդամետ (projovent)» 1996	160000	13%	12-30%	Ոչ նշանակալի

Կրկին որպես հաջողված փորձ կարելի է ներկայացնել Դոմինիկյան Հանրապետությունում իրականացված «Երիտասարդություն և զբաղվածություն» դասընթացը,

¹⁹⁴ Ibarrraran, P. and D. Rosas Shady (2008) "Evaluating the Impact of Job Training Programs in Latin America: Evidence from IDB Funded Operations." Inter-American Development Bank, Washington, DC. United States, p.16.

¹⁹⁵ Attanasio, O.P., A.D. Kugler, and C. Meghir "Subsidizing Vocational Training for Disadvantaged Youth in Developing Countries: Evidence from a Randomized Trial." American Economic Journal: Applied Economics 3 (3). American Economic Association, Nashville, Tennessee, United States, 2011, p. 28.

¹⁹⁶ Ibarrraran, P. and D. Rosas Shady (2008) "Evaluating the Impact of Job Training Programs in Latin America: Evidence from IDB Funded Operations." Inter-American Development Bank, Washington, DC. United States, p.16.

¹⁹⁷ Աշխատանքի որակը որոշվել է գործատուների հարցման արդյունքում:

որը հիմնականում նախատեսված է եղել 16-29 տարեկան երիտասարդների համար:

Ի լրումն մասնագիտական հմտությունների մասնակիցները սովորել են հաղորդակցության արդյունավետ կազմակերպում, միջանձնային կոնֆլիկտների լուծում և սթրեսի հաղթահարում:¹⁹⁸ Ինչպես երևում է աղյուսակ 3.2.1-ից «Երիտասարդություն և զբաղվածություն» ծրագրի շրջանակներում անցկացված դասընթացի ազդեցությունը աշխատավարձի վրա շոշափելի է, իսկ աշխատանքի որակի վրա՝ հսկայական: Ծրագիրը էական ազդեցություն չի ունեցել զբաղվածության մակարդակի վրա մասնակիցների ոչ մեծ քանակի պատճառով: Հավելենք, որ նշյալ ծրագիրը միակն է աղյուսակում ներկայացված ծրագրերից, որի շրջանակներում շահառուներին մատուցվում է նաև կյանքի հմտության դասընթացներ: Նկատենք, որ այն ամենաարդյունավետ ծրագիրն է նաև շահառուների աշխատավարձի և աշխատանքի որակի վրա ազդեցության տեսանկյունից:

Վերոգրյալը հաշվի առնելով, առաջարկում ենք Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագրի հավելվածով աշխատանքից ազատման ռիսկ ունեցող անձանց¹⁹⁹ համար նախատեսված մասնագիտական ուսուցման դասընթացների կազմակերպումից զատ կազմակերպել նաև կյանքի հմտության դասընթացներ:

Մասնավոր հատվածի հետ համագործակցությունը դասընթացների արդյունավետության բարձրացման գրավականներից մեկն է: Այն անհրաժեշտ է որպեսզի դասընթացի բովանդակությունը համապատասխանի աշխատաշուկայում առկա պահանջարկին: Օրինակ, վերը նշված Կոլումբիայում անցկացված «Երիտասարդները շարժման մեջ» ծրագրի արդյունավետությունը 50%-ով բարձր է եղել այն աղքատ

¹⁹⁸ Almeida, Rita, Juliana Arbelaez, Maddalena Honorati, Arvo Kuddo, Tanja Lohmann, Mirey Ovadiya, Lucian Pop, Maria Laura Sanchez Puerta, and Michael Weber. Improving access to jobs and earnings opportunities: the role of activation and graduation policies in developing countries. No. 67610. The World Bank, 2012.

¹⁹⁹ Ըստ «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 4-րդ կետի «աշխատանքից ազատման ռիսկ ունեցող անձ» հասկացությունը սահմանվում է որպես աշխատանքային հարաբերությունների մեջ գտնվող այն անձը, ով ա. մինչև երեք տարեկան երեխայի խնամքի համար տրամադրվող արձակուրդի ավարտից հետո՝ երեք ամսվա ընթացքում, որպես աշխատանք փնտրող անձ, հաշվառվել է լիազորված մարմնի կողմից, բ. ժամկետային պարտադիր զինվորական ծառայությունից վերադառնալուց հետո՝ երեք ամսվա ընթացքում, որպես աշխատանք փնտրող անձ, հաշվառվել է լիազորված մարմնի կողմից, գ. ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ և 7-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով աշխատանքային պայմանագիրը լուծելու վերաբերյալ գործատուից ստացել է գրավոր ծանուցում և ծանուցումը ստանալուց հետո՝ տասնօրյա ժամկետում, որպես աշխատանք փնտրող անձ, հաշվառվել է լիազորված մարմնի կողմից: Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.14 <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=87734>

երիտասարդների կտրվածքով, որոնք մասնավոր կազմակերպություններում կուտակել են չվճարվող աշխատափորձ (internship):²⁰⁰ Հավելենք, որ ՀՀ 2017թ.-ի զբաղվածության պետական ծրագրում նշված է, որ մասնագիտական աշխատանքի փորձ չունեցող աշխատանքային արակտիկայի զբաղվածության գործակիցը 32% է:²⁰¹

Դասընթացների արդյունավետության բարձրացման կարևոր նախապայմաններից է նաև մասնակիցների հավաստագրումը: Այս առումով մի շարք երկրներում հավաստագիրը փոխարինում է միջնակարգ կրթության վկայականին: Որպես օրինակ կարելի է նշել ԱՄՆ փորձը, որտեղ «JOBSTART» ծրագրի շրջանակներում տրված հավաստագիրը մասնակիցների մեծ մասին հնարավորություն է տվել դիմել բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ:²⁰² Սակայն մեր երկրում այդպիսի ինստիտուտների ներդրումը հրամայական և առաջնային չէ, քանի որ բնակչության գերակշիռ մասը համարվում է գրագետ և ունի միջնակարգ կրթություն: Ուստի, հավաստագրում ասելով հասկանում ենք ոչ միայն մասնակցության վկայականի տրամադրումը, այլ աշխատանքի շուկայի կոնյունկտուրայից ելնելով հարակից մասնագիտություններ ունեցող անձանց համար այնպիսի դասընթացների կազմակերպումը, որոնք հնարավորություն կտան վերջիններիս հանձնել համապատասխան քննությունը և դառնալ հավաստագրված մասնագետ: Օրինակ, տնտեսագետների համար առաջարկվում է կազմակերպել այնպիսի դասընթացներ, որոնք առավելագույնս կդյուրինացնեն հավաստագրված հաշվապահ դառնալու գործընթացը: Այս առումով հատկանշական է Մեքսիկայի փորձը, որը համակցում է դասընթացների արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված վերոգրյալ մոտեցումները: Այսպես, 1984թ.-ին Մեքսիկայի Աշխատանքի նախարարությունը նախաձեռնեց «Probecat» ծրագիրը, որի հիմնական շահառուները 15-55 տարեկան աղքատ գործազուրկներն էին: Դասընթացները առաջարկվում էին ինչպես պետական այնպես էլ մասնավոր

²⁰⁰ Attanasio, O.P., A.D. Kugler, and C. Meghir "Subsidizing Vocational Training for Disadvantaged Youth in Developing Countries: Evidence from a Randomized Trial." American Economic Journal: Applied Economics 3 (3). American Economic Association, Nashville, Tennessee, United States, 2011, pp. 192-193.

²⁰¹ ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, Ծրագրեր և նախագծեր, Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագիր, Հավելված 2 կետ 9 http://www.mlsa.am/home/index.php?code_id=308&menu_id=290

²⁰² Cave, G., H. Bos, F. Doolittle, and C. Toussaint (1993) "Jobstart: A Final Report on a Program for School Dropouts." Manpower Demonstration Research Corporation.

սուբյեկտների կողմից մրցակցային սկզբունքներով, այսինքն՝ կազմակերպությունները ներկայացնում էին ուսումնական ծրագրեր, որոնցից լավագույնները ընտրվում էին մրցակցային սկզբունքներով և կառավարությունը իրավասու չէր միանձնյա որոշելու դասընթացների բովանդակությունը: Դասընթացներին զուգահեռ անցկացվում էին նաև ուսումնական պրակտիկաներ տարբեր գործատուների հետ կնքված պայմանագրերի հիման վրա: Արդյունքում մասնակիցները դառնում էին հավաստագրված մասնագետներ տարբեր մասնագիտությունների գծով: Տնտեսաչափական վերլուծության արդյունքները ցույց են տալիս, որ ծրագիրը ոչ միայն զգալիորեն կրճատեց կարճաժամկետ գործազրկությունը, այլև նպաստեց միջին աշխատավարձի 28-37% բարձրացմանը:²⁰³ Հավելենք, որ հավաստագրումը կամ սերտիֆիկացիան զգալիորեն նվազեցնում է ասիմետրիկ տեղեկատվությամբ պայմանավորված սահմանափակումները:

Հմտությունների սահմանափակումները նվազեցնելու մեկ այլ միջոց է գործատուների խրախուսումը: Այն կարող է կրել բազմապիսի բնույթ, սկսած գործատուին միանվագ օգնության տրամադրումից, որը նաև ՀՀ-ում է կիրառվում վերջացրած աշխատավարձի մասնակի վճարումով և եկամտահարկից ազատումով:²⁰⁴ Սակայն, այս առումով միջազգային փորձը միանշանակ չէ: Մի կողմից առկա է Լեհաստանի փորձը, երբ շահառուները գործատուների կողմից դիտվում էին որպես ստորադաս և անվստահելի թեկնածուներ, իսկ խրախուսանքը՝ որպես ստորադաս աշխատողին աշխատանքի ընդունելու դիմաց տրվող փոխհատուցում, իսկ մյուս կողմից առկա են բազմաթիվ հաջողված օրինակներ, որոնցից հատկապես կարևորում ենք Մարոկոյի փորձը (Idmaj ծրագիր) և Արգենտինայում իրականացված «Զվաղվածամետ (Proempleo)» ծրագիրը:²⁰⁵ Հատկապես Արգենտինայի փորձը ցույց է տալիս, որ գործատուների խրախուսումը հարկային արտոնությունների միջոցով զգալիորեն

²⁰³ Revenga, A., Riboud, M., & Tan, H. (1994). The Impact of Mexico's Retraining Program on Employment and Wages. *The World Bank Economic Review*, 8(2), 247-277.

²⁰⁴ ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, Ծրագրեր և նախագծեր, Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագիր, Հավելված 2 կետ 11 http://www.mlsa.am/home/index.php?code_id=308&menu_id=290 .

²⁰⁵ Galasso, E., M. Ravallion, and A. Salvia “Assisting the Transition from Workfare to Work: A Randomized Experiment”. *Industrial and Labor Relations Review* 58 (1), Cornell University: Ithaca, New York, United States, 2004, pp. 131-133.

ազդում է և՛ զբաղվածության մակարդակի, և՛ աշխատանքի որակի վրա: Մեր կարծիքով, խնդիրը նման է «երկսայր սրի», այսինքն՝ դրական ազդեցությունից զատ կարող են ի հայտ գալ նաև հետևյալ երկու ռիսկերը՝ փոխարինման էֆեկտի ռիսկ և տնտեսական արդյունավետության կորստի ռիսկ (անգլերեն գրականության մեջ անվանում են *deadweight loss*): Փոխարինման էֆեկտի ռիսկը կարող է առաջանալ, եթե գործատուն իր աշխատողներին ազատի աշխատանքից՝ վերջիններիս փոխարինելով այն աշխատողներով, որոնց համար տրվում են արտոնություններ: Տնտեսական արդյունավետության ռիսկը կառաջանա այն դեպքերում, երբ գործատուն, անկախ տարատեսակ պետական խրախուսանքներից և արտոնություններից պատրաստակամ է աշխատանքի ընդունել պետության հովանավորությունը վայելող թեկնածուներին (հիմնականում անմրցունակ անձանց²⁰⁶): Այս ռիսկերը նվազեցնելու համար պետք է պետական աջակցություն ցուցաբերել հիմնականում անմրցունակ անձանց:

ՀՀ-ում իրականացվող անմրցունակ անձանց զբաղվածության խթանման քաղաքականությունը պայմանականորեն կարելի է բաժանել 2 մասի՝ վարչարարական-իմպերատիվ և խրախուսական: Վարչարարական-իմպերատիվ քաղաքականության օրինակ է «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածով հաշմանդամություն ունեցող մարդկանց համար նախատեսված քվոտաները, ըստ որի հարկային տարվա կտրվածքով միջինում 100 և ավելի աշխատող ունեցող պետական կառավարչական հիմնարկների աշխատակիցների 3%-ը, իսկ ոչ պետական կազմակերպությունների աշխատակիցները 1%-ը պետք է լինեն հաշմանդամություն ունեցող մարդիկ (հաշմանդամություն ունեցող անձինք նույնպես ընդգրկված են անմրցունակ անձանց դասակարգման մեջ):²⁰⁷ Խրախուսական քաղաքականության օրինակ է Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագրի 2-րդ հավելվածի 7-րդ կետով նախատեսված 435 անձանց աշխատանքի ընդունելու դեպքում գործատուին աշխատանքի մասնակի փոխհատուցումը: Խնդիրը աղքատամետ քաղաքականության տեսանկյունից համապարփակ կերպով լուծելու և ՀՀ բյուջետային

²⁰⁶ ՀՀ-ում անմրցունակ անձանց դասակարգումը կարգավորվում է ՀՀ կառավարության 2014թ.-ի ապրիլի 17-ի N 534 -Ն որոշման 14-րդ հավելվածով, մանրամասների համար տես Հայաստանի Հանրապետության էլեկտրոնային կառավարում, Կառավարության որոշումներ <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/24330/> :

²⁰⁷ Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.14, հոդված 20, <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=87734> :

ռեսուրսների սահմանափակությունը հաշվի առնելով, առաջարկում ենք «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածում կատարել լրամշակումներ, համաձայն որի, եթե ընտանեկան նպաստի շահառու ընտանիքի աշխատունակ անդամը նշյալ օրենքի 6-րդ հոդված հատկանիշներով անցնում է հարմար աշխատանքի, ապա երեք տարի անընդմեջ միևնույն գործատուի մոտ աշխատելու պարագայում, գործատուն որպես խրախուսանք ստանում է աշխատողի ընտանիքին նախկինում հասանելիք 1 տարվա ընտանեկան նպաստը, իսկ հինգ տարի անընդմեջ աշխատելու պարագայում՝ 3 տարվա ընտանեկան նպաստը: Հարկավ, սույն քաղաքականությունը հետապնդում է միանգամից երկու նպատակ՝ աշխատունակ անդամներ ունեցող նպաստառու ընտանիքների կարգավիճակի փոփոխություն և սոցիալական աջակցությանն ուղղված ՀՀ պետական բյուջեի ծախսերի կրճատում:

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ կապիտալի սահմանափակումների դեմ ամենաարդյունավետ հակազդեցությունը միկրովարկավորումն է: Ավելին՝ մի շարք նախադեպեր վկայում են, որ ցածր եկամուտ ունեցող երկրներում ձեռնարկատիրական գործունեության խթանումը աղքատության հաղթահարման և աղքատների կարգավիճակի փոփոխության ամենաարդյունավետ միջոցն է: Սույն ատենախոսության շրջանակներում կդիտարկենք միկրովարկավորման միջոցով աղքատության հաղթահարման ամենաարդյունավետ ծրագրերը: Ամենահաջողված ծրագրերից մեկը 2005թ.-ին Ուգանդայի Կառավարության նախաձեռնած «Երիտասարդական հնարավորություններ (Youth opportunities)» ծրագիրն էր, որի շահառուները հյուսիսային Ուգանդայի 15-35 տարեկան ամենախոցելի երիտասարդներն էին, որոնք կամ գործազուրկ էին կամ թերծանրաբեռնված: Ծրագրի շրջանակներում երիտասարդների հետ անցկացվում էին վարպետության դասընթացներ ձեռնարկատիրական գործունեության վերաբերյալ, ինչպես նաև կյանքի հմտության դասընթացներ: Դասընթացների ավարտին մասնակիցները հնարավորություն էին ստանում դիմել մինչև 7500 ԱՄՆ դոլար կազմող խմբակային դրամաշնորհների՝ իրենց բիզնես հետաքրքրության սահմաններում ձեռնարկատիրական գործունեություն սկսելու համար: Ծրագիրը, ի թիվս այլ դրական հետևանքների, նպաստեց շահառուների առավել լայն սոցիալական ինտեգրմանը: Ծրագրի իրականացումից 4 տարի անց անցկացված հարցումները ցույց են տալիս, որ

շահառուները միջինում ունեցել են 57%-ով ավելի ակտիվներ, 382.9\$-ով ավելի եկամուտ և միջինում աշխատել են 17%-ով ավելի քան ծրագրին չմասնակցած անձիք:²⁰⁸

Մեկ այլ հաջողված օրինակ է Հարավաֆրիկյան Հանրապետությունում իրականացված ֆրենչայզինգային ծրագիրը: Այսպես, 1993թ.-ին Հարավաֆրիկյան Հանրապետության Կառավարության ենթակայության տակ գտնվող «Telkom» ընկերությունը և Բրիտանական «Vodafone» կապի ծառայություններ մատակարարող ընկերությունը համատեղ հիմնում են «Vodacom» ընկերությունը, որի առաքելությունն էր երկրում բջջային հեռախոսակապի ծառայության ապահովումը: Կառավարությունը համատեղ ձեռնարկության առաջ խնդիր էր դրել բջջային հեռախոսակապը մատչելի դարձնել երկրի ամենահեռավոր բնակավայրերի բնակիչների համար: Կառավարման արդյունավետությամբ պայմանավորված՝ ձեռնարկությունը որոշեց նշյալ նպատակին հասնել ֆրենչայզինգի միջոցով: Այդ նպատակով Vodacom ընկերությունը ողջ երկրով մեկ նախաձեռնեց վարպետության դասընթացներ: Հեռանկարային շահառուները առնվազն 21 տարեկան հարավաֆրիկացի երիտասարդներն էին, ովքեր օժտված էին ձեռնարկատիրական ընդունակություններով: Բազմաթիվ թեկնածուներից ընտրվեցին 1800 մասնակիցներ, որոնք դասընթացների ավարտին ընկերության կողմից ստացան 3450 ԱՄՆ դոլար նախնական կապիտալ՝ բիզնես հիմնելու նպատակով: Շահառուները բացեցին կենտրոններ, որտեղից նախապես որոշված տարածքում պետք է ապահովեին բջջային հեռախոսակապի ծառայություններ կառավարության սահմանած գնային առաստաղից ավելի պակաս գնով: «Vodacom» ընկերությունը նախընտրեց ֆրենչայզինգ և ոչ թե սեփական ցանցի հիմնում, ենթադրելով, որ լոկալ կենտրոնների սեփականատերերը, ձգտելով սեփական շահույթի մաքսիմալացմանը, ավելի մեծ շահույթ կապահովեն ձեռնարկության համար, քան ընկերության կառավարիչները, որոնք ավելի նվազ շահագրգռություն կունենան հաճախորդների ներգրավման գործում: Ծրագրի արդյունքում յուրաքանչյուր լոկալ կենտրոնի սեփականատեր ամսական կտրվածքով ստանում էր շուրջ 1200 ԱՄՆ դոլարի շահույթ և դրա կրկնակին

²⁰⁸ Blattman, Christopher, Nathan Fiala, and Sebastian Martinez. "Generating skilled self-employment in developing countries: Experimental evidence from Uganda." *The Quarterly Journal of Economics* 129, no. 2, Oxford, United Kingdom, 2014, pp.698-699.

ապահովում ձեռնարկության համար:²⁰⁹

Միկրոֆինանսավորման մեկ այլ հաջող օրինակ է Թունիսի փորձը, որը մեր խորին համոզմամբ անհրաժեշտ է կիրառել նաև ՀՀ-ում: Թունիսի կրթական համակարգի առանձնահատկություններից մեկը այն է, որ շրջանավարտները դիպլոմային աշխատանքի կամ մագիստրոսական թեզի փոխարեն կարող են գրել բիզնես պլան, որը հնարավորություն է տալիս վերջիններիս մասնակցել մրցույթի և շահել բիզնես գրանտ: Օրինակ 2009-2010 ուսումնական տարում 1702 շրջանավարտ է (բուհերի շրջանավարտների թվի մոտ 10%-ը) մասնակցել է ծրագրին: Ժյուրին, որը բաղկացած էր ինչպես պետական հատվածի այնպես էլ գործարար ոլորտի ներկայացուցիչներից ընտրել է 50 աշխատանք, որից 20-ը ստացել է բիզնես գրանտ նոր բիզնես սկսելու համար: Ծրագրի արդյունքում մասնակիցների շուրջ 74%-ը կարողացել է ստեղծել հաջողակ և շահութաբեր ձեռնարկություններ:²¹⁰ Խորապես համոզված ենք, որ նման հնարավորություն պետք է ընձեռել նաև ՀՀ բուհերի «Տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ շրջանավարտների համար, իսկ ծրագրի իրականացման համար, հնարավորության դեպքում, ներգրավել ներդրումներ միջազգային կազմակերպություններից, մասնավոր հատվածից և բուհական համակարգից: Օրինակ, Թունիսում իրագործվող նշյալ ծրագիրը, իրականացվում է Համաշխարհային բանկի հետ համագործակցությամբ:

Միկրովարկավորման և միկրոֆինանսավորման մասին խոսելիս դժվար է չանդրադառնալ ոլորտի բանիմաց գիտակ, ականավոր տնտեսագետ, գործարար, Խաղաղության Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Մուհամեդ Յունուսի գաղափարներին: Հատկապես ուշադրության արժանի է Յունուսի «սոցիալական բիզնեսի» գաղափարը, որի մասին հեղինակը խոսել է իր գրքերում և որը հակիրճ շարադրված է «Russia direct» էլեկտրոնային պարբերականում հրապարակված հեղինակի հոդվածում:²¹¹

²⁰⁹ Jones, L., J. Van Kirk, and B. Wood (2007) "Vodacom Community Services: Rural Telephone Access for South Africa". In: J. Fairbourne, S. Gibson, and G. Dyer, Microfranchising: Creating Wealth at the Bottom of the Pyramid. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, United Kingdom.

²¹⁰ Brodmann, S., R. Grun, and P. Premand (2011) "Can Unemployed Youth Create their Own Jobs? The Tunisia Business Plan Thesis Competition". MNA Knowledge and Learning...Fast Brief 18, World Bank, New York, United States, p.3.

²¹¹ Muhammed Yunus, "Three big goals for the BRICS New Development Bank", Russia Direct, 27 July 2015, <http://www.russia-direct.org/opinion/three-big-goals-brics-new-development-bank>.

Գաղափարի էությունն այն է, որ ներդրողը, ստեղծելով ձեռնարկություն, վերցնում է իր շահույթը այնքան ժամանակ, քանի դեռ ստացված շահույթը չի գերազանցում ներդրված գումարը: Ամբողջական ներդրումահատույցից հետո շահույթը ուղղվում է բացառապես բիզնեսի զարգացմանը: Յունուսի պնդմամբ ի տարբերություն սովորական բիզնեսի, սոցիալական բիզնեսի առաջնային նպատակը ոչ թե առավելագույն շահույթն է, այլ աղքատության հաղթահարումը: Գաղափարը հաջողությամբ կյանքի է կոչվել բազմաթիվ երկրներում, մասնավորաբար Յունուսի հայրենի Բանգլադեշում:²¹²

Գաղափարի հիմքում այն փիլիսոփայությունն է, որ նվիրաբերած գումարը ունի պատկերավոր ասած «մեկ կյանք», իսկ սոցիալական բիզնեսի մեջ ներդրված գումարը շարունակաբար վերաներդրվում է: Գաղափարը ՀՀ-ում կարելի է ներդնել բիզնես ֆորումի կազմակերպման միջոցով, որի ընթացքում գործարարները, իրենց բիզնես հետաքրքրությունների և փորձառության շրջանակներում կառաջարկեն գաղափարներ: Նման ֆորումի կազմակերպումը առավել իրատեսական դարձնելու և գործարարների շրջանում սոցիալական բիզնես նախաձեռնելու շահագրգռվածություն առաջացնելու համար անհրաժեշտ է հարկային արտոնություններ սահմանել ոչ միայն սոցիալական բիզնես-նախագծերի, այլև գործարարի մնացյալ, ոչ սոցիալական ձեռնարկությունների համար: Արտոնությունները և խրախուսանքները պետք է որոշվեն ad hoc սկզբունքով՝ ելնելով առաջարկվող ծրագրի առանձնահատկություններից: Հավելենք, որ Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագրով 131 անմրցունակ անձանց համար ձեռնարկատիրական գործունեությամբ, ինչպես նաև անասնապահությամբ զբաղվելու համար նախատեսված է 131.000.000 ՀՀ դրամի ֆինանսական օժանդակություն, որը պետք է զգալիորեն ավելացնել հաշվի առնելով ծրագրի կայուն զբաղվածության գործակիցը՝ 90%:²¹³

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ աշխատանքի շուկա մուտք գործելուն խոչընդոտող սահմանափակումները հաղթահարելու ևս մեկ միջոց է մասնավոր հատվածում գործող աշխատանքի տեղավորման գործակալությունների հետ արդյունքների վրա հիմնված պայմանագրերի կնքումը: Նշյալ մեխանիզմը

²¹² Yunus, Muhammad. Building social business: The new kind of capitalism that serves humanity's most pressing needs. Public Affairs, New York, United States, 2011.

²¹³ Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագիր, հավելված 2, կետ 12:

հաջողությամբ ներդրվել է այնպիսի զարգացած երկրներում ինչպիսին են Միացյալ Թագավորությունը, Գերմանիան և Ավստրալիան: Օրինակ Գերմանիայում, եթե աշխատանք փնտրող անձը աշխատանքի է անցնում գործակալության միջոցով, ապա գործակալությունը պետությունից ստանում է խրախուսական վճարի մի մասը, իսկ մյուս մասը վճարվում է աշխատողի՝ աշխատանքի անցնելուց վեց ամիս հետո:²¹⁴ Այս առումով ՀՀ-ում իրականացվող քաղաքականությունը շատ նման է Գերմանիայում իրականացվող քաղաքականությանը: Այսպես, եթե զբաղվածության տարածքային կենտրոնը առնվազն երեք ամսվա ընթացքում անմրցունակ անձանց չի կարողանում տեղավորել հարմար աշխատանքի, ապա որպես աշխատանքի տեղավորման լրացուցիչ հնարավորություն, աջակցություն է տրամադրվում ոչ պետական կազմակերպությունների՝ աշխատանքի տեղավորման ծառայություններից օգտվելու համար: Գումարը տրամադրվում է փոխհատուցման հավաստագրերի միջոցով²¹⁵ Ընդ որում, գումարի 5%-ը վճարվում է անձի և կազմակերպության հետ պայմանագրի կնքումից հետո, 20%-ը՝ կազմակերպության միջնորդությամբ անձի աշխատանքի տեղավորվելուց հետո, իսկ մնացյալ 70%-ը՝ կազմակերպության միջնորդությամբ անձի մեկ տարի աշխատելուց հետո:²¹⁶ Այդ նպատակով ՀՀ-ում գործում են Զբաղվածության պետական գործակալության հետ համագործակցության հուշագիր կնքած մի շարք կազմակերպություններ:²¹⁷ Սակայն 2016թ.-ին նշյալ ծրագրով որևէ շահառու աջակցություն չի ստացել: Ծրագրի արդյունավետությունը բարձրացնելու և աղքատության մակարդակի հնարավոր աճը որոշակիորեն մեղմելու նպատակով առաջարկում ենք մեծացնել ծրագրի շահառուների շրջանակը՝ ներառելով վերջին մեկ տարում կանոնավոր աշխատած, բայց անմրցունակ չհամարվող և աշխատանք փնտրող աշխատունակ անձանց:

Այսպիսով, զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության նպատակն է առավել

²¹⁴ Schneider, H. (2008) “The Labour Market Reform in German and Its Impact on Employment Services”. In: Paying for Success: How to Make Public Contracting Work. Policy Exchange, London, United Kingdom.

²¹⁵ ՀՀ կառավարության 2016 թ. սեպտեմբերի 29-ի նիստի N 38 արձանագրային որոշում «Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագիր», Երևան, 2016, էջ 20:

²¹⁶ Նույն տեղում:

²¹⁷ ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, Զբաղվածության պետական գործակալություն, «Զբաղվածության պետական գործակալության հետ համագործակցության հուշագիր կնքած աշխատանքի տեղավորման ոչ պետական կազմակերպությունների ցանկ», <http://employment.am/am/118/free.html>:

ինտեգրացված սոցիալական պաշտպանության քաղաքականության և զբաղվածության համակարգի ներդրումը: Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ գոյություն չունի այնպիսի բանաձև կամ մեխանիզմ, որը կարող է հաջողությամբ ներդրվել բոլոր երկրներում և դիտվել որպես համադարման: Վառ օրինակը գործատուների խրախուսման մեխանիզմն է, որը ինչպես արդեն նշեցինք, անհաջողության մատնվեց Լեհաստանում, սակայն հաջողությամբ իրականացվեց լատինամերիկյան երկրներում: Ուստի քաղաքականությունը մշակելիս պետք է հաշվի առնել տվյալ երկրի առանձնահատկությունները: Օրինակ, միջին և բարձր եկամուտ ունեցող երկրներում, որտեղ առկա է իրականացվող ծրագրերի մոնիթորինգի լայն հնարավորություններ, զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության շահառուներն են ոչ միայն աղքատներն ու գործազուրկները, այլև ստվերային շուկայում թերզբաղվածները կամ ըստ պաշտոնական դասակարգման աղքատ չհամարվող քաղաքացիները: Մինչդեռ ցածր եկամուտ ունեցող երկրներում և հատկապես այն երկրներում, որտեղ առկա են շարժունակության սահմանափակումներ, ծրագրի շահառուների թիվը չի գերազանցում ընտանեկան նպաստ ստացող քաղաքացիների թիվը: Զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության հաջողությունը մեծապես պայմանավորված դրա վերահսկողությունը (մոնիթորինգ) և գնահատումը իրականացնող ինստիտուտների հնարավորություններից և զարգացվածությունից: Սույն ենթագլխում հիմնականում ներկայացրեցինք զարգացող երկրներում հաջողությամբ ներդրված ծրագրերը, որոնք այս կամ այն չափով կիրառելի են նաև մեր երկրում: Սակայն ուսումնասիրված գրականությունը լի է նաև չհաջողված ծրագրերի օրինակներով, որոնք հիմնականում պայմանավորված են կամ ֆինանսական միջոցների սղությամբ կամ ծրագրերի ոչ պատշաճ վերահսկողությամբ: Ներկայացված ծրագրերի մեծ մասը, հատկապես նրանք, որոնք իրականացվել են Լատինական Ամերիկայի երկրներում դրական գնահատականի են արժանացել Համաշխարհային բանկի գնահատողների և վերլուծաբանների կողմից:

Միջազգային փորձի վերլուծության հիման վրա սույն ենթագլխի շրջանակներում ՀՀ կառավարությանը ներկայացվեց առաջարկությունների ամբողջական փաթեթ՝ միտված զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության բարելավմանը, իրականացվող

քաղաքականության շահառուների շրջանակի ընդլայնմանը և վերջիններիս կարգավիճակի վերափոխմանը, ինչպես նաև իրականացվող ծրագրերի արդյունավետության բարձրացմանը: Հավելենք, որ ներկայացված առաջարկությունները ամբողջությամբ համահունչ են ՀՀ 2014-2025 թթ.-ների Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրում արտացոլված աղքատության կրճատման նպատակադրումներին:²¹⁸

3.3. Սոցիալական աջակցությունը և գործազրկության նպաստը որպես աղքատության հաղթահարման գործիք

Սոցիալական աջակցության դերը աղքատության նվազեցման և անհավասարության կրճատման տեսանկյունից անհերքելի է: Ավելին, այն, տարիներ շարունակ, համարվել է աղքատության դեմ պայքարի կարևորագույն և անկյունաքարային գործիքը Համաշխարհային բանկի հետազոտողների կողմից՝ նախքան տարբեր երկրներում զբաղվածության ակտիվ քաղաքականության ներդրումն ու խթանումը:²¹⁹ Ըստ Վան Դոմելենի²²⁰ և Համաշխարհային բանկի զեկույցի²²¹ սոցիալական աջակցությունը և գործազրկության նպաստը տնտեսության վրա կարող են ազդել 3 մակարդակներում՝ ազգային, համայնքի և տնային տնտեսությունների: Ազգային մակարդակում սոցիալական աջակցությունը և գործազրկության նպաստը նպաստում են սոցիալական համերաշխությանը, բռնությունների նվազեցմանը, կապիտալի շուկայի զարգացմանը և արդյունավետ պահանջարկի խթանմանը: Համայնքային կամ լոկալ մակարդակում սոցիալական աջակցության ծրագրերը և գործազրկության նպաստը նպաստում են տեղական ենթակառուցվածքների զարգացմանը (օրինակ հանրային աշխատանքի միջոցով) և նպաստում սպառման աճին, որն էլ իր հերթին հանգեցնում է ներդրումների ավելացմանը: Եվ, վերջապես, տնային տնտեսությունների մակարդակում սոցիալական աջակցության ծրագրերը և գործազրկության նպաստը կան-

²¹⁸ ՀՀ Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025 թթ. Հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, Երևան, 27 մարտի 2014, էջ 114-115:

²¹⁹ Ferreira, Francisco HG, and Michael Walton, eds. World development report 2006: Equity and development. Vol. 28. World Bank Publications, 2005, p.148.

²²⁰ Van Domelen, J. "The Contribution of Social Protection to Economic Growth—Perspectives on Senegal." Washington DC: World Bank. Draft, 2010, p.8.

²²¹ Alderman, Harold, and Ruslan Yemtsov. "How Can Safety Nets Contribute to Economic Growth?" The World Bank Economic Review 2013, p. 4.

խարգելում են տնային տնտեսությունների ունեցվածքի (բնակարան, ավտոմեքենա և այլն) վաճառքը՝ ընթացիկ սպառման ապահովման նպատակով և նպաստում են մարդկային կապիտալի զարգացմանը: Դիտարկենք սոցիալական աջակցության ծրագրերի և գործազրկության նպաստի արդյունավետ ներդրման միջազգային փորձը և դրա կիրառման հնարավորությունը ՀՀ-ում: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Համաշխարհային բանկը սոցիալական աջակցության նպատակով տրամադրվող նպաստները և գործազրկության նպաստը դիտարկում է առանձին-առանձին, սկզբում կանդիդատներն և գործազրկության նպաստի արդյունավետ ներդրման մեխանիզմներին, այնուհետև՝ տարբեր սոցիալական ծրագրերի ազդեցությանը կոնկրետ երկրների սոցիալ տնտեսական միջավայրի վրա և կներկայացնենք հիմնավորումներ ՀՀ-ում իրականացվող սոցիալական ծրագրերի բարեփոխման անհրաժեշտության վերաբերյալ:

Գործազրկության նպաստները, բացի վերը նշյալ դրական օգուտներից կարող են շահառուների մոտ ստեղծել խնամակալական տրամադրություններ և չափափութել խթաններ: Օրինակ, միջին և բարձր եկամուտ ունեցող մի շարք երկրներում գործազրկության նպաստը մեծացրել է ստվերային աշխատաշուկան և նվազեցրել աշխատուժի առաջարկը:²²² Այդպիսի երկրներից է Ռումինիան, որտեղ գործազրկության բարձր նպաստները նվազեցրել են մարդկանց՝ աշխատանքի ընդունվելու ձգտումը:²²³ Սակայն գործազրկության նպաստների և աշխատանք ունենալու ցանկության միջև հակադարձ համեմատական կապը օրինաչափություն չէ: Ավելին, մի շարք լատինամերիկյան երկրներում ինչպիսիք են Բրազիլիան, Էկվադորը և Մեքսիկան գործազրկության նպաստները որևէ ազդեցություն չեն ունեցել աշխատանքի ընդունվելու ցանկության վրա:²²⁴ Նմանապես, վիճակագրական մեթոդների օգնությամբ իրականացված հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ Եթովպիայում սննդային օգնության ծրագիրը որևէ կերպ չի ազդել թիրախային խմբի զբաղվածության, աշխատանքի որակի և միջին աշխատավարձի վրա: Ավելին՝ հարցման արդյունքները ցույց են տվել, որ ծրագրի

²²² Ribe, Helena, David A. Robalino, and Ian Walker. “Achieving effective social protection for all in Latin America and the Caribbean: from right to reality”, World Bank Publications, Washington DC, United States, 2010, pp. 9-20.

²²³ Almeida, R., Arbelaez, J., Honorati, M., Kuddo, A., Lohmann, T., Ovadiya, M., Pop, L., Sanchez Puerta, M., Weber, M. (2012). Improving Access to Jobs and Earnings Opportunities: The Role of Activation and Graduation Policies in Developing Countries, Social Protection Discussion Paper №.1204, World Bank, Washington DC, United States, p. 17.

²²⁴ Նույն տեղում, էջ 18.

մեկնարկից ի վեր ինքնազբաղվածների՝ գյուղատնտեսական գործունեությունից ստացվող եկամուտը էական փոփոխության չի ենթարկվել:²²⁵

Աղյուսակ 3.3.1

Գործազրկության նպաստների շահառուների առջև դրվող պայմանները, դրանց հավանական ազդեցությունը և պայմանների բավարարման համար անհրաժեշտ նախադրյալները²²⁶

Պայմաններ	Հավանական ազդեցություն	Անհրաժեշտ նախադրյալներ
Նպաստի չափի և տևողության սահմանափակում	Գործազրկության ցածր նպաստը հավանական է, որ կարագացնի աշխատանք փնտրելու ինտենսիվությունը, միաժամանակ նվազեցնելով ակնկալվող նվազագույն աշխատավարձը (reservation wage): Նպաստի չափի ժամանակային սահմանափակումը նույնպես դրական է ազդում աշխատանք փնտրելու ջանքերի վրա:	Աշխատանքի պահանջարկ և ազատ աշխատատեղեր
Կոնկրետ պարտավորությունների սահմանում (Մասնակցություն վարպետային ուսուցման դասընթացներին, աշխատանքի տոնավաճառներին և այլն)	Դրական ազդեցություն ունի ոչ միայն աշխատանք փնտրելու ինտենսիվության, այլև աշխատանքի որակի վրա:	Մոնիթորինգի իրականացման համար անհրաժեշտ ռեսուրսներ
Նյութական խթաններ (օրինակ բոնուսներ արագ աշխատանքի տեղավորման դեպքում)	Դրական ազդեցություն ունի ոչ միայն աշխատանք փնտրելու ճիգերի, այլև ոչ սովորական հատվածում աշխատելու ցանկության վրա:	Առկա աշխատատեղեր և գրավիչ խթաններ

Գործազրկության նպաստների կողմնակի ազդեցությունը մեղմելու կամ չեզոքացնելու նպատակով տարբեր երկրներում գործազրկության նպաստը տրվում է որոշակի պայմաններով՝ շահառուների մոտ պատասխանատվության զգացումը մեծացնելու և գործազրկության նպաստը որպես անաշխատ եկամուտ չդիտարկելու նպատակով:

Նշյալ պայմանները, դրանց հավանական ազդեցությունը և իրագործման համար անհրաժեշտ գործիքները ամփոփված են աղյուսակ 3.3.1-ում:

Միջազգային պրակտիկայում գոյություն չունի գործազրկության նպաստի վճարման օպտիմալ ժամանակահատված: Այն կախված է կոնկրետ երկրի աշխատաշուկայի առանձնահատկություններից: Բուլղարիայի, Էստոնիայի, Հունգարիայի, Սլովակիայի, Սլովենիայի և Լեհաստանի փորձը ցույց է տալիս, որ գործազրկության նպաստի տրամադրման ժամանակահատվածի սկզբում աշխատանքի տեղավորման դեպքերը

²²⁵ Abdulai, A., C. Barrett, and J. Hoddinott “Does Food Aid Really Have Disincentive Effects? New Evidence from Sub-Saharan Africa.” World Development 33 (10). Eliviser, Amsterdam, Netherlands (printed in the United Kingdom) 2005, p. 1692

<https://brownschool.wustl.edu/sites/DevPractice/Disaster%20Relief%20Reports/Food%20Aid%20and%20Disincentives.pdf>.

²²⁶ Հեղինակի սեփական եզրահանգումներն են՝ հիմնված միջազգային փորձի վերլուծության վրա:

համեմատաբար քիչ են, ժամանակահատվածի մեջտեղում նկատելի է աճման միտում, իսկ ժամանակահատվածի վերջում աշխատանքի ընդունվողների քանակը, ավելին է եղել, քան ժամանակահատվածի սկզբում և մեջտեղում միասին հաշվարկված:²²⁷ Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ գործազրկության նպաստի ժամանակահատվածի սահմանումը, որը ուղեկցվում է ժամանակահատվածի ընթացքում նպաստի չափի աստիճանաբար կրճատմամբ զգալիորեն մեծացնում է գործազուրկների՝ աշխատանք փնտրելու ինտենսիվությունը, հետևաբար նաև զբաղվածության մակարդակը:

Սակայն միայն վերոնշյալ ժամանակային սահմանափակումները բավարար չեն զբաղվածության ցանկալի մակարդակ ապահովելու համար: Այդ իսկ պատճառով ժամանակահատվածի սահմանափակումը պետք է ուղեկցվի լրացուցիչ պայմանների սահմանմամբ: Այս առումով հատկապես ուշագրավ է ԱՄՆ-ի Մերիլենդ նահանգում իրականացված փորձարկումը, որի մասին մասնակիցները տեղյակ չէին: Մասնակիցները պայմանականորեն բաժանել էին 4 խմբի: Առաջին խմբի մասնակիցները պետք է կապվեին շաբաթական առնվազն 4 գործատուների հետ և իրենց կապը հաստատեին գործատուների կողմից մակագրված փաստաթղթերով: Երկրորդ խմբի մասնակիցները պետք է կապվեին շաբաթական 2 գործատուների հետ, սակայն առանց հավաստող փաստաթղթեր ներկայացնելու: Երրորդ խմբի մասնակիցները պետք է մասնակցեին աշխատանքի տոնավաճառներին, իսկ չորրորդ խմբի մասնակիցները տեղեկացվել էին, որ աշխատանք փնտրելու իրենց գործողությունները վերահսկվելու են և ոչ բավարար արդյունքների դեպքում նրանք այլևս չեն ստանա գործազրկության նպաստ: Սույն փորձի նպատակն էր պարզել, թե նշյալ մեթոդներից որն է ամենաարդյունավետը: Արդյունքները ցույց տվեցին, որ աշխատաշուկաներին մասնակցելը նվազեցնում է աշխատանք գտնելու վրա ծախսվող ժամանակը 5%-ով, աշխատանք փնտրելու գործողությունների վերահսկումը՝ 7.5%-ով, իսկ հավաստող փաստաթղթերի ներկայացումը՝ 6%-ով:²²⁸

Զբաղվածության խթանման համար լայնորեն տարածված է նաև ֆինանսական

²²⁷ Vodopivec, Milan. Income support for the unemployed: Issues and options. World Bank Publications, Washington DC, United States, 2004, see p. 120, pp. 37-38.

²²⁸ Almeida, R., Arbelaez, J., Honorati, M., Kuddo, A., Lohmann, T., Ovadiya, M., Pop, L., Sanchez Puerta, M., Weber, M. (2012). Improving Access to Jobs and Earnings Opportunities: The Role of Activation and Graduation Policies in Developing Countries, Social Protection Discussion Paper No. 1204, World Bank, Washington DC: United States, p. 26.

խթանների ինստիտուտը: Նշյալ խթանները կարող են լինել տարբեր տեսակի, սկսած պետության կողմից վճարվող խրախուսական վճարներից վերջացրած որոշ ժամանակ աշխատավարձը չհարկելուց: Օրինակ Մեծ Բրիտանիայում կիրառվում է «վաստակած եկամտահարկի» սկզբունքը, որը տրվում է նախկինում գործազրկության նպաստի շահառու այն քաղաքացիներին, ովքեր համաձայնել են ցածր վարձատրությամբ աշխատանքներ կատարել:²²⁹ Սակայն նմանատիպ խրախուսանքները ոչ միշտ են բերում ցանկալի արդյունքի: Մեյերը նշում է, որ զարգացած երկրներում աշխատակիցները հաճախ դրսևորում են օպորտունիստական վարքագիծ և գործատուների հետ համաձայնությամբ դուրս են գալիս աշխատանքից, որպեսզի որոշ ժամանակ հետո վերադառնան և ստանան չհարկվող աշխատավարձ:²³⁰

Կուտակային ֆոնդերը նույնպես դասվում են գործազրկության նպաստների վճարման տարածված մեխանիզմների շարքին: Միջազգային պրակտիկայում տարածված են ինչպես պարտադիր այնպես էլ կամավոր սկզբունքով գործող կուտակային ֆոնդեր, որոնք համալրելու նպատակով աշխատողի ամսական աշխատավարձից կատարվում են մասհանումներ: Աշխատանքից ազատման պարագայում այդ մասհանումներից վճարվում է ամսական գործազրկության նպաստ, իսկ եթե կենսաթոշակի անցնելու պահին հաշվի վրա առկա են չօգտագործված միջոցներ, ապա դրանք գումարվում են կենսաթոշակային վճարումներին: Այս մեխանիզմը հաջողությամբ ներդրվել է Կոլումբիայում, իսկ Չիլիում կուտակային ֆոնդից բացի գործում է նաև համերաշխության ֆոնդը:²³¹ Հորդանանում, եթե անձը չի խնայել բավարար չափով, որպեսզի ստանա գործազրկության վճար, սակայն ունի բավականաչափ կենսաթոշակային վճարումներ ստանում է գործազրկության վճար կուտակած կենսաթոշակային վճարումների հաշվին:²³²

²²⁹ Hoynes, Hilary, and Richard Blundell. *Has "in-work" Benefit Reform Helped the Labour Market?*. No. w8546. National bureau of economic research, 2001. Cambridge, Massachusetts, United States P.2

²³⁰ Meyer, Bruce "Lessons from the U.S. Unemployment Insurance Experiments." *Journal Of Economic Literature* 33, N1, American Economic Association, Nashville, Tennessee, United States, 1995, p.93.

²³¹ Reyes Hartley, Gonzalo Javier, Jan C. Van Ours, and Milan Vodopivec. "Incentive effects of unemployment insurance savings accounts: evidence from Chile.", Discussion Paper No. 4681, Tilburg University publications, Tilburg, Netherlands, January 2010 p.3

²³² World Bank Operations (2011) "Jordan Social Insurance Programmatic Economic and Sector Work (PESW) Phase II." For further information <http://documents.worldbank.org/curated/en/197551468589631628/text/106785-CASCR-P156605-R2016-0124-1-IFC-R2016-0191-1-MIGA-R2016-0046-1-Box396273B-OUO-9.txt>

ՀՀ-ում գործազրկության վճարների վճարման պրակտիկան վերացավ 2014թ.-ին «Զբաղվածության մասին» օրենքի ընդունմամբ: Վերջինս փոխարինեց 2005թ.-ին ընդունված «Բնակչության զբաղվածության և գործազրկության դեպքում սոցիալական պաշտպանության մասին» օրենքին, որով էլ կարգավորվում էր գործազրկության վճարման կարգը: Հետաքրքրական է, որ ըստ համաշխարհային բանկի զեկույցի գործազրկության վճարները որևէ կերպ չեն անդրադարձել ՀՀ-ում աշխատանքի շուկայի վրա:²³³ Այսինքն՝ գործազրկության նպաստի հետ կապված վերոշարադրյալ ռիսկերը ՀՀ աշխատանքի շուկայի վրա ոչ մի ազդեցություն չեն ունեցել: Դա բացատրվում է այն հանգամանքով, որ ՀՀ-ում վճարվող գործազրկության վճարը, որը կազմում էր 18000 դրամ ավելի փոքր է, քան նվազագույն սպառողական զամբյուղի մեծությունը:²³⁴ Ուստի առաջարկում ենք վերականգնել գործազրկության նպաստը կենսաթոշակային տարիքի չհասած այն քաղաքացիների կտրվածքով, ովքեր վերջին երեք տարիների ընթացքում շարունակաբար վճարել են եկամտային հարկ: Գործազրկության նպաստը պետք է առնվազն հավասար լինի նվազագույն սպառողական զամբյուղի մեծությանը: Ըստ Համաշխարհային բանկի փորձագետների գործազրկության նպաստը պետք է գերազանցի սոցիալական աջակցության վճարներին, իսկ վերջինս էլ պետք է առնվազն հավասար լինի նվազագույն սպառողական զամբյուղի դրամական մեծությանը:²³⁵ Ենթադրվում է, որ եթե սոցիալական աջակցության վճարների մեծությունը գերազանցի գործազրկության նպաստի չափը, ապա հնարավոր է, որ մեծանա չաշխատելու և սոցիալական աջակցության վճարներից օգտվելու գայթակղությունը: Գործազրկության նպաստի վերականգնումը, բացի վերոշարադրյալ ազգային, համայնքային և տնային տնտեսությունների մակարդակում ունեցած ազդեցությունից թույլ կտա աշխատանքը կորցրած անձանց խուսափել սպառման շղկերից և աղքատությունից: Անշուշտ, գործազրկության նպաստի վերա-

²³³ Almeida, Rita, Juliana Arbelaez, Maddalena Honorati, Arvo Kuddo, Tanja Lohmann, Mirey Ovadiya, Lucian Pop, Maria Laura Sanchez Puerta, and Michael Weber. Improving access to jobs and earnings opportunities: the role of activation and graduation policies in developing countries. No. 67610. The World Bank, 2012., p. 18.

²³⁴ Ազատություն ռադիոկայան, « Օմբուդսմենը հորդորում է վերականգնել գործազրկության նպաստը», վերջին թարմացումը Մայիս 02, 2016, մանրամասների համար տես <http://www.azatutyun.am/a/27711643.html> .

²³⁵ Almeida, Rita, Juliana Arbelaez, Maddalena Honorati, Arvo Kuddo, Tanja Lohmann, Mirey Ovadiya, Lucian Pop, Maria Laura Sanchez Puerta, and Michael Weber. Improving access to jobs and earnings opportunities: the role of activation and graduation policies in developing countries. No. 67610. The World Bank, 2012, p. 23.

կանգնումը կնպաստի պետություն-քաղաքացի կապի ամրապնդմանը և սոցիալական պարտավորությունների ամբողջ ծավալով իրականացմանը: Անշուշտ պետք է վերականգնել նաև նախկինում գործող նվազագույն և առավելագույն ժամկետները՝ շահառուների առջև դնելով այնպիսի պայմաններ ինչպիսիք են ՀՀ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կողմից կազմակերպվող աշխատանքի տոնավաճառներին մասնակցությունը, աշխատանքի տեղավորման ոչ պետական կազմակերպությունների ծառայություններից օգտվելը և այլն: Գործազրկության նպաստի վճարումը պետք է դադարի, եթե շահառուն երկու անգամ հրաժարվում է իրեն առաջարկված «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի հատկանիշներով հարմար աշխատանքից: Հաշվի առնելով միջազգային հաջողված փորձը առաջարկում ենք ներդնել գործազրկության կամավոր ապահովագրության ինստիտուտը, որը ոչ միայն չի ավելացնի ՀՀ պետական բյուջեի սոցիալական ծախսերը, այլև կնպաստի ՀՀ-ում կապիտալի շուկայի զարգացմանը:

Ըստ Համաշխարհային բանկի փորձագետների սոցիալական աջակցության ծրագրերը պետք է իրականացվեն հավասարության, հասանելիության, հարկաբյուջետային կայունության, արդյունավետության, արդյունքաստեղծության և ռիսկերին արագ և պատշաճ արձագանքելու սկզբունքների հիման վրա:²³⁶ Հավասարության սկզբունքը ենթադրում է, որ միևնույն սոցիալական կարգավիճակում գտնվող շահառուները պետք է ստանան հավասարաչափ օժանդակություն: Հասանելիության սկզբունքը ենթադրում է, որ սոցիալական աջակցության ծրագրերը պետք է հասցեագրված լինեն բոլոր կարիքավոր անձանց և ոչ մի կարիքավոր անձ չպետք է դուրս մնա սոցիալական աջակցության ծրագրերից: Սոցիալական աջակցության ծրագրերը պետք է լինեն կայուն, այսինքն՝ բոլոր ծախսերը պետք է հաշվարկվեն այնպես, որ որևէ իրավիճակ, այդ թվում և ժողովրդագրական պատկերի փոփոխությունը, չնվազեցնի սոցիալական ծախսերի ծավալը: Խթանման սկզբունքը ենթադրում է, որ ծրագրերը պետք է նպաստեն մարդկային կապիտալի զարգացմանը, խթանեն զբաղվածությունը և նպաստեն ֆինանսական շուկաների զարգացմանը: Արդյունավետության սկզբունքի համաձայն սոցիալական աջակցության ծրագրերով տրամադրվող գումարները պետք է

²³⁶ Robalino, D., Walker, I. and L. Rawlings “Building Social Protection and Labor Systems. Concepts and Operational Implications”. World Bank, Mimeo, New York, United States 2011, P. 5.

ծախսվեն առավելագույնս արդյունավետ: Եվ վերջապես, դիսկերին արագ և պատշաճ արձագանքման սկզբունքը ենթադրում է, որ սոցիալական աջակցության ծրագրերը պետք է թիրախավորեն տնային տնտեսությունների ինչպես իդիոսինկրատիկ, այնպես էլ կոլարիանտ դիսկերը:²³⁷

Այժմ տեսնենք, թե որքանով են ՀՀ սոցիալական աջակցության ծրագրերը համահունչ վերոշարադրյալ սկզբունքներին: ՀՀ-ում սոցիալական նպաստների տրամադրումը կարգավորվում է «Պետական նպաստների մասին» ՀՀ օրենքով: Ըստ նշյալ օրենքի պետական նպաստների տեսակներն են ընտանեկան նպաստը, սոցիալական նպաստը, հրատապ օգնությունը, երեխայի ծննդյան միանվագ նպաստը, մինչև երկու տարեկան երեխայի խնամքի նպաստը, ժամանակավոր անաշխատունակության նպաստը, ծերության նպաստը, հաշմանդամության նպաստը, կերակրողին կորցնելու դեպքում նպաստը, թաղման նպաստը:²³⁸ Ընտանեկան նպաստի և սոցիալական նպաստի նպատակը սոցիալական բևեռացվածության մեղմումն է (հասանելիության սկզբունք), իսկ թվարկված մնացյալ նպաստների նպատակը անձանց և տնային տնտեսությունների իդիոսինկրատիկ մարտահրավերների հաղթահարումը: Բացի այդ, ըստ ՀՀ կառավարության 2017թ.-ի հունվարի 14-ի N 5-Ն սոցիալական վիճակը ծանրացնող յուրաքանչյուր գործոն ավելացնում է ընտանեկան նպաստի կամ կենսաթոշակի չափը (հավասարության սկզբունք):²³⁹ Օրինակ, եթե ընտանիքի անապահովության միավորը գերազանցում է սահմանային 30 միավորը, ապա 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անդամին տրվող հավելումը 5500 ՀՀ դրամ է, իսկ բարձրլեռնային կամ սահմանամերձ բնակավայրերի ընտանիքների 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անդամին տրվող հավելումը՝ 6000 ՀՀ դրամ: Մինչդեռ, 35 միավորը գերազանցելու դեպքում 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անդամին տրվող հավելումը՝ 6000 ՀՀ դրամ է, իսկ բարձրլեռնային կամ սահմանամերձ բնակավայրերի ընտանիքների 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անդամին տրվող հավելումը՝ 7000

²³⁷ Robalino, D., Walker, I. and L. Rawlings “Building Social Protection and Labor Systems. Concepts and Operational Implications” World Bank, Mimeo, New York, United States, 2011, P. 5.

²³⁸ «Պետական նպաստների մասին» ՀՀ օրենք, ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.16, հոդված 5:

²³⁹ ՀՀ կառավարության N 5-Ն որոշում. 2016 թվականի ընտանեկան նպաստի, սոցիալական նպաստի, հրատապ օգնության և մինչև երկու տարեկան երեխայի խնամքի նպաստի չափերը սահմանելու Մասին, ՀՀՊՏ 2016.01.20/4(1184) Հոդ.36:

ՀՀ դրամ:²⁴⁰ Սակայն պետք է նշենք, որ սոցիալական աջակցության տրամադրման համակարգը չի բավարարում խթանման սկզբունքին (incentive compatibility), այսինքն՝ չի նպաստում զբաղվածության խթանմանը և մարդկային կապիտալի աճին: Այս առումով ուսանելի կարող է լինել Հնդկաստանի փորձը, որը կներկայացնենք ստորև:

Հնդկաստանի կառավարությունը 2006-2007թթ.-ների բյուջեով շուրջ մեկ միլիարդ դոլար (ՀՆԱ-ի 0.3%-ը) հատկացրեց Գյուղական ազգային զբաղվածության ծրագրին, որի նպատակն էր աղքատության ստորին գծից անդին գտնվող գյուղացիների զբաղվածության ապահովումը: Ծրագրով նախատեսված էր, որ նպաստառու ընտանիքների աշխատունակ անդամները առնվազն 100 օր պետք է ներգրավված լինեին հանրային աշխատանքներում: Ծրագրված էր, որ մասնակիցները պետք է ներգրավված լինեին բերքահավաքի, ոռոգման համակարգի շինարարության, ջրհորների փորման, մշակաբույսերի տնկման և նմանատիպ այլ աշխատանքներում:²⁴¹ Հետազոտությունը ցույց է տվել, որ ծրագիրը բազմարկչի էֆեկտի շնորհիվ ազդել է ներդրումների և հետևաբար նաև ՀՆԱ-ի վրա 4.3%-ով, իսկ ճահիճների վերացման էֆեկտի շնորհիվ՝ 2.2%-ով: Ծրագիրը հատկապես դրական ազդեցություն է ունեցել գյուղաբնակ ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների վրա:²⁴² Ծրագիրը անշուշտ նպաստել է մասնակիցների՝ հմտությունների ձեռքբերմանը և ունեցած հմտությունների կատարելագործմանը: Մեկ այլ նմանատիպ ծրագիր, որը կրում էր «Աշխատավարձ հանրային աշխատանքի դիմաց» խորագիրը հաջողությամբ իրականացվել է Եթովպիայում, որը նպաստել է ծրագրի մասնակիցների աշխատանքի տեղավորմանը մասնավոր հատվածում, քանի որ աշխատունակ նպաստառուները նախընտրել են աշխատանքի անցնել մասնավոր հատվածում, որտեղ աշխատավարձերը ավելի բարձր են, քան ընտանեկան նպաստների դիմաց կատարել հանրային աշխատանքներ:²⁴³

²⁴⁰ ՀՀ կառավարության N 5-Ն որոշում. 2016 թվականի ընտանեկան նպաստի, սոցիալական նպաստի, հրատապ օգնության և մինչև երկու տարեկան երեխայի խնամքի նպաստի չափերը սահմանելու մասին, ՀՀՊՏ 2016.01.20/4(1184) Հոդ.36, կետ 3:

²⁴¹ Subbarao, Kalanidhi, Carlo del Ninno, Colin Andrews, and Claudia Rodríguez-Alas. "Forum 2010 Edition The Design and Implementation of Public Works Programs A Toolkit for Practitioners." World, 2010, pp. 22-25.

²⁴² Hirway, Indira, M. R. Saluja, and Bhupesh Yadav. "Analysing multiplier impact of NREGA works through village SAM modelling." Annandale-on-Hudson, NY: The Levy Economics Institute of Bard College, New York, United State, 2009, p.4.

²⁴³ Bush, Jennifer, Ejigayehu Tefera, Yeshitla Admassu, and Jamal Abdella. "Ethiopia Food Aid Impact Study: Meda Welabu Woreda." Christian Aid Study, March, 2001.

Ուստի առաջարկում ենք ՀՀ-ում ներդնել Հնդկաստանի հաջողված փորձը և չաշխատող, բայց աշխատունակ ընտանիքի անդամներ ունեցող նպաստառու տնային տնտեսությունների կտրվածքով հանրային աշխատանքներին մասնակցությունը դարձնել պարտադիր: Այդպիսի ինստիտուտի ներդրումը ոչ միայն կնպաստի տնտեսական աճի ավելացմանը, այլև կավելացնի շահառուների՝ աշխատանքի տեղավորվելու ձգտումը:

Պետական նպաստների արդյունավետ տնօրինման նպատակով կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է ընդօրինակել ԱՄՆ-ի փորձը և չաշխատող, սակայն աշխատունակ անդամներ ունեցող նպաստառու տնային տնտեսություններին ընտանեկան նպաստների մի մասը վճարել սննդային կտրոններով: Այս համակարգը պետք է ներդրվի միմիայն ՀՀ այն բնակավայրերում, որտեղ կան պատշաճ ենթակառուցվածքներ և առկա են մնացյալ անհրաժեշտ նախադրյալները սննդային քարտերի համակարգը հաջողությամբ ներդնելու համար: Հատկանշական է, որ սննդային քարտերի ներդրմամբ ԱՄՆ-ում ոչ միայն կրճատվել է աղքատության մակարդակը, այլև սննդային քարտերի մեջ ներդրված յուրաքանչյուր 1 ԱՄՆ դոլարը ավելացրել է ԱՄՆ ՀՆԱ-ն 1.73 ԱՄՆ դոլարով:²⁴⁴

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ աղքատության հաղթահարման կարևորագույն գործիքներից մեկը աղքատ տնային տնտեսություններին պետական գնումների համակարգում ներառելն է: Օրինակ, Տոգոյում դպրոցական սննդի արտադրման և մատակարարման ծրագրերում գյուղաբնակ տնային տնտեսությունների ներառումը զգալիորեն կրճատել է գյուղաբնակ տնային տնտեսությունների եկամուտը՝ նվազեցնելով գյուղական աղքատությունը շուրջ 22-28%-ով:²⁴⁵ Մեկ այլ օրինակ է Ջամբիան, որտեղ պետական գնումների համակարգում գյուղաբնակ տնային տնտեսությունների ներառումը ոչ միայն կրճատեց գյուղաբնակ աղքատությունը, այլև ավելացրեց տեղական արտադրությունը, քանի որ ստացված գումարի 80%-ը ծախսվում էր

²⁴⁴ Zandi, M. "The Economic Impact of the American Recovery and Reinvestment Act. Report", Moody's Analytics, January 21, 2009, p.9, available at https://www.economy.com/mark-zandi/documents/Economic_Stimulus_House_Plan_012109.pdf.

²⁴⁵ Andrews, C., E. Galliano, C. Turk and G. Zampaglione" Social Safety Nets in Fragile States: A Community Based School Feeding Program in Togo". Social Protection Discussion Paper 1117. Washington DC: World Bank, 2011.

տեղական ապրանքների և ծառայությունների շուկայում:²⁴⁶ Պետական գնումների համակարգում աղքատ տնային տնտեսությունների և ՓՄՁ-ների ներգրավումը Մեծ Բրիտանիայում աղքատության հաղթահարման ամենատարածված գործիքներից մեկն է: Մեծ Բրիտանիայի փորձը ցույց է տալիս, որ աղքատ տնային տնտեսություններից և ՓՄՁ-ներից գնումները ոչ միայն զգալիորեն կրճատել են աղքատության մակարդակը, այլև նվազեցրել են համայնքային ծախսերը: Օրինակ՝ Փովիս շրջանի համայնքային ծախսերը նվազել են 20%-ով:²⁴⁷ Մեծ Բրիտանիայում նաև տարածված է տեղական աշխատուժի օգտագործումը համայնքային տեղական շինարարական աշխատանքներում: Այսպես, պետությունը կամ համայնքը կնքում են կապալի պայմանագիր՝ կապալառուին պարտավորեցնելով, որ վերջինս աշխատանքներին ներգրավի տեղական աշխատուժը: Ամենացայտուն օրինակներից է Դերի կամրջի կառուցումը, որը կառուցվել է տեղաբնակ աղքատ տնային տնտեսությունների աշխատունակ անդամների ներգրավմամբ:²⁴⁸

Վերոգրյալը հաշվի առնելով առաջարկվում է ՀՀ-ում նույնպես աղքատ տնային տնտեսություններին ներգրավել պետական գնումների ոլորտում: Ի մասնավորի, սոցիալական և ընտանեկան նպաստ ստացող գյուղաբնակ տնային տնտեսությունների համար անհրաժեշտ է սահմանել գյուղատնտեսական արտադրանքի պարտադիր մթերման քվոտաներ՝ ֆիքսված գներով: Ընդ որում, հավասարության սկզբունքի պահպանման նպատակով, որքան բարձր է տնային տնտեսության միավորը անապահովության գնահատման համակարգում այդքան բարձր պետք է լինի նաև քվոտան: Ֆիքսված գները պետք է լինեն միջին շուկայական գներին համապատասխան: Հասկանալի է, որ ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների մեծ մասը չունի բավարար միջոցներ գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու համար: Ուստի, կառավարությունը պետք է դիտարկի պետական գնումների գործընթացին մասնակցել ցանկացող ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսություններին՝ գյուղատնտեսական գործունեություն ծավալելու նպատակով բյուջեից անտոկոս վարկերի տրամադրումը կամ նշյալ նպատակով առևտրային

²⁴⁶ Alderman, Harold, and Ruslan Yemtsov. "Productive role of safety nets.", Washington, United States, 2012, p. 58.

²⁴⁷ Macfarlane, Richard. "Tackling poverty through public procurement." York: JR, York, United Kingdom, 2014, p.8
<https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/poverty-procurement-social-mobility-full.pdf>.

²⁴⁸ Նույն տեղում, էջ 67:

բանկերից վերցված տոկոսների ամբողջական կամ մասնակի սուբսիդավորումը: Մթերված ապրանքը հնարավոր կլինի օգտագործել պետության զանազան կարիքների համար, օրինակ, բանակի, մանկատների և այլն: Ինչպես նաև, հաշվի առնելով Մեծ Բրիտանիայի հաջողված փորձը առաջարկում ենք պետական և համայնքային բյուջեների կողմից ֆինանսավորվող շինարարական աշխատանքներում դիտարկել տեղական աշխատուժի ներգրավման հնարավորությունը:

Այսպիսով, հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ ՀՀ-ում աղքատության կրճատման հարմար է, ի թիվս առաջարկված այլ միջոցառումների, անհրաժեշտ է վերականգնել ՀՀ-ում գործազրկության նպաստների վերականգնումը: Այս համատեքստում հարկ ենք համարում հիշեցնել 1.1 ենթագլխում շարադրված մեր այն մոտեցումը, որ պետք է հաշվի առնվեն ոչ միայն այն անհատների և տնային տնտեսությունների շահերը, որոնք կոնկրետ պահի դրությամբ ՀՀ-ում համարվում են աղքատ, այլև նրանց, ովքեր եկամտի հիմնական աղբյուրների կորստով կամ բացակայությամբ պայմանավորված սպառումն (թեկուզև ոչ ավելի քիչ, քան աղքատ կամ ծայրահեղ աղքատ համարվող անհատները կամ տնային տնտեսությունները) իրականացում են կամ իրականացնելու են ներգրավված պարտքային միջոցների և/կամ խնայողությունների հաշվին: Ահավասիք, որոշակի ժամկետներով և պայմաններով տրվող գործազրկության նպաստները հնարավորություն կտան աշխատանքից ազատված անձանց խուսափել «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի հատկանիշներով հարմար աշխատանք չհամարվող աշխատանքների կատարումից, սպառման մակարդակի կտրուկ կրճատումից և պարտքի ավելացումից: Միաժամանակ, սոցիալական ապահովության համակարգում անհրաժեշտ է ներդնել պայմանականությունների սկզբունքը, որը կնպաստի շահառուների՝ զբաղվածության ծրագրերի մեջ առավել ակտիվ ներգրավմանը, ինչպես նաև պետական բյուջեի միջոցների տնտեսմանը: Եվ վերջապես, գյուղական աղքատության կրճատման նպատակով առաջարկում ենք ներդնել Տոգոյի և Մեծ Բրիտանիայի հաջողված փորձը՝ ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տնային տնտեսություններին ներգրավելով պետական գնումների ծրագրերում:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ատենախոսությունում ներկայացված հետազոտության արդյունքում կատարվել են մի շարք եզրակացություններ և գործնական առաջարկություններ, որոնք կարելի է ընդհանրացնել հետևյալ կերպ.

1. «Աղքատություն» երևույթի վերաբերյալ առկա տեսակետների բազմազանությունը դժվարացնում է նրա միանշանակ սահմանումը: Աղքատության վերաբերյալ ձևավորված մոտեցումները, սակայն չեն դիտարկում երևույթը կոնկրետ ժամանակի և տարածության մեջ՝ առաջացնելով որոշակի լակունա:
2. Աղքատության կրճատման քաղաքականության գործիքները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երեք ենթախմբի՝ սոցիալական ապահովագրության ծրագրեր, սոցիալական աջակցության ծրագրեր և զբաղվածության ակտիվ և պասիվ քաղաքականության ծրագրեր: Սակայն, զբաղվածության ծրագրերի և սոցիալական ապահովության համակարգի արդյունավետությունը տնտեսագիտական գրականության մեջ բանավեճերի առիթ չի դարձել: Մինչդեռ սոցիալական աջակցության քաղաքականության արդյունավետությանը որոշ տնտեսագետներ մոտեցել են խիստ վերապահումով՝ համարելով, որ այն թեպետև նպաստում է աղքատության մակարդակի կրճատմանը, սակայն ցանկալի չէ տնտեսական աճի ապահովման տեսանկյունից:
3. Աբստրակտ վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ սոցիալական աջակցության վճարները նպաստում են տնտեսության զարգացմանը և տնտեսական աճին: Սոցիալական աջակցության վճարները, նպաստում են նաև մարդկային կապիտալի զարգացմանը և, անշուշտ, նպաստում են նաև աղքատության մակարդակի կրճատմանը:
4. Հայաստանաբնակ տնային տնտեսությունները անկախ տարուց և բնակավայրից, միջինում ունեցել են ավելի շատ անվանական եկամուտ և սպառում, քան իրական: Ավելին, եղել են դեպքեր, երբ սպառողական ապրանքների գների հավելաճի և իրական եկամտի հավելաճի դրական տարբերությունը ցույց է տվել, որ աղքատ տնային տնտեսությունների տնտեսական իրավիճակի բարելավումը թվացյալ է:

Բացի այդ պարզ է դառնում, որ հայաստանաբնակ տնային տնտեսությունները իրենց ծախսերը կատարում են ըստ առաջնահերթությունների սկզբունքի, որը հիմնականում համընկնում է Մասլուոյի բուրգում պահանջմունքների աստիճանակարգման հետ:

5. 2005-2015թթ. ժամանակահատվածի բոլոր տարիներին ոչ միայն ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների, այլև ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների անդամների մեկ շնչին բաժին ընկնող պարենային ծախսերը եղել են աղքատության պարենային գծի՝ իրական արժեքով արտահայտված մեծությունից ավելի քիչ: Ավելին, եթե երևանաբնակ աղքատ տնային տնտեսությունների մեկ շնչին բաժին ընկնող սպառողական ծախսերի մեծությունը, ընդհանուր առմամբ, համադրելի է աղքատության պարենային գծի հետ, ապա ՀՀ քաղաքաբնակ և ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տնային տնտեսությունների՝ մեկ շնչի հաշվով հաշվարկված միջին սպառողական ծախսերի մեծությունը ավելից ցածր է ոչ միայն աղքատության ստորին գծից, այլև աղքատության պարենային գծից:
6. 2005-2015թթ.-ներին ուժեղ կոռելյացիոն կապ է արձանագրվել սպառողական ծախսերի և պարենային ապրանքների սպառման միջև: Մասնավորապես, ինչպես և ենթադրվում էր նշյալ փոփոխականների միջև արձանագրվել է դրական կապ: Սպառողական ծախսերի և ոչ պարենային ապրանքների սպառման միջև կապը եղել է չափավոր, իսկ սպառողական ծախսերի և երկարաժամկետ ապրանքների սպառման միջև կապը՝ թույլ: Միևնույն ժամանակ, 2005-2015թթ.-ներին աղքատ տնային տնտեսությունների միջին սպառողական ծախսերի մեծության և ընդհանուր եկամտի մեծության միջև առկա կոռելյացիոն կապը եղել է չափավոր:
7. ՀՀ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման ցուցանիշները առավել բարվոք են մայրաքաղաք Երևանում, որին հաջորդում են ՀՀ գյուղական բնակավայրերը: 2005-2015թթ.-ներին ՀՀ գյուղաբնակ աղքատ տնային տնտեսությունների՝ միջին եկամտի իրական արժեքով արտահայտված մեծությունը, թեև ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում միջինում եղել է ավելի շատ, քան ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ տնային տնտեսությունների համապատասխան ցուցանիշը, սակայն ժամանակահատվածի վեջում միտումները փոխվել են:

8. 2008-2012թթ.-ներին բոլոր աղբյուրներով մեկ շնչին բաժին ընկնող ներդրումների շարժընթացը հիմնականում համընկել է աղքատ տնային տնտեսությունների աշխատավարձի շարժընթացի հետ: 2012թ.-ին աճել են և՛ մարզաբնակ աղքատ տնային տնտեսությունների միջին աշխատավարձը, և՛ ՀՀ մարզերում բոլոր աղբյուրներով մեկ շնչին բաժին ընկնող ներդրումները:
9. Ինչպես Երևանում, այնպես էլ ՀՀ այլ քաղաքներում և ՀՀ գյուղաբնակ վայրերում 2007-2008թթ.-ներին ավելացել է ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամուտը, իսկ 2009թ.-ին՝ շեշտակի անկում ապրել: Սույն միտումը, ամենայն հավանականությամբ, պայմանավորված է 2007թ.-ին «Հաստատագրված վճարների մասին» ՀՀ օրենքում իրականացված բարեփոխումներով: Նմանապես, 2010թ.-ին ՀՀ քաղաքաբնակ աղքատ և ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների՝ ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի կտրուկ աճը նույնպես պայմանավորված է օրենսդրական բարեփոխումներով:
10. 2005-2015թթ.-ներին, ինչպես Երևանում, այնպես էլ ՀՀ այլ քաղաքներում աղքատ տնային տնտեսությունների եկամտի հիմնական աղբյուրը եղել է աշխատավարձը: Սակայն, եթե Երևանում աշխատավարձից եկամուտ է ունեցել հարցված տնային տնտեսությունների մոտ 2/3-ը, ապա այլ քաղաքներում՝ 1/2-ը: Աղքատ տնային տնտեսությունների աշխատավարձը ունեցել է կայուն աճի միտում, սակայն աճի տեմպը կտրուկ ավելացել է 2014թ.-ին: Այս երևույթը պայմանավորված է 2010թ.-ին ընդունված «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքով, որը ուժի մեջ է մտել 2013թ.-ից: ՀՀ ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսությունների աշխատավարձի շարժընթացը հիմնականում համընկել է ՀՀ նվազագույն աշխատավարձի շարժընթացի հետ:
11. 2005-2015թթ.-ներին Երևանում և ՀՀ այլ քաղաքներում աշխատավարձը և կենսաթոշակը եղել են աղքատ տնային տնտեսությունների եկամտի հիմնական աղբյուրները, մինչդեռ ՀՀ գյուղերում եկամտի հիմնական աղբյուրներն են եղել գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամուտը և կենսաթոշակը: Նշենք նաև, որ ի տարբերություն մայրաքաղաքի և ՀՀ այլ քաղաքների, որտեղ հարցված աղքատ տնային տնտեսությունների համապատասխանաբար

2/3-ը և 1/2-ը ունեցել են աշխատավարձի տեսքով եկամուտ, ՀՀ գյուղաբնակ աղքատների միայն 33%-ն է ունեցել եկամուտ աշխատավարձից: Իսկ եթե դիտարկենք ամբողջ հանրապետության կտրվածքով, ապա եկամտի առավել տարածված աղբյուրներն են աշխատավարձը, կենսաթոշակը, ընտանեկան նպաստները և պարտքը: Տեսակարար կշիռների առումով էլ պատկերը գրեթե նույնն է, այն տարբերությամբ, որ միջինում բավականին մեծ է ինքնազբաղվածությունից և տրանսֆերտներից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների ընդհանուր եկամտի մեջ: Հատկանշական է, որ ՀՀ գյուղերում ինքնազբաղվածությունից և կենսաթոշակից ստացված եկամտի, ինչպես նաև տրանսֆերտներից և ՀՀ-ում ապրող ազգականներից ստացված ֆինանսական օժանդակության տեսակարար կշիռը ավելի մեծ է, քան գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացված եկամտի տեսակարար կշիռը:

12. Միջին սպառողական ծախսերի կապը համեմատաբար առավել զգայուն է ընտանեկան նպաստից ստացվող եկամուտների հետ: Մասնավորապես, նշյալ փոփոխականների միջև արձանագրվել է դրական չափավոր կոռելյացիոն կապ: Թույլ կոռելյացիոն կապ է արձանագրվել միջին սպառողական ծախսերի մեծության և աշխատավարձի, ինքնազբաղվածությունից գոյացած եկամտի և ՀՀ-ում բնակվող ազգականներից ստացված եկամտի միջև: Եկամտի մնացյալ աղբյուրների հետ միջին սպառողական ծախսերի կապը եղել է շատ թույլ: Հավելենք, որ եկամտի բոլոր աղբյուրները և միջին սպառողական ծախսերի միջև կապը եղել է դրական:
13. ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման ընդհանուր մակարդակի, ինչպես նաև վերջինիս առանձին բաղադրիչների վրա վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցություն են թողնում աշխատավարձերի, ինքնազբաղվածություն ստացվող եկամուտների, կենսաթոշակների, ընտանեկան նպաստի, գյուղատնտեսական ապրանքների վաճառքից ստացվող եկամուտների, ինչպես նաև, արտերկրից ստացվող դրամական փոխանցումների փոփոխությունները:
14. Սպառման մակարդակի (ներառյալ առանձին բաղադրիչների) ակնկալվող փոփոխության առավելագույն մեծությունը կարող է գրանցվել ընտանեկան

նպաստի փոփոխության պարագայում (10.22%):

15. Եկամուտների բոլոր աղբյուրներից ստացվող գումարների, ինչպես նաև ընդհանուր եկամուտների միևնույն տոկոսային փոփոխության դեպքում այդ փոփոխությունները հիմնականում (բացառությամբ կենսաթոշակների նույն չափի փոփոխության), այլ հավասար պայմաններում կարող են հանգեցնել ընդհանուր սպառման մակարդակի ավելի մեծ փոփոխության (տոկոսային արտահայտությամբ), քան եթե այդ փոփոխությունները կուղղվեին պարենային ապրանքների սպառմանը (տոկոսային արտահայտությամբ):
16. Պարտքերի (ներառյալ վարկերի և այլ փոխառությունների) փոփոխությունը ընդհանուր առմամբ, չի հանգեցնի ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման (ներառյալ առանձին վերցված բաղադրիչների), վիճակագրորեն նշանակալի փոփոխության:
17. ՀՀ աղքատ տնային տնտեսությունների սպառման ընդհանուր մակարդակի (և վերջինիս առանձին բաղադրիչների) վրա վիճակագրորեն նշանակալի ազդեցություն ունեցել են հետևյալ երեք տնտեսական սուբյեկտների միջոցով ստացվող եկամուտները՝ օտարերկրյա աշխատանքի շուկաներ, ՀՀ աշխատանքի շուկա, սոցիալական ապահովության համակարգ:

Վերոշարադրյալ եզրակացությունները հաշվի առնելով առաջարկում ենք՝

1. «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածում կատարել լրամշակումներ, ըստ որի, եթե ընտանեկան նպաստի շահառու ընտանիքի աշխատունակ անդամը նշյալ օրենքի 6-րդ հոդված հատկանիշներով անցնում է հարմար աշխատանքի, ապա երեք տարի անընդմեջ միևնույն գործատուի մոտ աշխատելու պարագայում, գործատուն որպես խրախուսանք ստանում է աշխատողի ընտանիքին նախկինում հասանելիք 1 տարվա ընտանեկան նպաստը, իսկ հինգ տարի անընդմեջ աշխատելու պարագայում՝ 3 տարվա ընտանեկան նպաստը:
3. Վերջին մեկ տարում կանոնավոր աշխատած, բայց անմրցունակ չհամարվող և աշխատանք փնտրող աշխատունակ անձանց ներառել ՀՀ 2017թ.-ի Զբաղվածության պետական ծրագրի 2-րդ հավելվածի 14-րդ կետով նախատեսվող միջոցառումներում:

4. Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագրի հավելվածով աշխատանքից ազատման դիմումները ունեցող անձանց համար նախատեսված մասնագիտական ուսուցման դասընթացների կազմակերպումից զատ կազմակերպել նաև կյանքի հմտության դասընթացներ:
5. Կազմակերպել բիզնես ֆորում, որի ընթացքում գործարարները, իրենց բիզնես հետաքրքրությունների և փորձառության շրջանակներում կառաջարկեն սոցիալական բիզնեսի նախագծեր:
6. Վերականգնել գործազրկության նպաստը կենսաթոշակային տարիքի չհասած այն քաղաքացիների կտրվածքով, ովքեր վերջին երեք տարիների ընթացքում շարունակաբար վճարել են եկամտային հարկ: Գործազրկության նպաստը պետք է առնվազն հավասար լինի նվազագույն սպառողական զամբյուղի մեծությանը: Բացի այդ, առաջարկում ենք վերականգնել նաև նախկինում գործող նվազագույն և առավելագույն ժամկետները և ներդնել՝ շահառուների առջև դնելով այնպիսի պայմաններ ինչպիսիք են ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կողմից կազմակերպվող աշխատանքի տոնավաճառներին մասնակցությունը, աշխատանքի տեղավորման ոչ պետական կազմակերպությունների ծառայություններից օգտվելը և այլն: Գործազրկության նպաստի վճարումը պետք է դադարի, եթե շահառուն երկու անգամ հրաժարվում է իրեն առաջարկված «Զբաղվածության մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի հատկանիշներով հարմար աշխատանքից:
7. ՀՀ-ում ներդնել Հնդկաստանի հաջողված փորձը և չաշխատող, բայց աշխատունակ ընտանիքի անդամներ ունեցող նպաստառու տնային տնտեսությունների կտրվածքով հանրային աշխատանքներին մասնակցությունը դարձնել պարտադիր:
8. Աղքատ տնային տնտեսություններին ներգրավել պետական գնումների ոլորտում: Ի մասնավորի, սոցիալական և ընտանեկան նպաստ ստացող գյուղաբնակ տնային տնտեսությունների համար անհրաժեշտ է սահմանել գյուղատնտեսական արտադրանքի պարտադիր մթերման քվոտաներ ֆիքսված գներով: Մթերված ապրանքը հնարավոր կլինի օգտագործել պետության զանազան կարիքների համար, օրինակ, բանակի, մանկատների և այլն: Ինչպես նաև, հաշվի առնելով Մեծ Բրի-

տանհայի հաջողված փորձը դիտարկել պետական և համայնքային բյուջեների կողմից ֆինանսավորվող շինարարական աշխատանքներում տեղական աշխատուժի ներգրավման հնարավորությունը:

9. Հնարավորություն ընձեռել ՀՀ բուհերի «Տնտեսագիտություն» և հարակից մասնագիտություններով ուսանողներին դիպլոմային աշխատանքի կամ մագիստրոսական թեզի փոխարեն գրել բիզնես պլան, որը հնարավորություն է տալիս վերջիններիս մասնակցել մրցույթի և շահել բիզնես գրանտ:
10. Ներդնել գործազրկության նպաստների վճարման ֆոնդեր՝ կամավոր հիմունքներով:
11. Անմրցունակ անձանց համար կազմակերպել վարպետության այնպիսի դասընթացներ, որոնք առավելագույնս կդյուրացնեն մասնակիցների հավաստագրման գործընթացը, ինչպես նաև դասընթացներին զուգահեռ անցկացնել ուսումնական պրակտիկաներ:
12. Մշակել ռուսաց լեզվի իմացության կատարելագործման և/կամ հատկապես ՌԴ-ում պահանջարկ ունեցող արհեստագործական ուսուցման ծրագրեր:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ՀՀ օրենքներ

1. ՀՀ օրենքը արտոնագրային վճարների մասին, ՀՀՊՏ 2010.12.29/69(803) Հոդ.1599 <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=74501> [164]
2. ՀՀ օրենքը «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀՊՏ 2010.12.30/69(803).1 Հոդ.1634.20 <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=80486> [159]
3. ՀՀ օրենքը «Փոքր եվ միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» ՀՀՊՏ 2000.12.30/33(131) [149,165]
4. ՀՀ օրենքը 2010թ.-ի պետական բյուջեի մասին ՀՀՊՏ 2009.12.28/67(733) Հոդ.1497 և ՀՀ օրենքը 2011թ.-ի պետական բյուջեի մասին ՀՀՊՏ 2010.12.22/65(799) Հոդ.1522 [170]
5. ՀՀ օրենքը, «Պետական նպաստների մասին», ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186. 16, հոդված 13 [171, 238]
6. ՀՀ օրենքը «Հաստատագրված վճարների մասին», ՀՀՊՏ 1998.07.27/15(48) <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=87126> [146,148]
7. ՀՀ օրենքը «Զբաղվածության մասին», ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.14 <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=87734> [207]
8. ՀՀ օրենքը «Պետական նպաստների մասին», ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.16 [171,238]

ՀՀ կառավարության որոշումներ և պաշտոնական այլ կայքեր

9. ՀՀ կառավարության N 349-Ն որոշում, «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման» կարգը, ընդունվել է 31 մարտի 2011, ՀՀՊՏ 2011.04.20/22(825) Հոդ.436 <http://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=66987> [151,152]
10. ՀՀ կառավարության 2014թ.-ի ապրիլի 17-ի N 534 -Ն որոշման 14-րդ հավելվածով, մանրամասների համար տես Հայաստանի Հանրապետության էլեկտրոնային կառավարում, Կառավարության որոշումներ <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/24330> [206]
11. ՀՀ կառավարության N 5-Ն որոշում. 2016թ.-ի ընտանեկան նպաստի, սոցիալական նպաստի, հրատապ օգնության և մինչև երկու տարեկան երեխայի խնամքի նպաստի չափերը սահմանելու մասին, ՀՀՊՏ 2016.01.20/4(1184) Հոդ.36 [239,

240]

12. ՀՀ կառավարություն, ՀՀ վարչապետ Ս.Սարգսյանի ելույթը 2008 թվականի պետական բյուջեի նախագծի ներկայացման կապակցությամբ, 13 նոյեմբեր, 2007, Երևան ՀՀ, <http://www.gov.am/am/news/item/4537/> [168]
13. ՀՀ կառավարության 2016 թ. սեպտեմբերի 29-ի նիստի N 38 արձանագրային որոշում Զբաղվածության կարգավորման 2017 թվականի պետական ծրագիր, հավելված 2, կետ 12 [215, 216]
14. Հայաստանի Հանրապետության 2014-2025 թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր, Երևան, Հայաստան, 27 մարտի 2014թ, 216 էջ [64, 144, 145, 166, 167, 218]
15. ՀՀ 2016-2018թթ. պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագիր, ընդունվել է 8 հուլիս 2015, ՀՀՊՏ 2015.07.20/44(1133).1 Հոդ.608.1, էջ 23
<http://www.gov.am/files/docs/1603.pdf> [150,153]
16. ՀՀ ԱՎԾ-ի տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության անվանագերծված միկրոտվյալների բազայի (ըստ տնային տնտեսությունների) տվյալների հիման վրա,
[3http://www.armstat.am/en/?nid=271:](http://www.armstat.am/en/?nid=271)
[116,118,119,122,124,125,126,128,132,133,134,135,136,138,139,140,141,144,155,160,161,162, 163,169,172,174,175,176,177,178,180, 182,183, 249-266]
17. ՀՀ ԱՎԾ Գյուղատնտեսությունը Հայաստանի Հանրապետությունում 2011-2015, Երևան, 2016 <http://www.armstat.am/am/?nid=82&id=1844> [154]
18. ՀՀ ԱՎԾ Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը, Երևան, 2015, 102 էջ <http://www.armstat.am/am/?nid=81&id=1718> [48,107,108]
19. ՀՀ ԱՎԾ «Աղքատության պատկերը Հայաստանում 2008-15թթ.», էջ 111 [109]
20. ՀՀ ԱՎԾ «Աղքատության մակարդակի գնահատումը Հայաստանում մեթոդաբանական պարզաբանումներ», 16 էջ http://www.armstat.am/file/article/poverty_2011a_6.pdf [111,113,129]
21. ՀՀ ԱՎԾ «Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը» Զեկույց (2014թ. տնային տնտեսությունների կենսապայմանների ամբողջացված հետազոտության հիմնական արդյունքները), Երևան, 2015թ. 4 էջ
<http://www.armstat.am/file/doc/99493318.pdf> [112]

22. ՀՀ ԱՎԾ Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության գործիքներ <http://www.armstat.am/am/?nid=378> [114,127]
23. ՀՀ ԱՎԾ Սպառողական գների ինդեքսը Հայաստանի Հանրապետությունում (Հունվար-փետրվարին), Երևան, 2016, 41 էջ
http://www.armstat.am/file/article/cpi_02_2016.pdf [115]
24. ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները Հայաստանի Հանրապետությունում, 2006-2010, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2011թ., 134 էջ [115]
25. ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները Հայաստանի Հանրապետությունում, 2007-2011, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2012թ., 131 էջ: [115]
26. ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները Հայաստանի Հանրապետությունում, 2009-2013, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2014թ., 102 էջ: [115]
27. ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները Հայաստանի Հանրապետությունում, 2010-2014, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2015թ., 86 էջ: [115]
ՀՀ ԱՎԾ, Գները և գների ինդեքսները Հայաստանի Հանրապետությունում, 2011-2015, վիճակագրական ժողովածու, ք. Երևան, 2016թ., 90 էջ: [115]
28. ՀՀ ԱՎԾ «Աշխատավարձ, աշխատանքի գին, 2014-2015»
http://www.armstat.am/file/article/20.trud_2016_13.pdf, [135,161]
29. ՀՀ ԱՎԾ, Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի (կենսապայմանների) ամբողջացված հետազոտության գործիքներ, 2005-2015 օրագիր,
<http://www.armstat.am/am/?nid=378> [127, 137]
30. ՀՀ ԱՎԾ, Ժամանակագրական շարքեր, Սպառողական գների ինդեքսը, % / 2017,
<http://www.armstat.am/am/?id=07001&nid=126> [131]
31. ՀՀ ԱՎԾ կայք, http://www.armstat.am/file/article/finance_2016_1.pdf [187,188]
32. ՀՀ ԱՎԾ կայք, http://www.armstat.am/file/article/f_sec_3_2016_1.pdf [189]
33. ՀՀ ԱՎԾ, «Կենտրոնական կառավարության պարտք» առցանց տվյալների բազա,
<http://www.armstat.am/am/?nid=385> [190]
34. ՀՀ ԿԲ 2015թ.-ի Վիճակագրական տեղեկագիր Երևան, 2015,
https://www.cba.am/AM/ppperiodicals/vich_tex_16.pdf [173]
35. ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, Ծրագրեր և նախագծեր, Զբաղվածության կարգավորման 2017թ.-ի պետական ծրագիր, Հավելված 2

կետ 11: http://www.mlsa.am/home/index.php?code_id=308&menu_id=290 [201, 204]

36. ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն, Զբաղվածության պետական գործակալություն, «Զբաղվածության պետական գործակալության հետ համագործակցության հուշագիր կնքած աշխատանքի տեղավորման ոչ պետական կազմակերպությունների ցանկ», <http://employment.am/am/118/free.html> [217]

Գրքեր, զեկույցներ, հոդվածներ

37. Թադևոսյան Ա., Աղքատության հիմնախնդիրները պետականության զարգացման ու ամրապնդման դիտանկյունից, Երևան 2002թ., 77 էջ [41,42,43,44]
38. Մակարյան Ա. «Անցում զբաղվածության քաղաքականության նոր մոդելի», «Ազգային Ժողովի մոնիտորինգ» 5-րդ գումարման, 4-րդ նստաշրջանի, 3-րդ զեկույց (09.09.2013 - 05.12.2013), «Մանդատ» տեղեկատվական հասարակական կազմակերպություն, ք. Երևան, 78 էջ [185]
39. Սուվարյան Յու. Մ., «Մենեջմենթ», Դասագիրք բուհերի տնտեսագիտական մասնագիտությունների ուսանողների համար, Երևան, Հայաստան, «Տնտեսագետ», 2016թ, 672 էջ [63]
40. Օրդյան Է., Մանուկյան Հ., Աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրները ՀՀ համայնքներում, Երևան 2001թ., 40 էջ [45,46,47]
41. Քյուրումյան Ա., ՀՀ պետական պարտքի ազդեցությունը տնտեսության և պետական բյուջեի վրա, 2016թ. ք. Երևան, Հայաստան 27 էջ, http://www.osf.am/wpcontent/uploads/2016/10/Debt_ARM_10102016.pdf [191]
42. Бобков В.Я., Зинин В.Г., Разумов А.А. Политика доходов и заработной платы. Доклад в рамках проекта МОТ «Преодоление бедности, содействие занятости и местное экономическое развитие в Северо-Западном федеральном округе РФ». – М., 2004., 10с. [52]
43. Abdulai, Awudu, Christopher B. Barrett, and John Hoddinott. "Does food aid really have disincentive effects? New evidence from sub-Saharan Africa." World Development 33, no. 10, Amsterdam, Netherlands, (2005): pp.1689-1704 [225]
44. Abel-Smith, B., & Townsend, P. The Poor and the Poorest: A new Analysis of the Ministry of Labour's Family Expenditure Surveys of 1953-54 and 1960 (No. 17), G. Bell & Sons London, United Kingdom, 1966, p.32 [27]
45. Aghion, Philippe, Eve Caroli, and Cecilia Garcia-Penalosa. "Inequality and economic

- growth: the perspective of the new growth theories." *Journal of Economic literature* 37, no. 4 American Economic Association, Nashville, Tennessee, United States, 1999; pp. 1616-1656 [82, 86]
46. Alderman, Harold, and Ruslan Yemtsov. "Productive role of safety nets.", Washington, United States, 2012, 93 p. [80,102,104,221,246]
 47. Alesina, Alberto, and Dani Rodrik. "Distributive politics and economic growth." *The Quarterly Journal of Economics* 109, no. 2, Oxford, United Kingdom, (1994): pp. 465-490 [85,95]
 48. Alesina, Alberto, and Roberto Perotti. "Income distribution, political instability, and investment." *European economic review* 40, no. 6, 1996, pp. 1203-1228 [99]
 49. Almeida, Rita, Juliana Arbelaez, Maddalena Honorati, Arvo Kuddo, Tanja Lohmann, Mirey Ovadiya, Lucian Pop, Maria Laura Sanchez Puerta, and Michael Weber. Improving access to jobs and earnings opportunities: the role of activation and graduation policies in developing countries. No. 67610. The World Bank, Washington DC, United States, 2012., 128 p. [186,192,193,196,223,224,228, 233,235]
 50. Andrews, C., E. Galliano, C. Turk and G. Zampaglione" *Social Safety Nets in Fragile States: A Community Based School Feeding Program in Togo*". Social Protection Discussion Paper 1117. World Bank publication, Washington DC, United States, 2011, 75 p. [245]
 51. Attanasio, O.P., A.D. Kugler, and C. Meghir (2011) "Subsidizing Vocational Training for Disadvantaged Youth in Developing Countries: Evidence from a Randomized Trial." *American Economic Journal: Applied Economics* 3 (3), 45p. [195,200]
 52. Bassett, Lucy, Sara Giannozzi, Lucian Pop, and Dena Ringold. "Rules, roles, and controls: governance in social protection with an application to social assistance." World Bank publications, Washington DC, United States, 2012, 81p. [68,74,76,77,78]
 53. Benabou, Roland. Benabou Roland, "Inequality and Growth", National Bureau of Economic Research Macroeconomic Annual, Cambridge, Massachusetts, United States, 1996, pp. 11-74. [84,85]
 54. Blattman, Christopher, Nathan Fiala, and Sebastian Martinez. "Generating skilled self-employment in developing countries: Experimental evidence from Uganda." *The*

- Quarterly Journal of Economics 129, no. 2, Oxford, United Kingdom, 2014, pp. 697-752 [208]
55. Brodmann, Stefanie, Rebekka Grun, and Patrick Premand. "Can Unemployed Youth Create Their Own Jobs? The Tunisia Business Plan Thesis Competition." *Fast Brief* 83 (2011), 4 p. [210]
 56. Bush, Jennifer, Ejigayehu Tefera, Yeshitla Admassu, and Jamal Abdella. "Ethiopia Food Aid Impact Study: Meda Welabu Woreda." *Christian Aid Study*, London, United Kingdom, March 2001, 103 p. [243]
 57. Callan, Tim. *Poverty in the 1990s: Evidence from the 1994 Living in Ireland Survey*. Vol. 23. Combat Poverty Agency, Dublin, Ireland, 1996, p.149 [38]
 58. Caminada, Koen, and Kees Goudswaard. "International trends in income inequality and social policy." *International Tax and Public Finance* 8, no. 4, Springer, New York, United States, 2001, pp.395-415 [25]
 59. Cave, George. "JOBSTART. Final Report on a Program for School Dropouts.", Washington DC, United States, (1993). 424 p. [202]
 60. Citro, Constance F., and Robert T. Michael. "Measuring poverty: a new approach. panel on poverty and family assistance: concepts, information needs, and measurement methods." *National Research Council*. Washington DC, United States, 1995, 536p. [4]
 61. Covarrubias, Katia, Benjamin Davis, and Paul Winters. "From protection to production: productive impacts of the Malawi social cash transfer scheme." *Journal of Development Effectiveness* 4, no. 1, Oxfordshire, United Kingdom, (2012): pp. 50-77 [103]
 62. Easterly, William, and Sergio Rebelo. "Fiscal policy and economic growth." *Journal of monetary economics* 32, no. 3, Amsterdam, Netherlands, (1993): pp. 417-458 [92]
 63. Evans, David S., and Boyan Jovanovic. "An estimated model of entrepreneurial choice under liquidity constraints." *Journal of political economy* 97, no. 4, University of Chicago press, Chicago, United States, 1989 pp. 808-827 [98]
 64. Fensham, F. Charles. "Widow, Orphan, and the Poor in Ancient Near Eastern Legal and Wisdom Literature." *Journal of Near Eastern Studies* 21, no. 2, University of Chicago press, Chicago, United States, 1962 pp.129-139 [71]

65. Ferreira, Francisco HG, and Michael Walton, eds. World development report 2006: Equity and development. Vol. 28. World Bank Publications, Washington DC, United States, 2005, 320 p. [219]
66. Fuchs, Victor. "Toward a theory of poverty." The concept of poverty, Chamber of Commerce of the United States, Washington DC, United States, pp. 61-92 [18]
67. Galasso, E., M. Ravallion, and A. Salvia "Assisting the Transition from Workfare to Work: A Randomized Experiment". Industrial and Labor Relations Review 58 (1), Cornell University: Ithaca, New York, United States, 2004 pp.128-142 [205]
68. Goedhart, Theo, Victor Halberstadt, Arie Kapteyn, and Bernard Van Praag. "The poverty line: concept and measurement." Journal of Human Resources, Hoboken, New Jersey, United States, 1977, pp.503-520 [7]
69. Hagenaars, Aldi J.M., and Bernard M. S. Praag. 1985 "A Synthesis of Poverty Line Definitions", Review of Income and Wealth 31(2), Wiley-Blackwell, Hoboken, New Jersey, United States, pp. 139-154 [6,21,24,26,31]
70. Hirway, Indira, M. R. Saluja, and Bhupesh Yadav. "Analysing multiplier impact of NREGA works through village SAM modelling." Annandale-on-Hudson, NY: The Levy Economics Institute of Bard College. Draft (2009), 39 p. [242]
71. Hoynes, Hilary, and Richard Blundell. Has" in-work" Benefit Reform Helped the Labour Market?. No. w8546. National bureau of economic research, 2001. Cambridge, Massachusetts, United States, 31p. [229]
72. Ibarraran, P. and D. Rosas Shady (2008) "Evaluating the Impact of Job Training Programs in Latin America: Evidence from IDB Funded Operations." InterAmerican Development Bank, Washington, DC, 39 p. [197]
73. Jones, L., J. Van Kirk, and B. Wood (2007) "Vodacom Community Services: Rural Telephone Access for South Africa". In: J. Fairbourne, S. Gibson, and G. Dyer, Microfranchising: Creating Wealth at the Bottom of the Pyramid. Edward Elgar Publishing, Great Britain, 16 p. [209]
74. Parker, Florence E. "Cooperation." Monthly Labor Review 10, no. 3, Bureau of Labor Statistics, Washington DC, United States, 1920, pp.138-145 [32]
75. Kapteyn, Arie, Sara van de Geer, and Huib van de Stadt. "The impact of changes in income and family composition on subjective measures of well-being." In Horizontal

- equity, uncertainty, and economic well-being, University of Chicago Press, 1985, pp.35-68 [29]
76. Kuczynski, Pedro-Pablo, and John Williamson, eds. *After the Washington consensus: Restarting growth and reform in Latin America*. Columbia University Press, New York City, United States, 2003, 372p. [13]
 77. Land, Kenneth C., Alex C. Michalos, and Joseph Sirgy, eds. *Handbook of social indicators and quality of life research*. Springer Science & Business Media, New York, United States, 2011, p.592 [73]
 78. Macfarlane, Richard. "Tackling poverty through public procurement." York: JRF, York, United Kingdom (2014), 83 p. [247, 248]
 79. Marzo, Federica, and Hideki Mori. "Crisis response in social protection." *Concept Note for the Background Paper prepared for the Social Protection and Labor Strategy 22*, World Bank Publications, New York, United States, 2012, 61p. [55,56,57,58,59,61,62]
 80. Meyer, Bruce "Lessons from the U.S. Unemployment Insurance Experiments." *Journal Of Economic Literature* 33, N1, American Economic Association, Nashville, Tennessee, United States, 1995, pp. 91-131 [230]
 81. McCord, Anna, and Dirk Van Seventer. *The economy-wide impacts of the labour intensification of infrastructure expenditure in South Africa*. CSSR and SALDRU, Cape Town, South Africa, 2004, 41 p. [106]
 82. Mirrlees, James A. "An exploration in the theory of optimum income taxation." *The review of economic studies* 38, no. 2, Oxford, United Kingdom, 1971, pp. 175-208 [94]
 83. Morris, M. D. (1979). *Measuring the conditions of the world's poor: The physical quality of life index*. Pergamon Press for the Overseas Development Council. New York, United States, 40p. [5]
 84. Muhammed Yunus, "Three big goals for the BRICS New Development Bank", Russia Direct, 27 July 2015 <http://www.russia-direct.org/opinion/three-big-goals-brics-new-development-bank> [211]
 85. Yunus, Muhammad. *Building social business: The new kind of capitalism that serves humanity's most pressing needs*. Public Affairs, New York, United States, 2011, 256p. [212]

86. Nussbaum, Martha, and Amartya Sen. *The quality of life*. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom, 1993, p.452. [16,34]
87. Ocampo, Jose Antonio. "Beyond the Washington consensus: what do we mean?." *Journal of Post Keynesian Economics* 27, no. 2, Taylor & Francis, Oxfordshire, United Kingdom, 2004, pp. 293-314 [70]
88. OECD, "Employment yearbook", Paris, France, 1993, 184 p. [83]
89. Orshansky, Mollie. "Counting the poor: Another look at the poverty profile." *Social Security Administration of the United States, Soc. Sec. Bull.* 51, 1988, 25p.[23]
90. Perotti, Roberto. "Growth, income distribution, and democracy: what the data say." *Journal of Economic growth* 1, no. 2, Heidelberg, Germany, 1996, pp. 149-187. [90,91,93,96,99]
91. Persson, Torsten, and Guido Tabellini. "Is inequality harmful for growth?." *The American Economic Review*, Nashville, Tennessee, (1994): pp. 600-621 [88,89]
92. Piketty, Thomas, and L. J. Ganster. "Capital in the twenty-first century.", Cambridge, Massachusetts (2014), 696 p. [100,102]
93. Porter, Michael and Christian Ketels. "UK Competitiveness: moving to the next stage." *Economic and Social Research Council*, Swindon, United Kingdom, 2003. 59p. [156,157,158]
94. Rawls, John. "A theory of justice. Cambridge, Harvard University press." Cambridge, Massachusetts, United States, 1971, 607p. [72]
95. Revenga, Ana, Michelle Riboud, and Hong Tan. "The Impact of Mexico's Retraining Program on Employment and Wages." *The World Bank Economic Review* 8, no. 2, Washington DC, United States (1994): pp. 247-277 [203]
96. Reyes Hartley, Gonzalo Javier, Jan C. Van Ours, and Milan Vodopivec. "Incentive effects of unemployment insurance savings accounts: evidence from Chile.", Discussion Paper No. 4681, Tilburg University publications, Tilburg, Netherlands, January 2010, 34 p. [231]
97. Ribe, Helena, David A. Robalino, and Ian Walker. *Achieving effective social protection for all in Latin America and the Caribbean: from right to reality*. World Bank Publications, Washington DC, United States, 2010, 101p. [222]
98. Robalino, David A., Laura Rawlings, and Ian Walker. "Building Social Protection and

- Labor Systems: Concepts and Operational Implications.", World Bank publications, New York, United States, 2012, 44p. [53,54,67,69, 236]
99. Rowntree, Benjamin Seebohm. Poverty: A study of town life. Macmillan and co., Ltd., London, United Kingdom, 1901, Ch.4, 426p. [20]
 100. Schneider, Hilmar. "The labour market reform in Germany and its impact on employment services." Paying For Success: How To Make Contracting Out Work In Employment Services. London: Policy Exchange, London, United Kingdom, (2008), 84p. [214]
 101. Sen, Amartya. "Freedom as development." Oxford University press, Oxford, United Kingdom, 1999, 384p. [35]
 102. Sen, Amartya. Inequality reexamined. Clarendon Press, Oxford, United Kingdom 1992, 211p. [36]
 103. Soares, Fábio Veras, Rafael Perez Ribas, and Rafael Guerreiro Osório. "Evaluating the impact of Brazil's Bolsa Familia: Cash transfer programs in comparative perspective." Latin American Research Review 45, no. 2, University of Pittsburgh press, Pittsburgh, Pennsylvania, United States, 2010, pp.173-179 [79,]
 104. Stiglitz, Joseph E. "Distribution of income and wealth among individuals."Econometrica: Journal of the Econometric Society, Hoboken, New Jersey,1969 pp.382-397 [97]
 105. Streeten, Paul. "Beyond the six veils: conceptualizing and measuring poverty." Journal of International Affairs City of New York, United States, 1998, pp. 1-31 [30]
 106. Subbarao, Kalanidhi, Carlo del Ninno, Colin Andrews, and Claudia Rodríguez-Alas. "Forum 2010 Edition The Design and Implementation of Public Works Programs A Toolkit for Practitioners." World Bank publications, Washington DC, United States, 2010, 116 p. [241]
 107. Tabor, Steven R. "Assisting the poor with cash: Design and implementation of social transfer programs." World Bank Social Protection Discussion Paper223, World Bank publications, New York, United States, 2002, 93 p. [60]
 108. Todaro, Michael P. Smith. Economic development. No. 330.9 T63, Boston, United States, 2009, 829 p. [81]
 109. Trattner, W. From poor law to welfare state: A history of social welfare in America (6th ed.). The Free Press, New York, United States, 426p. [3]

110. UNCTAD, Trade and Development Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development, 252p. [17]
111. UNDP, Human Rights and Human Development, Human Development Report 2000, <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2000> [11,19]
112. Utts, Jessica M., and Robert F. Heckard. Mind on statistics. Cengage Learning, Boston, Massachusetts, 2013, 730p. [179]
113. Van Domelen, J. "The Contribution of Social Protection to Economic Growth– Perspectives on Senegal." Washington DC: World Bank. Draft, 2010, 86 p. [220]
114. Varian, Hal R. Microeconomic analysis. W. W. Norton & Company, Inc., 500 Fifth Avenue, New York, United States, 1992, 506p. [120]
115. Vodopivec, Milan. Income support for the unemployed: Issues and options. World Bank Publications, Washington DC, United States, 2004, 224 p. [227]
116. Watts, Harold W. "The iso-prop index: an approach to the determination of differential poverty income thresholds." Journal of Human Resources, Madison, Wisconsin, United States, 1967 pp. 3-18 [8]
117. Williamson, John. "A short history of the Washington Consensus." Paper commissioned by Fundación CIDOB for a conference "From the Washington Consensus towards a new Global Governance," Barcelona, 24–25, September 2004, 14p., available online at <https://piie.com/publications/papers/williamson0904-2.pdf> [12]
118. World Bank, "Ending Extreme Poverty", 8 June, 2016, <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2016/06/08/ending-extreme-poverty>
International Labour Office, Employment, Growth and Basic Needs: A One World Problem International Labour Office, Geneva, Switzerland, 1976, 223p. [9]
119. World Bank, "Improving Workers Protection while Creating (Good) Jobs: Towards Smarter Labor Regulations and Social Insurance Systems." Concept Note for the Background Paper prepared for the Social Protection and Labor Strategy 2012-2022. Washington DC., United States, 2011., available at <http://documents.worldbank.org/curated/en/671741468320349030/text/676080NWP012020Box367885B00PUBLIC0.txt> [66]
120. World Bank Operations (2011) "Jordan Social Insurance Programmatic Economic and Sector Work (PESW) Phase II." For further information

<http://documents.worldbank.org/curated/en/197551468589631628/text/106785-CASCR-P156605-R2016-0124-1-IFC-R2016-0191-1-MIGA-R2016-0046-1-Box396273B-OUO-9.txt>
[232]

121. Yunus, Muhammad. Building social business: The new kind of capitalism that serves humanity's most pressing needs. PublicAffairs, 2011. 226 p. [212]
122. Zandi, M. "The Economic Impact of the American Recovery and Reinvestment Act. Report", Moody's Analytics, January 21, 2009, 18p., available at https://www.economy.com/mark-zandi/documents/Economic_Stimulus_House_Plan_012109.pdf [244]
123. Valverde, K., & Salas-Porras, A. La institucionalizacio'n del desarrollo. Valverde, K. & Salas-Porras, A. (Editors). El desarrollo. Diversas perspectivas: en las ciencias, las instituciones, el Estado, la democracia, la cultura y la sociedad civil. Me'xico: Gernika, 2005, 29p. [15]

Այլ կայքեր

124. Ազատություն ռադիոկայան, «Օմբուդսմենը հորդորում է վերականգնել գործազրկության նպաստը», վերջին թարմացումը Մայիս 02, 2016:
<http://www.azatutyun.am/a/27711643.html> [234]
125. Խառատյան Հ., «Աղքատության դեմ պայքարը» հոդվածաշար, «Iragir.am» լրատվական կայք, 20 հոկտեմբերի 2012,
<http://www.Iragir.am/index/arm/0/comments/view/73294> [50,51]
126. Interview with Jose Mujica, 40th President of Uruguay, Excerpt from the film "Human", available at <http://snapzu.com/Vera/joses-interview-uruguay>, last access 19 November 2016 [37]
127. The Workhouse, Anno Xiii, An Act for the relief of the poor, X cause, available at <http://www.workhouses.org.uk/poorlaws/1601act.shtml> [1,2]
128. Muhammed Yunus, "Three big goals for the BRICS New Development Bank", Russia Direct, 27 July 2015 <http://www.russia-direct.org/opinion/three-big-goals-brics-new-development-bank>. [211]

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ